PROZE

George Topârceanu

Interbellum
SCRIPTORIUM

Proze

Colecția Interbellum

Proze

George Topârceanu

Interbellum
Scriptorium

© Scriptorium. Toate drepturile rezervate.
Produs luni, 08 mai 2017 din revizia 5.
Sursa: http://ro.wikisource.org

Amintiri din luptele de la Turtucaia

Camarazilor de la Turtucaia le închin aceste mohorâte rânduri,

În așteptare

Lagărul întărit care apăra „capul de pod" de la Turtucaia avea forma unui larg semicerc sprijinit pe Dunăre. După cât știam pe atunci și după cât îmi aduc aminte, orașul era ocolit la o distanță care varia între 8 și 12 km de un sistem de lucrări defensive principale, împărțite în așa-numite „centre" numerotate până la 14. Închipuiți-vă un arc, aproape regulat, a cărui coardă era Dunărea. Centura aceasta începând de lângă Dunăre, din susul orașului, aproape de Staro-Selo, care era în fața centrului nr. 2, ocolea spre sud până lângă Daidâr, apoi, trecând prin fața satului Antimovo, venea să se sprijine cu celalt capăt tot pe Dunăre, în josul orașului, lângă satul Kosui-Bulgar. Tranșeele săpate adânc, întărite cu garduri de sârmă ghimpată și cu „gropi de lup" în față, se întindeau aproape fără întrerupere pe marginea unui platou, care domina valea și colinele din față.

Afară de această linie principală de apărare, aveam în spate linia a doua, mai puțin întărită, care închidea de aproape Turtucaia în alt semicerc, mai mic. În sfârșit, mai erau tranșeele dinafara centurii, spre sud, și unghiul de întăriri care apărau satul Staro-Selo.

*

Eram treizeci de tunari, deasupra satului Kosui-Bulgar, lângă două cupole de tunuri neisprăvite, la care lucrau până seara târziu oamenii de corvoadă civili, aduși din țară, de peste Dunăre. În ziua din urmă, odată cu apropierea primejdiei, numărul lor fusese sporit cu vreo două sute de turci de prin împrejurimi, care, sub paza soldaților noștri, cărau betonul frământat de o mașină gălăgioasă și îl turnau în două imense gropi cilindrice, unde trebuia să fie așezate tunurile. După câte auzisem, lucrarea începuse încă din martie, dar se tărăgănase până acum, în zilele mobilizării.

Corturile și adăpostul nostru erau lângă creasta unei coline, care cobora cu un capăt în Dunăre. De o parte, se adâncea o vale îngustă, cu un pârâiaș umbrit de sălcii, de unde porneau, până spre Turtucaia, livezi bogate, țarini și vii cu poamă crudă. De cealaltă, tăpșanul lin cobora într-o vale mai largă, cu așezări gospodărești, lângă un iaz bogat în pește, deasupra căruia se ridica o coastă pleșuvă de deal, apoi tufăriș mărunt și imașuri pustii, luminate de soare.

De acolo și din cutele amfiteatrului din dreapta, trebuia să vie inamicul...

La o aruncătură de piatră sub coastă, înaintea gropilor noastre, erau tranșeele ocupate de o companie a unui regiment de infanterie, unde mă duceam adesea să privesc peisajul vast și calm din față, peste care treceau numai umbre călătoare de nouri.

Infanteriștii erau toți rezerviști sau milițieni, unii concentrați încă de pe iarnă — în cea mai mare parte oameni trecuți de patruzeci de ani... În ochii lor nu citeai dorul tineresc de „acasă", ci numai grija mohorâtă și senină de „nevastă" și „copilași", părăsiți fără sprijin, cine știe unde, în mijlocul unei gospodării dărăpănate.

— Mi-am lăsat nevasta acum șase luni, cu patru copii și numai cu trei franci în casă, îmi spunea unul dintre ei. Cum nu sar fi gândit cei mari și la noi, că doar nu suntem câini...

De la o vreme, chipurile lor pământii, roase de același gând îndărătnic, începeau să-mi strecoare în suflet o teamă nelămurită, o dezamăgire surdă: vor fi oamenii aceștia necăjiți în stare să înfrunte războiul? Ce Dumnezeu! Dușmanul care putea sosi din ceas în ceas nu trebuia să ne găsească cu gândul numai la soarta nevestei și a copilașilor.

Dar, mă gândeam: de unde să aibă ei, în sufletul lor întunecat și amărât, lumina iubirii de țară, care singură ar mai putea da un înțeles suferințelor războiului și dezlănțui avântul? Pentru care scop, priceput și primit de ei cu dragă inimă, și *de la cine* ar fi putut ei să învețe uitarea de sine? Dar au încercat măcar acei care au pus la cale acest război în incinta orașelor să se coboare până la ei, să-i lămurească și să-i întrebe?... Iar acum, întunecați și amărâți, trebuia să-și dea viața pentru scumpa lor patrie.

Erau mai ales țărani de prin județele de câmp ale Munteniei — cei mai oropsiți dintre toți. Mă uitam la ei cu strângere de inimă. Nu se potriveau deloc cu imaginea „ostașului român", de acum și de pe vremuri, așa cum mi-o zugrăvise în suflet strălucitoarele defilări ale regimentelor gătite de paradă și, mai cu seamă, galeriile tragice ale istoriei noastre naționale, atât de aspră și de eroică.

Numai artileriștii de pe lângă cele două cupole neisprăvite se mai potriveau cu icoana ce mi-o făurisem în minte. Dar aceștia erau aproape toți tineri, moldoveni sprințari și poznași, ca cei din literatura lui Alecsandri. Ziua întreagă „șuguiau" și-și îndeplineau îndatoririle cu inima ușoară. Uneori, însă, și ei păreau îngrijorați.

— Ce ne facem noi cu babalâcii iștia când o începe nunta? Că parcă nu-s români, parcă-s alte dihănii.

Printre infanteriști, unul singur părea mai inimos: Mieluș țiganul, cu mustățile lui mari și cu sprâncenele îmbinate deasupra ochilor negri și vioi ca de veveriță. Dibuise el, nu știu pe unde, un ceasornic cu muzică, despre care nu dădea nimănui nici o lămurire, și pe care-l ținea totdeauna așezat frumos lângă raniță și nu-l pierdea din ochi, „ca să nu facă picioare". De câte ori ieșea din tranșee, Mieluș făcea teatru. Își lua ceasornicul subțioară, se ducea cu el în dos, lângă bordei, și acolo, după ce-l potrivea bine din șuruburi, îl punea pe pământ și începea să se încrunte le el.

— Cântă, cioară, să joace boieru!

Și numaidecât ceasornicul începea, cu note picurate, un marș bulgăresc, iar Mieluș, cu o mână-n șold și cu alta-n ceafă, frământa pământul...

— Ce te-a apucat, țigane? îl întrebai într-un rând.

— Ei, domnule, am și eu un foc la inima mea. Ne-a prins războiul pe meleagurile astea și n-am apucat barem să-mi mai văz țiganca o dată... Că eram luați numai de șase zile când m-a „concintrat".

Bietul Mieluș! Poate presimțea el că n-o să-și mai vadă țiganca niciodată, dar nu presimțea ce moarte grozavă îl așteaptă...

Totuși nu ne obișnuisem cu gândul că suntem în război.

În seara aceea stăteam până târziu, ca de obicei, cu locotenentul meu — un podgorean din Putna — la popota infanteriștilor, care ne invitau mereu la masa lor, sub un umbrar adăpostit de vedere.

Seara era caldă, dar vinul era rece și se potrivea de

minune cu peștele proaspăt, fript pe jăratic, care venea întotdeauna după niște jumări amestecate cu fire de iarbă. Erau, pe lângă masa de scânduri, doi locotenenți de rezervă — unul, institutor din Călărași, celalt, șef de birou la Domenii — amândoi cu gândul nemărturisit acasă, dar hotărâți să-și facă cinstit datoria, amândoi capi de familie, pe care un capriciu al împrejurărilor îi transformase în ofițeri și-i chemase pe neașteptate să conducă soldați în luptă. Mai erau și trei sublocotenenți — doi în rezervă, al treilea abia ieșit din școală — băieți veseli, neștiutori parcă de greutatea ceasului de cumpănă prin care trebuia să trecem. Sub impresia manifestațiilor războinice din capitală, ei discutau zgomotos despre politică, literatură și „intențiile inamicului", și nici prin gând nu le-ar fi trecut măcar că ai noștri ar putea să fie biruiți vreodată și că, peste câteva zile numai, Turtucaia s-ar putea să cadă.

Când vorba se mai potolea, Mieluș, lângă un capăt al mesei, își lungea gâtul spre lună și cânta, cu glasul lui pătimaș de țigan îndrăgostit:

Aniță, bătu-te-ar sfântul Cum îți bate șorțu vântul...

Mă uitam la țigan, mă uitam la tovarășii mei... Și fără voie, privirile mi se întorceau spre miazăzi, spre cerul posomorât și amenințător al Bulgariei.

*

Târziu de tot, amețit de mirosul fânului cosit peste care îmi așternusem o foaie de cort, înțepat de gânduri și de regrete, nu-mi găseam astâmpăr.

Noaptea era limpede.

Când deschideam ochii, mi se arăta departe, în vale, Dunărea luminată de lună, sclipitoare și strâmbă ca un iatagan. În aceeași pulbere albăstrie, vedeam și zăvoaiele din susul Olteniței, și ostrovul negru din fața noastră, cu

pădurea lui deasă de arini. Iar în jurul meu, de pretutindeni, din ierburile înflorite, se ridica concertul în *pizzicato* al atâtor greieri de noapte, ca mii de viori mărunte, risipite prin iarbă. Un murmur discret și cristalin tremura sub fiecare floare.

Și-mi aduceam aminte de observația curioasă a nu știu cărui aeronaut: în noaptea liniștită, din nacela balonului care aluneca fără zgomot prin văzduh, nici o larmă de pe pământ nu se mai aude, de la câteva sute de metri în sus — numai lătratul câinilor și cântecul pătrunzător al greierilor...

E ceva straniu în potrivirea asta.

Cu mii și mii de ani în urmă, în misterioasa eră primară, umilul cântec al greierului a fost singurul glas cu care nefericita noastră planetă saluta, pentru întâia oară, splendoarea mută a firmamentului. Murmur de uimire, plângere sfioasă din umbră, preludiu al întunecoasei tragedii terestre, sau rugă arzătoare, în care tremurau de pe atunci presimțirile viitorului fatal — cine ar putea să spună? Cântecul greierului se ridica și atunci în zadar spre stele din sânul pământului, pe când planeta noastră, ca un ghem de suferințe, se rostogolea izolată în nemărginire... Visam cu ochii deschiși.

Cineva mă strigă pe nume, de la câțiva pași. Mă ridic și văd niște umbre în marginea mărăcinișului dinspre apă. E sublocotenentul X, care mă invită să prindem pește cu prostogolul, pe Dunăre. A luat cu el un sergent și doi soldați de prin părțile bălții.

Coborâm în liniște pe poteca dintre mărăcini și ne oprim jos, la mal, în fața morilor, care stau negre și neclintite pe luciul de argint mișcător.

Dincolo, spre ostrov, apa e lină și transparentă ca un

lac, iar dincoace, lângă noi, valurile mărunte bat ușor pe prundișul malului. Numai la mijloc, în sfor, nahlapii tremură și saltă din fund și, izbind în pieptul morilor, unda Dunării înșelătoare își dezvăluie mersul puternic.

Toți tăcem, cuprinși de gânduri.

Sergentul — un negustor de cherestea, cu capela dată pe ceafă și cu nasul mare în bătaia lunii — își caută un loc potrivit. Îl văd apoi cum își răsucește sfoara pe după mână, apucă în dinți prostogolul de o parte și, cu o mișcare bruscă, îl aruncă. O clipă, plasa rotundă se desface ca o fustă deasupra apei, apoi dispare... dar când trage prostogolul la mal, cherestegiul fluieră a pagubă: n-a prins nimic.

În vremea asta, soldații s-au dezbrăcat, în liniște. Mă uit la ei cu mirare cum, fără nici un fior de frig, intră în apă — unul spre adânc, celalt pe lângă mal — ținând fiecare de câte un căpăt o plasă lungă și dreptunghiulară. După câțiva pași, au tras-o la mal. În fundul ei se zbat câțiva pești, pe care unul dintre golani îl aruncă pe tăcute într-un sac de pesmeți, anume pregătit. Mă apropii, vâr și eu mâna și apuc unul, ca să-l văd mai de-aproape. Dar peștele zvâcnește, îmi scapă și cade pe nisip, unde rămâne neclintit. E un șalău mic — cel mai frumos la arătare dintre toți peștii râurilor noastre. Mă uit la el cum stă încordat câteva clipe, pe nisip, în bătaia lunii, elegant și fin, ca sculptat în argint. Dar oamenii au intrat iar în apă.

— Cum nu le-o fi frig, domnule, pe răcoreala asta, fără pic de foc? rostește lângă mine un glas cunoscut. E Mieluș țiganul, care a răsărit și el, nu știu de unde.

— La ce le-ar folosi focul, țigane, când trebuie să intre mereu în apă? zice, râzând de departe, prietenul meu.

— Apoi noi, țiganii, așa suntem; nu putem fără foc.

Uite, eu aș sta și un ceas în apă, fără să ies, dacă mi-ați aprinde un foc pe mal... barem să-l văz cu ochii, că tot îmi ține de cald.

Așa, cu plasa și cu prostogolul, am colindat malul până dinspre ziuă.

Se îngâna umbra cu lumina, când morile au început să umble. Păreau niște lighioane stranii, care luptă greoi să înoate în susul apei și nu pot.

Apoi, răsfrângeri de rubin au sângerat o fâșie de Dunăre. Pe fața apei au început să se străvadă toate schimbările și claritățile văzduhului. Acum păreau buchete mari de liliac îngropate în apă, acum se schimbau în falduri mari de purpură și în petale de trandafiri, ori jucau galbene-verzui în luciu, cu aripi de fluturi timpurii, până când începură să tremure ca niște pânze de beteală pe fața undelor ușoare.

Iar când am ieșit deasupra, pe mal, cerul întreg spre răsărit și miazăzi era cuprins de incendiul dimineții. Părea că arde tot Deliormanul.

Dar încă nu ardea.

În seara aceleiași zile care începea cu atâta fast, un foc adevărat avea să izbucnească tot într-acolo, de-a lungul noului hotar...

Focurile

Peste zi primim vestea că posturile noastre de grăniceri au fost atacate noaptea de bulgari. Grănicerii, după cum se stabilise mai dinainte, au pus foc pichetelor și s-au retras. Nu știm câți din ei au căzut.

Spre seară, cerul e acoperit de nouri vineți și vântul începe să bată tot mai tare din susul Dunării. Apa e plumburie. Toată priveliștea e învăluită într-o lumină vânătă care, cu apropierea înserării, împrăștie pretutindeni un aer de dezolare.

Și pe când amurgul se prelungește apăsător, plin de presimțiri, pentru cea din urmă oară stăm la masa infanteriștilor. Vorbele cad rare, în mijlocul tăcerii în care ne cufundă pe toți gândurile. Un soldat vine și ne spune că au alungat doi lupi care dădeau târcoale primprejur. De când a început războiul, lighioanele s-au înmulțit prin părțile acestea, în loc să fugă.

Când ne-am ridicat de la masă și am venit la cupole, noaptea era păcură: numai pe vârful colinei noastre, două lămpi electrice, acoperite pe o parte, ca să nu fie zărite de inamic, se clătinau în bătaia vântului, luminând slab niște grămezi de nisip și munca tăcută a lucrătorilor de noapte, care se învârteau ca niște vedenii în jurul gropilor

de tunuri.

Și abia intrasem în maghernița mică de scânduri, rămasă acolo de înaintea mobilizării, când o bubuitură scurtă, înfundată, acoperită numaidecât de vuietul vântului, ne făcu să tresărim și să ne uităm unul la altul...

Era primul foc de tun care răsuna pe câmpiile Turtucaii, în noapte.

El ne vestea că războiul adevărat începe.

Și desigur, în aceeași clipă, el a răsunat la fel în sufletele celor câteva mii de oameni care, înfundați prin tranșee, înconjurau cu șirul lor subțire orășelul murdar, ghemuit ca un pui de cadână pe malul Dunării.

Când am ieșit afară, o priveliște stranie ne încremeni. Spre miazăzi, nu departe, două incendii mari spărgeau întunericul în două locuri, cu reflexele lor uriașe.

Cum izbucniseră? Când au avut vreme să crească atâta?

Colina din față, cu toate amănuntele ei, tăiate parcă din marmură neagră, se zugrăvea în nemișcare pe lumina sângerie. Un singur copac izolat, drept pe culme, se vedea zbuciumat în bătaia vântului sinistru. Parc-ar fi vrut să fugă, dar țintuit locului își frământa ramurile într-o parte, ca niște brațe deznădăjduite.

Oamenii își lăsaseră lucrul și priveau tăcuți.

Întrebăm la telefon: ni se răspunde laconic că dușmanul a atacat înspre Daidâr. Ard două sate.

În vremea asta, tunuri bat rar, la intervale neregulate. Între cele două focuri, se arată din când în când dungi roșii de lumină, care taie întunericul o clipă, subțiri și repezi, ca liniile efemere de văpaie pe care le lasă în urma lor stelele căzătoare.

În sectorul nostru, însă, e liniște și noapte pustie — nici n-ai bănuit măcar că de aici, de lângă mal și până la Antimovo, sute de oameni stau într-o încordată așteptare.

Tunarii noștri, afară de cei care sunt „de gardă" la lucru, s-au culcat, unii în bordei, alții pe afară. Mă las și eu în iarbă, cu fața în sus.

Dar nimeni nu poate să doarmă.

Toți se frământă, înfiorați de același gând: tunurile nu sunt încă așezate, iar puștile lor sunt „sistem vechi" — și chiar de n-ar fi așa, artileriștii n-au mare încredere în pușcă.

Ne gândim în același timp și la camarazii care, în clipa asta, nu departe, pe colinele de la Daidâr și Staro-Selo, înfruntă primejdia...

Iar pe deasupra noastră, reflectoarele de lângă oraș scrutează întunecimile, aruncă fâșii largi și diafane de pulbere incandescentă, ca niște cozi de cometă care apar și dispar necontenit, se mută prin văzduh și se sprijinesc câteva clipe ca un capăt pe un nor mergător, ușoare ca niște suluri de ceață, pe care te miri cum nu le risipește vântul.

Astfel noaptea trece încet și focurile se potolesc tot mai mult, odată cu apropierea zorilor.

Soarele era sus când m-am deșteptat.

Niște infanteriști se întorceau nu știu din ce „recunoaștere", pe lângă mal, pe sub dealul din față.

Când ajung la noi, un caporal, foarte emoționat, ne spune că, la marginea unei păduri, au fost primiți cu focuri de bulgarii ascunși acolo. Nu știa ce s-au făcut cei doi sublocotenenți care îi conduceau. Pe unul l-a văzut căzând de pe cal, în goană, iar pe celalt l-a pierdut din ochi.

— Cum ați putut să-i părăsiți așa? îl întreb.

— Ce era să facem? Am tras focuri întruna, dar eram prea puțini...

După-amiază însă, s-au întors și ofițerii, pe rând: unul era teafăr, iar celalt a căzut numaidecât într-o criză de nervi, în care i se părea că-și vede camaradul omorât.

Spre seară, comandantul companiei de infanterie primește ordin să dea foc satului de lângă noi...

Un grup de soldați, cu șomoioage de gaz, conduși de un sublocotenent, pornesc să puie focul.

Mă duc mai în deal, de unde îi văd cum coboară cu pază pe sub tranșee, în lumina cenușie a înserării, cum dispar printre gardurile grădinilor — și mă gândesc la fapta grozavă pe care datoria îi silește s-o săvârșească.

Alături de mine, locotenentul Z., om foarte de treabă și cu suflet de gospodar care știe să prețuiască munca agonisită din greu, privește posomorât.

Satul, întins de-a lungul colinei, la picioarele noastre, fumega potolit din câteva ogeacuri. O femeie scoate apă dintr-o fântână. Un cârd de gâște se întoarce de la baltă, pe drumul mare, în liniște... E tocmai ora de cină, la sate. Îmi închipui, în jurul măsuței rotunde, câteva fețe de copii cuminți, un bătrân făcânu-și cruce domol, o gospodină care rânduiește ce trebuie la masă...

Și cu inima strânsă, aștept...

Un hreamăt se ridică deodată, din capătul satului, unde răsar fără veste câteva lumini, care se măresc văzând cu ochii. Și zvonul crește, se apropie, se răspândește în tot satul. Umbre speriate aleargă de-a lungul gardurilor, prin ogrăzi, pe uliți. Satul întreg mișună acum ca un furnicar răscolit și larma crește, s-aud strigăte și chemări, apoi țipete de copii și de femei care aleargă nebune, de la o curte la alta. Văpăile se risipesc mereu, focuri răsar

necontenit, ici și colo, arzând limpede în lumina scăzută a amurgului. Flăcările se înalță pâlpâind, trosnind, din clăi de fân, din pătule uscate. S-aud și câteva împușcături, unele mai aproape, altele mai departe și se văd cete de oameni pe uliți, care par că se sfătuiesc între ei...

Iar focul se întinde, cuprinde casele una după alta. Și cu încetul, o ceată mai mare de oameni se alege spre marginea satului, sub deal. E furnicar de umbre nelămurite, ce se zbat, se frământă, se amestecă în gloata gălăgioasă, care sporește mereu cu cei întârziați. Glasuri răgușite strigă, unii cheamă rudele, femeile își caută copiii...

Apoi un capăt de convoi mohorât se formează pe coasta dealului din față, se lungește, se târăște la deal ca o omidă...

Au pornit. Unde?...

Iar jos, în vale, satul, unde atâția din cei care pleacă și-au petrecut copilăria, au crescut și-au iubit, satul cu ideile lui, cu casa părintească, cu amintirile, cu datinele și trecutul lui, rămâne în urmă arzând, prăpădit poate pentru vecie.

Nemișcați stăm și privim. Acoperișuri trosnesc, flăcările se înalță de peste tot în voia lor și valuri de fum se amestecă sus, spre cele dintâi stele. Acum ulițele sunt pustii, nu se mai aude nici un glas, prin curți nu se mai vede nici o mișcare. Focul singur își mistuie prada în liniște.

Într-un târziu, locotenentul se întoarce spre mine:

— Mare ticăloșie e războiul!... șoptește el, cu vocea sugrumată.

Un asalt

În dimineața de luni 22 august, un balon captiv inamic apăru spre miazăzi. Abia se vedea, gălbui și diafan, în ceața dimineții.

Și tunurile dușmane, care până acum au bătut rar, încep să-și întețească focurile: bubuituri tot mai dese răsună spre Daidâr și Staro-Selo. Dar de-a lungul tranșeelor noastre, până la Antimovo, aceeași liniște și încordare continuă. Patrulele cutreieră locurile din față, dealul, pădurea și valea de dincolo: nimic.

Până seara zgomotul artileriei crește și scade în răstimpuri, iar noi, fără nici o veste, așteptăm să fim atacați din ceas în ceas.

Și abia spre seară aflăm că bulgarii au dat vreo zece asalturi spre Daidâr, dar au fost respinși. Asta era "versiunea oficială!". În șoaptă însă se spunea că ai noștri s-au retras peste tot în dosul primei linii și că tranșeele din afară și cele întărite, care apărau Staro-Selo, au căzut, împreună cu satul, în mâinile dușmanului.

Soldatul pe care-l trimitem zilnic la oraș ne spune că malul și vasele-spital sunt pline de răniți.

Noaptea o petrecem de veghe în șanțuri. Încredințat că până la ziuă dușmanul va încerca, în sfârșit, și pe la

noi o lovitură, nu las oamenii să aţipească decât cu rândul. Toată vremea stăm cu ochii aţintiţi spre vale, în întuneric. Iar la spatele nostru, lucrătorii de noapte muncesc până târziu la cupole.

Astfel noaptea trece şi, afară de patrulele care sosesc din când în când pe un drumeag de sub mal şi îşi dau „parola" cu voce înfundată, nici ţipenie de om nu se mai simte prin locurile acestea părăginite, cufundate în întuneric. Numai o singură luminiţă se vede mişcând, uneori, într-o colibă din mijlocul grădinilor din vale. Iar când norii se desfac deasupra iazului, stele rare tremură în jocul undelor. Satul ars tot mai fumegă din câte o ruină sinistră. Departe, un tun trezit din somn rupe o clipă tăcerea, ca un dulău somnoros care latră o singură dată şi adoarme iar.

Soarele de-abia s-a ridicat şi balonul de ieri apare din nou, mai aproape, deasupra zării.

Tunurile încep să bată. Din vuietul lor crescând, înţelegem că, în această zi strălucitoare de toamnă, se va da asaltul hotărâtor.

Dar la noi, iarăşi nimic. Eram sortiţi să stăm şi de astă dată numai la pândă?

Soldaţii cu care trecusem noaptea în şanţ supravegheau acum pe muncitorii turci — vreo două sute de oameni zdrenţăroşi, cu feţe întunecate, care munceau pe tăcute, cărând betonul frământat şi nisipul, cu atâta linişte impasibilă, încât nici nu-şi întorceau capul spre partea de unde venea vuietul tunurilor şi zgomotul luptei care se tot apropia.

Stam ca pe ghimpi. Urcat pe o schelă de grinzi pentru ridicarea greutăţilor, priveam spre marginea platoului către Antimovo linia de tranşee deasupra căreia exploziile

de șrapnele însemnau stoluri de nouraș plutitori, mici ca niște batiste albe.

O baterie de-a noastră încercă să atingă balonul. Dar tunurile nu bat până acolo; câțiva fulgi albi care se destramă în senin, dincoace de balon, arată locul unde se sparg șrapnelele.

Ca să capăt vreo veste, mă duc la compania de infanterie de lângă noi. În bordeiul locotenentului, un căpitan, comandant al batalionului, vorbește la telefon cu maiorul lui. Convorbirea e febrilă și, după cuvintele „tari" pe care i le spune căpitanul, înțeleg că maiorul trebuie să fie un om moale de tot și că lucrurile nu merg bine.

Dar, fiindcă aici bulgarii nu atacă încă, în loc să mă întorc la cupole, pornesc de-a curmezișul pe coastă, spre tranșeele bombardate, și peste câteva minute ajung la loc deschis.

Platoul se întinde acum neted în fața mea. Detunături neîntrerupte zguduie văzduhul. De la un pâlc de copaci din stânga și până departe, la adânciturile din dreapta, fulgii albi de fum care apar necontenit, puțin deasupra pământului, înseamnă în văzduh linia tranșeelor noastre, în spatele cărora mă aflam acum.

Și lucru straniu: lupta e în toiul ei, dar cât vezi cu ochii împrejur și în față, nici un singur om nu se zărește. Dacă n-ar fi urletul acesta neîntrerupt al artileriei, te-ai crede în mijlocul unor imașuri pustii, luminate puternic de soare... Dar oamenii sunt ascunși ca râmele în pământ. De acolo se pândesc unii pe alții, de acolo își trimit prin văzduh focul ucigător. Războiul modern! Stai în tranșee cu brațele încrucișate și cu spatele încovoiat, cât timp durează „pregătirea" și aștepți, fără nici o putere, să plesnească deasupra ta o mașină, azvârlită de altă mașină! Oamenii se bat

cu mașinile — e o concurență de răbdare. Pânda vicleană, "nervii tari" și calculul rece înlocuiesc avântul de odinioară și stropul de poezie al luptelor deschise, în care era cel puțin o superbă dezlănțuire de energie tinerească, o măsurare cavalerească de putere fizică și de curaj. Dar războiul modern trebuia să fie așa — prozaic, senil și mohorât, ca și cea mai mare parte a scopurilor materialiste pentru care se urmează în depărtatul Apus: comerț, debușeuri, parale...

Acum o grindină de obuze aruncă în aer bulgări de pământ și sporesc fumul de licăriri repezi și roșiatice. Proiectilele artileriei dușmane, îndreptate de observatorul din balon, cad cu precizie asupra tranșeelor noastre. Încerc să deosebesc și focuri de pușcă. Dar îmi dau repede seama că infanteria noastră nu poate trage acum, iar vuietul tunurilor, haotic și neîntrerupt, ca o vibrație de coardă groasă, învăluie orice alt zgomot venit dintr-acolo. Și cu cât mă apropii, cu atât detunăturile, ca într-o rupere de nouri, se amestecă și se precipită.

Știam că focul acesta pregătește atacul cu baioneta, și mă gândeam la soldații noștri, în mare parte rezerviști și milițieni de prin Ilfov, de prin Ialomița... De ce tocmai aceștia au fost ursiți să dea pentru întâia oară piept cu bulgarii, la baionetă?... O, dacă ar fi fost acolo, acum, câteva batalioane de vânători sau de oameni de prin părțile muntelui, cu câtă încredere ar fi așteptat atacul bulgarilor, vestiți pentru destoinicia lor la baionetă.

O explozie grozavă mă făcu să întorc capul: la spatele meu, spre dreapta, un obuz monstru a căzut lângă drumul de pe coastă. Ca o irupțiune de păcură, o coloană mare de fum negru și gros, amestecat cu bulgări de țărână, țâșni ca din pământ... Au început să bată cu tunuri grele a doua

linie a noastră! E vestitul obuzier german, ori sunt tunuri-automobile austriace?...

Din pâlcul de copaci din stânga, o baterie de a noastră deschide focul fără veste spre răsărit.

Mă gândeam că atacul se poate întinde acum și la „centrul" nostru și voiam să pornesc îndărăt, la cupole — dar numaidecât bag de seamă că balonul începe să se coboare repede...

Și ca prin farmec, în câteva clipe, pe frontul întreg, bubuiturile încetează cu totul. Numai tunul cel mare mai trage...

Liniștea ciudată care urmează e întreruptă de un ropot de împușcături mărunte de-a lungul tranșeelor... Câteva gloanțe rătăcite îmi șuieră pe deasupra. În dosul vălului de fum, infanteria bulgară a pornit, desigur, la atac. Dar n-aud mitralierele, n-aud artileria noastră... și aștept, cu inima strânsă.

Acum un freamăt de glasuri depărtate, de strigăte prelungi, apoi o larmă de răcnete, de vaiete, de chemări ajung până la mine.

Privesc, fără a clipi, în lumina mare a soarelui. Prin fumul care nu s-a risipit încă, văd doi călăreți în goană nebună, plecați pe coama cailor. Apoi un cheson de muniții, cu caii în galop, iese la iveală o clipă, într-o spărtură a ceții, și dispare iar, în vârtej de praf și fum.

Peste puțină vreme, câțiva soldați răzleți, apoi în pâlcuri mici, se văd alergând pe câmp, unii spre stânga, alții spre vâlceaua din dreapta.

Vroiam să-i opresc, să-i întreb... dar la ce bun? Era vădit că bulgarii au pătruns în tranșeele noastre, sfărâmate de obuze, de unde măcelul cu baioneta a risipit pe cei rămași în viață...

Când am ajuns la cupole, tot drumul de pe coasta din spatele nostru era plin de fugari, de răniți, de chesoane și de tunuri, care coborau în goană spre Dunăre și, pe sub malul înalt, se îndreptau spre Turtucaia. Până pe la ceasul 5 după amiază, am privit înfiorat, cu locotenentul meu, de pe vârful colinei, această scurgere jalnică și grăbită, care ne umplea inima de fiere.

La telefon nu ne mai răspundea nimeni.

Ce făceau bulgarii? De ce nu urmăreau?

Aveau pierderi grele și generali prudenți.

Dar prin spărtura făcută puteau să ne cadă în spate dintr-o clipă în alta... Fără ordin, însă, noi credeam că nu trebuie să părăsim creasta colinei pe care ne găseam și unde ca-n ironie, turcii lucrau și acum de zor, împreună cu ai noștri, la construirea cupolelor neisprăvite!

Abia când am văzut că compania de infanterie de lângă noi se retrage spre vale și că rămânem singuri acolo, am început și noi să ne pregătim de plecare.

Într-o clipă toți turcii, care munceau cu greu, oftând, se rânduiră patru câte patru.

Și domol, după ce ne-am îndeplinit cele din urmă îndatoriri poruncite de regulamente în asemenea situație, am pornit spre vale, cu sufletele înecate de mâhnire, pe lângă convoiul de turci, care, între sentinele, coborau în tăcere coasta, aruncându-ne priviri întunecate și piezișe...

În ziua aceea, șapte „centre" întărite au căzut în mâinile dușmanilor și centura principală de apărare a fost ruptă.

Pe malul apei

De-a lungul Dunării, pe sub malul râpos și înalt, era un furnicar neastâmpărat, o gloată care se rostogolea în goană pe drumeagul pietros și îngust, un amestec înfrigurat de căruțe cu bagaje, de chesoane, de soldați negri și prăfuiți, de cai slobozi, care alergau pe de margini, și de oameni răniți, care se târau cum puteau spre Turtucaia. Și convoiul acesta frământat sporea mereu cu fugarii care coborau din râpile malului, de prin vii, și se îndreptau spre pontoanele de lângă oraș, în nădejdea că vor găsi un pod sau vase care să-i treacă dincolo. Mulți își păstrau arma și nu vedeai nici o raniță aruncată pe marginea drumului. Mergeau în tăcere, fără să privească în lături.

Nu auzeai decât ropotul grăbit al picioarelor și huruitul căruțelor.

În gloata aceasta a trebuit să intrăm și noi, cu coloana lungă de muncitori turci, pe care sentinelele nu-i slăbeau deloc.

Opream pe câte un fugar și-l întrebam: unde se duce? pentru ce a fugit?

Mulți se uitau la mine aiuriți și porneau fără să-mi răspundă.

— Bulgarii sunt colea, deasupra malului, îmi răspun-

deau unii. Ne-au prăpădit cu tunurile...

Cei mai mulți spuneau că s-au rătăcit de ai lor; nu știau unde le sunt companiile, regimentul, ofițerii. Și veneau să-i caute la pontoane.

— Ofițerii au fugit și ne-au lăsat singuri, mai ziceau ei...

Refrenul acesta l-am auzit întruna de atunci; dar mai târziu, în captivitate, m-am încredințat chiar din spusele lor că nu era cu totul adevărat. La Turtucaia fiind cea dintâi ciocnire mai crâncenă cu inamicul, desigur că nici soldații — milițieni și rezerviști —, nici ofițerii noștri nu erau obișnuiți cu focul. Totuși pierderile mari de oameni ale inamicului, despre care m-am putut încredința în ziua când am străbătut, ca prizonier, locul luptelor de lângă Daidâr și despre care am auzit adeseori în timpul captivității chiar din gura bulgarilor și din presa lor, dovedesc că ai noștri nu s-au dat ușor. Iar dacă au fost ofițeri care și-au părăsit oamenii sub felurite pretexte și dacă au fost și soldați destui care și-au părăsit ofițerii și au lăsat artileria singură în fața dușmanului — și printre unii și printre alții s-au găsit destule cazuri de eroism individual minunat, despre care voi pomeni mai târziu, și care au salvat „onoarea armelor".

Când am ajuns la al doilea ponton din fața gării Oltenița, am început să întâlnim și alți fugari care veneau din sus, dinspre Turtucaia, și se opreau de-a lungul malului ori se înghesuiau pe lângă ponton. Atunci mi-am dat seama de toată întinderea înfrângerii și am înțeles că numai un ajutor grabnic și puternic, dacă nu o înlocuire totală a trupelor, ar mai putea pune în cumpănă soarta "capului de pod".

Soldați din diferite regimente, amestecați, forfoteau

fără nici un rost în toate părțile. Era o gloată dezordonată, cuprinsă de panică, o îngrămădeală de oameni descurajați, care nu mai căutau decât să scape, să găsească vreun mijloc de trecere. Și cum noaptea se lăsa repede, cine ar mai fi fost în stare să-i adune, săi rânduiască, să trimită pe fiecare la rostul lui?

Într-un loc am găsit compania de infanterie care fusese lângă noi, pe deal. Era singurul grup disciplinat pe care l-am întâlnit în seara aceea. Oamenii făcuseră piramide de arme și-și așteptau comandantul, care se dusese la oraș, să ceară ordine.

Nu departe de ei, ne-am oprit și noi sub mal.

Se înnoptase fără să băgăm de seamă. Nu știam ce se petrece în Turtucaia. Am dat drumul turcilor să se ducă în oraș și locotenentul nostru, după ce și-a întipărit bine în minte locul unde rămâneam, a plecat și el să primească ordine. De la cine, dacă bulgarii vor fi pătruns în oraș? Și cine să mai aibă vreme, în situația asta, să se mai ocupe de câțiva tunari fără tunuri?!

Era acum un întuneric orb și o învălmășeală mare de oameni, cai, chesoane, care de corvadă puse de-a curmezișul și căruțe cu bagaje, între apă și malul înalt — ba am întâlnit și o cireadă de bivoli, care mugeau întruna prin întuneric, mânați din urmă cu strigăte și cu ciomege, Dumnezeu știe de unde și pentru ce.

Peste puțină vreme, locotenentul s-a întors. Nu putuse răzbate și se temea să nu se rătăcească de noi.

Nu știam ce să facem. Să pornim în noapte pe coaste, spre inamic? Dar pe unde mai erau de-ai noștri? Și cum să-i recunoaștem, ca să nu tragem în ei? Vrând-nevrând, trebuia să așteptăm până la ziuă acolo unde ne găseam. Eu unul eram încredințat că bulgarii se vor folosi curând

de prilejul acestei dezordini. Știam că cel puțin spre Antimovo, unde era o largă spărtură a frontului nostru, nimeni nu le mai ține piept. Și trăgeam totuși nădejde că un măcel cu baioneta, în zăpăceala unei încăierări nocturne, ne-ar putea îngădui să recâștigăm ceea ce pierdusem peste zi.

Eram ostenit — trei nopți nu dormisem. În neputința de a face ceva, mi-am zis: fie ce-o fi! Nu se mai auzea nici o bubuitură de tun, nici o împușcătură... Învăluit în pelerina locotenentului, mă lăsai și eu lângă el pe nisip, cu baioneta pusă la armă, pe care o țineam în brațe, gata să sar în picioare la cel dintâi strigăt de alarmă și să dau cu ea în toate părțile! Dar un somn greu și fără vise mă învălui repede și mă ținu sub apăsarea lui de piatră până a doua zi...

Când am deschis ochii, somnoros, la câțiva pași Dunărea, sub lumina înghețată și albăstrie a zorilor, clipotea din valuri... Văzui mai întâi malul dimpotrivă — al țării noastre — printr-o pânză subțire de neguri. Apoi, când îmi întorsei privirile pe cestălalt mal, priveliștea desfășurată de-a lungul, pe sub râpi, aducându-mi aminte, cu realitatea ei brutală, cele petrecute ieri, într-o clipă îmi risipi somnul...

Începea ziua fatală, 24 august...

La pontoane

Zvonuri umblau că peste noapte au trecut câteva regimente de muscali. Adevărul e, după cum am aflat mai târziu, că trecuse un regiment de infanterie de-al nostru, de „scutiți" și „dispensați", și unul sau două batalioane de grăniceri, care au înaintat peste noapte, împingând pe bulgari îndărăt, în tranșee, și mulțumită cărora golul dinspre răsărit fusese astupat. Dar atunci nu aveam nici o știre temeinică, ci numai zvonuri care sporeau zăpăceala.

Locotenentul nostru primise ordin să facă deocamdată paza la pontoane, în jurul cărora stătea mare mulțime de răniți, așteptând să fie trecuți dincolo. Pe sub maluri se îmbulzeau și acum fără astâmpăr cei fugiți din foc, unii fiindcă își pierduseră cu totul nădejdea în izbândă, iar alții din pură mișelie, pândind cu ochi de lup vreun mijloc de trecere. În curând jandarmii începură să-i alunge cu focuri de pușcă pe coastă; dar peste puțină vreme ei reveneau în număr și mai mare, amenințând să strivească în picioare răniții de la capătul punții de ponton.

Uneori, câte un ofițer, venit de cine știe unde, striga: "Oamenii din regimentul cutare să se adune aici! Hai, băieți..." Și strigătul lui se pierdea în larma generală, se auzea din nou... Mulți se rânduiau în jurul ofițerului și

porneau la deal, prin văi, dar mulți se ascundeau și nici că voiau să audă.

Obuze se spărgeau uneori prin viile de deasupra. În răstimpuri se auzea o răpăială îndepărtată de împușcături. Pe ponton și sub mal, răniții, pansați în grabă de doi medici, sporeau necontenit.

Un ofițer de artilerie trecu dincolo cu luntrea pontonului să ceară muniții... În curând, un vaporaș sosi, având la remorcă un bac cu muniții, care se alătură de pontonul nostru. Soldații valizi, câți erau pe aproape, se găsiră fericiți să-și facă de lucru cu descărcarea lăzilor pe mal. Presimțeam că munițiile acelea nu vor mai ajunge la destinație, dar n-aveam nici o putere.

Pe măsură ce bacul se descărca, rânduiam răniții în locul cutiilor de cartușe.

Sărmanii! Nici nu mai gemeau, de bucurie că trec Dunărea și de teamă să nu rămână dincoace... Mă apropiai de unul care stătea lângă punte. Avea stânga retezată de un obuz și o ureche ruptă. Bluza, pantalonii, cămașa îi erau ude, parcă făcuse o baie de sânge. Îl văzui ridicându-se, ca să-și încerce rămășița de puteri. Se ținea de balustradă și se clătina, galben, cu ochii pierduți.

— Cum te cheamă?

— Matei.

— Unde te-a rănit? — Nu știu. — De unde ești? — Nu știu...

Vorbea cu greutate. L-am luat de subțioară, l-am dus pe bac și l-am lăsat jos, într-un colț, unde rămase cu ochii împăinjeniți. Tunurile vuiau întruna.

În apă vedeai acum capete răzlețe de înotători, care luptau cu valurile. Dar pe celalt mal, jandarmii îi primeau cu focuri de carabină.

Câteva monitoare de război, venind din susul apei, trecură cu toată viteza la vale și, peste puțină vreme, se pierdură în dosul crângurilor din ostrov. Se retrăgeau... Unul singur se opri la capătul ostrovului și de acolo trimise câteva obuze spre Antimovo, din tunul lui de mare calibru, care bufnea c-un sunet metalic, la câteva palme deasupra apei. Pe bordul lui, jos și turtit ca o carapace, nu zăreai nici un om. Era vădit că-și face ultima datorie, înainte de a părăsi malurile Turtucaii... Îmi bătea inima privindu-l cum își primejduiește trecerea la vale în această întârziere zadarnică, dar plină totuși de o patetică bravură — și în același timp o jale imensă mă cuprindea, când mă uitam în jurul meu.

Eram acum jos, pe mal, între căruțe, trimis acolo nu știu cu ce ordin de locotenentul meu. Și nu trecuse nici un minut de când mă coborâsem — dar o singură clipă și o singură mișcare banală sunt de ajuns ca să hotărască soarta unui om. De câte ori nu m-am gândit în urmă, c-un fel de ciudă superstițioasă, la întâmplarea asta! Fiindcă m-am coborât câteva momente de lângă locotenent, a trebuit să mă trezesc peste câteva zile tocmai în fundul Macedoniei și să îndur o captivitate atât de lungă!

Ce se întâmplase?

Tot vălmășagul acela de oameni grămădiți acolo fu cuprins deodată, fără pricină aparentă, de o panică nebună. Ca niște fiare speriate se repeziră pe punte, pe ponton, inundară bacul, împingându-se sălbatic, făcându-și loc cu pumnii și călcând în picioare răniții, apucați fără veste și striviți din toate părțile. Era un țipăt sfâșietor, vaiete de oameni în agonie, gemete de piepturi strivite sub cizme, de oameni cu capul zdrobit sub călcâie, de schilozi cu rana sângerândă, în neputință de a se apăra. Și îm-

bulzeala sporea întruna, cu cei de pe alături; se înghesuiau, se împingeau cu îndârjire, în tăcere, fără o vorbă, se ridicau unii peste umerii celorlalți, se rostogoleau, și dădeau iarăși năvală, cu fețele schimonosite de încrustarea aceluiași gând, și stăpânit fiecare de o singură pornire instinctivă: să scape el cu orice preț, să-și apuce un loc pe puntea vasului.

Rezemat de o căruță, priveam încremenit. Niciodată n-am simțit mai adânc ca atunci că omul e mai rău decât fiara.

Locotenentul striga, jandarmii trăgeau focuri în grămadă — degeaba! Nici revolverul, nici carabinele care le trosneau sub nas nu erau în stare să-i oprească. Cei din spate împingeau pe cei din față, care începură a se rostogoli în Dunăre, peste balustrada de dincolo, ruptă...

În cele din urmă vaporul porni și bacul se dezlipi ușor de ponton. Toți cei de la margine se prăvăliră în apă.

Iar în locul lor, dintre răniții de adineaori nici unul nu mai gemea, nici unul nu mai mișca. Era o amestecătură de sânge, de membre zdrumicate în picioare, de carne zdrobită, de cadavre încremenite în spasme cumplite.

Peste câteva clipe, puntea și pontonul, care se aplecase într-o parte amenințând să se scufunde, se goliră de oameni. Coborau întunecați, năuci...

Am trecut pe punte la marginea pontonului și de acolo mă uitam cum se depărtează bacul încărcat, în josul apei... Era cel din urmă vas care se dezlipea de malul nostru.

După ce și-a descărcat oamenii în fața gării, vaporașul cu remorca lui porni din nou spre noi și în curând încercă să se apropie iarăși de ponton. Abia avui vreme să mă cobor și să mă trag mai la o parte. Aceeași năvală de oameni îndârjiți era gata să mă prindă la mijloc... Zeci de inși că-

zură în apă și fură striviți între ponton și pereții de fier ai vasului. Unda tulbure se încrâncenase de sânge.

Și cum vaporul se depărta din nou, un om gol, abia ieșit din apă, trecu ca o nălucă în picioare peste cei grămădiți, călcând pe capetele și umerii lor, și se aruncă, cu brațele înainte, pe balustrada bacului.

Puntea care lega pontonul de mal se rupsese. Cei rămași sus coborâră pe un podeț de cadavre, înghesuite până în marginea nisipului.

În vremea asta, mulți oameni se iveau deasupra valurilor, cerând ajutor. Un popă răsări din apă, cu capul buhos și ud, împroșcând stropi în toate părțile. Cineva îi aruncă o frânghie de pe vapor și îl trase până sus. Dar, cu mâinile zdrelite de marginea vasului, preotul scăpă frânghia și căzu iar: o clipă se văzu cu anteriul umflat în cădere ca o fustă, apoi se duse la fund. În cele din urmă, l-am tras pe bord în nesimțire, cu brațul rupt.

Dunărea era presărată până dincolo de înotători. Un monitor mic, venit nu știu de unde, alerga pe fața apei, în zig-zag, trecând peste zeci de oameni care se luptau cu moartea și ale căror strigăte pierdute ajungeau până la noi. În urma lui rămânea apa lucie: toți se duceau la fund.

Monitorul trecu repede de-a lungul malului nostru, pe când cineva striga cu megafonul de pe bord: „Domnul general!... Unde e domnul general?..."

În curând dispăru și acest monitor în josul apei.

De data asta eram definitiv părăsiți pe malul bulgăresc.

În foc

Despărțit de locotenent și de o parte din camarazii mei (câțiva știam bine că au rămas dincoace, dar nu-i vedeam în învălmășeală), am rămas câtăva vreme cu brațele încrucișate, privind în jurul meu. Vedeam numai chipuri posomorâte, ochi plini de deznădejde. Pe drumeagul dinspre Turtucaia veneau și se opreau în grămadă tunuri și chesoane de artilerie, soldați cu ochii injectați de fum și neodihnă, care priveau aiuriți, fără să priceapă, malul de dincolo pustiu și Dunărea fără pod și fără nici un vas. Numai câteva șlepuri — unul cu cazan mare de petrol — se vedeau părăsite în fața gării, pe când altele, dezlegate de la mal, pluteau în voie la vale, fără cârmaci.

Tunurile bulgare băteau acum tot mai rar, bateriile își schimbau desigur pozițiile, veneau mai aproape.

— Vin rușii dinspre Silistra! strigă un glas.

— La coastă, băieți! s-aud alte glasuri, răzlețe.

Mă trezii atunci, ca dintr-un somn adânc, din toropeala mea. Eram singur de astă dată și puteam să fac ce mă taie capul. Luai o armă aruncată pe nisip, în câteva clipe îmi umplui sacul cu cartușe și pornii cu primul val de oameni la deal, prin viile și livezile de deasupra malului. Soldații singuri, fără ofițeri, se risipiră într-un lung lanț de

trăgători, al căror șir se pierdu numaidecât spre dreapta mea, după unduierile terenului. În curând începurăm să întâlnim soldații care veneau spre mal.

— Departe sunt bulgarii?

— Nu sunt departe. Uite, acum prind a ieși iar din pădure. — De-ai noștri mai sunt mulți? — Nu mai sunt.

Găseam răniți, pe după câte o movilă, prin gropi. Într-o margine de vie doi țigani mâncau struguri. Când am ieșit deasupra, la loc mai neted, gloanțele începură să treacă printre noi, c-un sâsâit scurt. Eram la flancul stâng. Dinspre dreapta mea, începură să răsune împușcături de-a lungul șirului cu care pornisem. Mulți haraci din vie erau culcați la pământ. Mă lăsai și eu într-un genunchi și descărcai câteva focuri la întâmplare. Vecinul din stânga rămăsese mai în urmă, pe când cel din dreapta, un om trecut, cu fața amărâtă și încrețită de necazuri, vru să tragă și el, dar nu știa bine să încarce arma. Când slobozi primul foc, în sus, se apucă cu mâna de falcă...

— Apas-o bine în umăr și lasă țeava mai jos, îi strigai.

Ieșeam acum din vii; ne-am oprit câtăva vreme în șanțul unui drumeag care ducea spre oraș. Gloanțele tot mai des șuierau pe deasupra, altele izbeau, scurt, în țărână, scoțând nourași de praf, pe când, deasupra lanțului de trăgători, spre dreapta, începură să se spargă șrapnele.

Înaintea mea, unde pământul devenea mlăștinos pe alocuri, aveam acum de o parte niște tufe mari de măcieș, de cealaltă un dâmb de pământ. Printre ele trimiteam glonț după glonț spre limba de pădure care se vedea nu departe și de unde știam că ne vin împușcăturile.

Tâmplele îmi zvâcneau. Iar gândurile îmi fugeau necontenit departe de locul în care mă găseam. Îmi veneau în minte mulțime de lucruri fără însemnătate, crâmpeie

de amintiri banale din trecut. Îmi aduceam aminte de badea Mihai, care fusese în războiul de la 1877.

— Ei, cum era la război, nene Mihai? îl întrebam, pe bancă, sub plopii de lângă poartă.

— Apoi, cum să fie?... Eram în niște porumb, și făceau gloanțele: fiiit! pe la urechea asta, fiiit! pe la urechea astălaltă... Și-mi arăta cu degetul cum făceau.

Atâta știa el să-mi spună, din tot războiul la care luase parte.

"Iaca, mă gândii, am ajuns și eu ca badea Mihai, să-mi facă gloanțele „fiiit" pe la urechea asta!... "

Șrapnelele trosneau întruna, dar gloanțele lor mari, care cădeau pieziș, rareori ajungeau până la flancul stâng unde eram eu. Totuși, la fiecare bubuitură mai apropiată, instinctiv, ne vâram capul între umeri, parcă ne-am fi apărat de pietre. Multe obuze se spărgeau departe, la spatele nostru. Era un foc de "baraj", care, din pricina lungimii frontului nostru, nu putea să ne taie retragerea.

Când întorsei capul, văzui că vecinul din dreapta a rămas în urmă.

— Ce, nu mai vii? îl întrebai. Iar el, cu fața-n soare, se strâmbă urât, parcă i-ar fi fost scârbă tare de ceva. — Gâlgâie, domnule! îmi zise. — Ce gâlgâie?

— Sângele... M-a lovit... Trage-mă undeva la adăpost, că pe urmă mă târăsc eu cum oi putea.

M-aplec și-l ridic de-o subțioară. Era lovit deasupra genunchiului... Dar de-abia facem câțiva pași, și-l simt că-și pune capu-n piept, c-un sughiț scurt, și se lasă greu: îl lovise al doilea glonț, în ceafă... L-am lăsat jos, m-am întors. „Fiiit, pe la urechea asta", îmi veni iar în minte, ca o obsesie. Vedeam plopii de lângă poartă, în amurg, și pe badea Mihai cu luleaua...

Am ajuns lângă dâmbul de pământ din față. În iarba lui arsă de soare, gloanțele fosneau scurt, ca niște șopârle.

Împușcăturile bulgarilor, mai dese decât ale noastre, se auzeau limpede și prelung — un șir de răpăituri neregulate.

Și deodată încep să disting pe cei care trăgeau în noi: la marginea crângului din față, un om alerga spre noi, cu spatele încovoiat... Apoi altul...

Erau bulgarii. Înaintau în salturi mici, pe căprării, câte unul din fiecare flanc, apoi din mijloc — ca la carte. Unii făceau saltul în goană, alții veneau în pas, aplecați ușor, cu lopata în dreptul obrazului.

Mă lăsasem la pământ și, sprijinit în coate, fără nici un adăpost în fața mea, trăgeam cu năduf. Cunoșteam acum prețul cartușelor. Uitasem hotărârea cu care am pornit de la mal, să ne tăiem un drum spre Silistra, uitasem descurajarea, neorânduiala și învălmășeala de sub râpi. Eram întreg al clipei de față și trăgeam întruna, c-un fel de voioșie nestăpânită și cu obrajii înfierbântați în adierea vântului.

— Aferim! auzii un glas, nu departe.

Era Mieluș țiganul, cu mustățile zburlite, negru și urât cum nu-l mai văzusem. Dar în clipele acelea îmi venea să mă duc și să-l iau în brațe ca pe un prieten vechi. Numai ochii îi străluceau, țintiți asupra mea, ca niște puncte de foc.

Mă aplecai din nou să pândesc, cu pușca la ochi, locul și clipa în care se ridicau, tot unul câte unul, cei de lângă pădure. Mieluș trăgea și el, dar se vedea că nu era prea iscusit la treaba asta. Îmi urmărea fiecare împușcătură și se veselea grozav de câte ori i se părea c-am lovit în plin.

— Ăla e! striga el, cu multă satisfacție.

Închizătorul armei însă mergea din ce în ce mai greu — se îmbâcsise de praf ori se umflase de căldură. Țeava frigea.

O mitralieră bulgară începu a turui fără veste — dinspre stânga. Gloanțele, zvârlite departe, ca stropii de apă dintr-un furtun de grădinărie, însemnară câteva linii repezi de pulbere ridicată la vreo treizeci de pași în fața noastră. Mă trăsei iute la adăpost, sub dâmbul de pământ.

Sus, pe creasta lui, erau vreo cinci bărbați care, auzind mitraliera, se întoarseră ca la o comandă câțeșicinci cu coasta spre inamic și începură să se târască spre o tufă de la capăt, căutând, chipurile, un adăpost acolo. Le strigai să coboare. Dar nu mai avură vreme. Prinși de o undă a mitralierei și ciuruiți de gloanțe din coaste, îi auzii gemând ușor, ca niște cățeluși... Și câțeșicinci, c-o înfiorare scurtă, încremeniră cu fața în jos.

Peste puțină vreme, mitraliera încetă.

— Fugi, domnule, c-am rămas singuri și dau bulgarii peste noi! îmi strigă Mieluș.

Mă uitai spre stânga. Nu mai era nimeni. Spre dreapta mai rămăseseră vreo trei oameni, care se ridicau să fugă. La spatele meu, Mieluș alerga acum, îndoit de mijloc, întorcând capul — pesemne că nici lui nu-i prea venea să se despartă de mine.

M-am ridicat și eu și am pornit îndărăt. Și nu știu cât voi fi mers în urma lui Mieluș, când acesta se opri să-mi spuie ceva... Dar în aceeași clipă, c-un trăsnet grozav, simții ca o izbitură în obraz și rămăsei câteva clipe cu ochii strânși închiși. Urechile îmi țiuiau. Îmi dusei mâna la obraz, la tâmple — eram întreg... Abia atunci mi-am dat seama că un obuz se spărsese lângă noi. Căutai cu ochii pe Mieluș. Stătea ghemuit la câțiva pași, cu barba în

genunchi.

— Ce ai pățit, Mieluș?

— Aoleo, mămulică! gemu el încet. Era galben și nu se uita la mine, parcă nici n-aș fi fost acolo.

— Mieluș, frate Mieluș, unde te-a lovit?...

Îl ridicai de subțiori... dar era să-l scap din mâini când am văzut ce are. O zburătură de obuz îi rupsese pântecele: intestinele îi atârnau pe jos... Cu mâinile tremurânde, el încerca să le adune, să le vâre la loc, în pântece, amestecate cu țărână și cu fire de iarbă uscată.

— Mămulică, măiculița mea! gemea el întruna.

Dar șrapnelele cădeau tot mai aproape, băteau acum toată marginea viilor.

Îl pusei jos, leșinat, și pornii în goană, fără să mai privesc în urmă.

Dădui peste câțiva soldați răzleți care strigau și făceau semne cu capela.

— Ce e?

— Trag ai noștri, tot în noi! îmi strigă unul.

În adevăr, multe gloanțe veneau dinspre Dunăre.

Ostenit, mă lăsai atunci într-o adâncitură de pământ, sub un nuc cu ramuri plecate. Tâmplele îmi zvâcneau dureros. „Numai de n-aș cădea rănit", mă gândii pentru întâia oară, auzind niște vaiete apropiate. Ar fi o agonie prea chinuită, prin locurile acestea străine, unde câinii se vor îngrășa de hoituri și vor sfârteca pe cei ce trag să moară.

Alt lanț de trăgători ajunsese acum în dreptul meu. Mă ridicai să pornesc, dar, băgând de seamă că mi s-a desfăcut o gheată, mă aplecai s-o leg. Un glonț reteză o crenguță de nuc deasupra capului meu. Dac-aș fi stat în

picioare, m-ar fi lovit în obraz... Dar până atunci gloanțele mă ocoliseră, parc-ar fi fost zvârlite de o putere magnetică negativă!

Am tras iarăși câteva cartușe din dosul unei ridicături de pământ, și când mă sculai să pornesc înainte, un om cu brațele desfăcute ca o cruce răsări drept pe vârful movilei și mi se prăbuși în brațe. Ne-am rostogolit amândoi. Era mort.

M-am ridicat amețit ca de vin, și am pornit înapoi spre malul Dunării.

Nu știu cât voi fi mers, fără să-mi dau seama de nimic din jurul meu.

Când am ajuns deasupra râpilor de lângă apă, văzui aceeași strânsură de oameni grămădindu-se pe sub maluri.

Mulți aveau albituri în vârfuri de băț, alții le fluturau în mână. Și Dunărea era plină de oameni care luptau cu valurile.

În apă

Coborând spre apă, am dat peste doi tovarăși din artilerie. Erau călări, gata să pornească pe mal în jos, spre Silistra.

Am apucat atunci cel dintâi cal slobod ce mi-a căzut sub mână și am pornit în urma lor. Dar la cotul de la Kosui, mitralierele dușmane pândeau în dreptul văii pe cei care încercau să fugă în josul apei. Și de-abia pieriseră după cot tovarășii mei, când văzui caii singuri întorcându-se speriați, loviți de scări în coaste.

În vremea asta, undele tulburi ale fluviului erau pline de capete. Sute de oameni intrau în apă, cu nădejdea să treacă dincolo. Se agățau de orice — de o scândură, de un buștean, de un snop de nuiele; mulți se înecau îndată; unii, istoviți, încercau să se întoarcă la mal, pe când alții se lăsau în voia apei, ajungeau până la ostrov. Arareori câte unul apuca să puie piciorul pe celalt mal, unde se mistuia numaidecât, parcă-l înghițea pământul.

M-am întors repede în sus, până la pontonul al doilea. Acolo am intrat în vorbă c-un învățător care mă cunoștea, i-am lăsat hainele și, fără să-i ascult sfaturile, m-am dus pe lângă mal până aproape de oraș. Într-un loc pe care-l cunoșteam mai dinainte, erau îngrămădiți mulți snopi de nuiele, adunați acolo nu știu cu ce destinație.

Puteam să înot bine, dar niciodată nu m-aș fi încumetat să trec Dunărea.

Am luat doi snopi bine legați și am intrat în apă...

Unda era tulbure și rece. În curând am pierdut pământul de sub picioare. Cu stânga mă țineam de snopi și, purtat de valuri în jos, cu dreapta vâsleam spre mijlocul apei, domol, ca omul care știe că pornește la drum lung.

Îmi recăpătasem toată liniștea și-mi dădeam seama de toată greutatea încercării mele. Numai o singură dată, când am întors capul și m-am văzut depărtat de mal, am avut o pornire instinctivă, ca un fior, să reviu la pământ... Dar atâta a fost. N-am mai întors capul. Îmi luasem ca țel malul dimpotrivă, unde mă obișnuisem să văd singurul liman de scăpare. Toată grija mea era acum să-mi păstrez puterile până acolo, și, mai ales, să mă feresc de cei ce veneau din susul apei și se înecau în jurul meu.

Trei inși, pe o plută de scânduri, se apărau de ei cu lopata, ca de câini. Când vreunul, cu deznădejdea morții, se încleșta de marginea plutei, îl loveau în cap până-l trimiteau la fund...

Mâna stângă mă durea de nemișcare. Mă apucai de snopi cu dreapta și începui să vâslesc cu stânga, în care aveam o bucată de scândură prinsă pe apă. Peste puțină vreme, schimbai iarăși mâna.

Nu știu cât a durat sforțarea asta.

Trecusem de mijloc și ajunsesem aproape în dreptul gării. Puțini mai erau în jurul meu. Simțeam sub mine adâncimea fioroasă a apei, iar valul puternic și masiv îmi lua întruna picioarele la vale, pe sub snopi.

Începeam să mă apropii de celalt mal, dincolo de șlepuri. Nimeni nu mai era acum pe lângă mine, numai o masă ruptă venea din sus.

Văzui pe mal doi oameni în uniformă, care parcă îmi făceau semne largi cu brațele. Credeam că vor să-mi vie în ajutor — mi se părea că strigă ceva. Unul se lăsase într-un genunchi. Ridicai mâna deasupra undelor ca să le fac semn să mă aștepte mai jos... dar, în aceeași clipă, băgai de seamă că cel îngenuncheat trăgea focuri de carabină spre mine!

M-am smuncit să trec în dosul nuielelor. Din pricina mișcărilor mele, snopii începură să se desfacă...

Prin multe dileme neplăcute am trecut în viața mea. Dar nici una nu mi se pusese cu atâta urgență și tragică ironie ca asta, pe care trebuia s-o dezleg în câteva clipe și care s-ar putea formula cam astfel: „Tu sau vei ieși, sau nu vei mai ieși din această apă rece. Dacă vei scăpa, trebuie să mori de glonț. Dacă nu vei mai scăpa... asta înseamnă că trebuie să te îneci, ca țiganul la mal."

Nu mai aveam vreme să protestez.

Și mă resemnasem deja să mor... când văzui venind din susul apei o „a treia posibilitate", sub forma unei mese cu trei picioare, pe care legile neînțelese ale fatalității o aduceau în dreptul meu tocmai în clipa când trebuia să mă duc la fund.

Nici nu știu cum s-a făcut. Cu două salturi mari mă apropiai, o apucai și o smuncii din mâinile încleștate și reci ale vechiului stăpân, al cărui creștet plesuv de-abia se ivea când și când din valuri.

Și ca să-mi mai viu în fire, mă lăsai în voia apei.

Dar cei de pe mal mergeau în jos, odată cu mine. Pesemne că-și puseseră în gând să nu mă slăbească cu nici un preț — oarbe instrumente ale aceleiași fatalități, care țineau morțiș ca eu să nu pun de astă dată piciorul pe pământul țării, ci să cad prizonier și să contemplu mai târziu de pe

piscurile Macedoniei diafana siluetă a Olimpului legendar, peste frontul de la Salonic.

Trebuia să mă supun: niciodată nu e bine să te pui împotriva puterilor tainice care ne înconjoară. Dar cel puțin eram sigur de data asta că mi se pregătește ceva, că n-am să mor înecat.

Când urmăritorii mei văzură că încep să mă depărtez, vâslind spre malul bulgăresc, îmi mai trimiseră un glonț de adio, care-mi șuieră vesel ca la vreo doi stânjeni pe deasupra capului, și rămaseră în extaz, cu privirile spre mine.

Masa era mai trainică decât snopii: mă sprijineam de ea în toată voia, aveam putința să mă și odihnesc.

Un vânt iute se pornise din jos, luând cursul în răspăr și zbârlind lespezi mari de apă de-a latul Dunării. Mă încrucișai cu o plută mică de nuiele, pe care stăteau trei soldați; unul înainte, altul la mijloc, celalt la coadă. Tustrei erau cumnați, îi auzeam zicându-și unul altuia: „mă cumnate!" Un val mai mare săltă capul din jos al plutei. Cât ai clipi, cel ce ședea la cârmă dispăru în valuri. Iar pluta, ușurată de partea aceea, se plecă acum cu vârful, lăsând ușor în apă și pe cel din față. Dunărea îl înghiți ca pe un nimic. Dar cel din mijloc, alunecând printre snopii desfăcuți, rămase numai cu capul prins în legătura nuielelor; vedeai cum plutind la vale, într-un mănunchi de nuiele, un cap singur striga întruna: „mă cumnaaate!"...

Târziu, când am pus iarăși piciorul pe malul de unde pornisem, departe în josul apei, și mă uitam peste fața Dunării, parcă nu-mi venea să cred că am scăpat.

Luasem o baie pe care o voi ține minte toată viața.

Clipe de groază

Dunăre, Dunăre, Drum fără pulbere...

Am regăsit aproape în același loc pe cel care îmi păstra hainele și m-am îmbrăcat în grabă. Mă urmărise cu ochii multă vreme și cunoștea o parte din pățaniile mele, dar era încredințat că în cele din urmă m-am înecat.

Nu departe de acolo, un sublocotenent, după ce încercase în zadar să treacă Dunărea, s-a întors pe mal, unde, împărțindu-și banii la soldați, și-a tras un glonț de revolver în cap.

Altul tânăr de tot, abia ieșit cu toate iluziile din școală, fiindcă mă cunoștea, se apropie de mine și-mi spuse că el nu va lăsa arma din mână, când o fi să-l ia prizonier.

Apoi încercă să adune iarăși oamenii, să pornească „la coastă".

— Rușine pentru noi, măi băieți! O să ajungem de râsul bulgarilor, strigă el, văzând că nimeni nu-l mai urmează. Și plângea de turbare.

— Ce să-mi apăr, domnule? Cenușa din vatră?... Îi răspunse, rânjind, un rezervist slab, cu mustățile pe oală.

O baterie apropiată trimise câteva salve de șrapnele deasupra zăvoaielor din susul Olteniței.

Iar apa Dunării, presărată de oameni, se clătina în fierbere. Vântul mare, pornit împotriva cursului, sporea vrăjmășia bătrânului fluviu, care, cuprins parcă de o surdă mânie, înghițea pe fiecare clipă zeci și zeci de oameni aruncați în volbură.

Unii intrau în apă călări, dar caii se înecau curând, ori se împotmoleau în nomolul de la mal. Părăsiți acolo, se zbăteau cufundându-se încet și nechezau într-o lungă agonie, cu botul abia ridicat din apă.

Pâlcuri de soldați, mai ales țigani, se aruncau asupra hainelor celor ce se dezbrăcau pe mal, căutând bani. Alții desfundau lăzi cu zahăr și prădau geamantanele ofițerilor grămădite în căruțe. Am văzut apoi câțiva inși care, stând lângă mine, râdeau de cei ce se înecau pe aproape.

Unii dintre ei erau, desigur, înnebuniți de groază.

— Mor!... Nu mă lăsați, fraților...

— Mori! răspundeau ei. Dracu te-a pus să intri în apă?

Bulgarii, pe care nu-i vedeam, ajunși acum deasupra râpilor de lângă noi începură să tragă focuri repezi în cei ce se luptau cu valurile.

Șase inși, înșirați călare pe un buștean lung, vâsleau cu nădejde către malul dimpotrivă. O baterie din via de deasupra noastră descărcă spre ei două obuze, care se cufundară forfotind în adânc, fără să-i atingă.

Șrapnelele începură să se spargă deasupra undelor: gloanțele fierbinți se înfigeau în apă sfârâind, cădeau până în pulberea drumului. Loviți în cap, mulți dintre înotători se duceau la fund. Dar numărul lor parcă sporea, în loc să scadă. Unii, de groaza acestei morți năprasnice, încercau să se întoarcă la mal; cei de pe bușteni și plute făceau semne deznădăjduite. Și bulgarii se întreceau la țintă asupra lor — împușcăturile răpăiau întruna peste capetele

noastre.

Dar înotătorii răzleți fiind greu de nimerit, mai jos de pontonul al doilea începură să-i secere cu mitralierele. Împrejurul fiecărui cap ce se ivea din valuri, gloanțele cădeau în apă ca niște stropi mari de ploaie. Și, unul câte unul, oamenii se duceau la fund.

În cele din urmă, Dunărea fu limpezită de acest furnicar omenesc.

Bateria de deasupra noastră începu să bombardeze linia ferată și gara din față: două obuze, dărâmând un perete, făcură explozie înăuntru. Alte obuze izbiră în cele câteva șlepuri rămase în fața gării — un cazan mare cu petrol luă foc, înălțând de pe șlep o trâmbă de fum negru.

Iar pe sub coastă, sute și sute de oameni așteptau, cu albituri în vârf de băț, hotărârea bulgarilor, care parcă nici nu ne vedeau.

Priveam, cu inima împietrită.

Soarele în apus trimitea raze piezișe pe câmpiile din față, pustii, ale țării.

Strângeam revolverul în mână și-mi cumpăneam hotărârea între viață și moarte.

Într-un târziu, simții o mișcare în jurul meu. Ridicai capul.

Sus, pe creasta malului râpos, un soldat bulgar ne făcea semn cu șapca să pornim într-acolo...

Încheiere

Doi ani aproape au trecut de atunci.

Toate însemnările câte le făcusem zi cu zi pe hârtie mi s-au pierdut. Multe amănunte s-au șters din amintirea mea, unele mi-au rămas prea confuze și poate că le-am uitat ordinea în care sau petrecut, dar multe mi s-au întipărit pentru totdeauna în suflet, vii și clare, parcă le-aș fi trăit ieri.

Mai târziu, oamenii de specialitate vor face desigur o expunere tehnică și generală a luptelor de la Turtucaia. Eu n-am vrut să dau decât o serie de icoane, schițate în fugă, o povestire sumară și obiectivă a celor ce s-au petrecut numai în jurul meu și la care am luat parte.

Dar povestirea acelor întâmplări crâncene a adus, firește, multă durere inimii tale de român, cititorule. D-apoi mie!

Poate că ar fi fost mai bine să le lăsăm, și eu și ceilalți supraviețuitori, în întunericul uitării grabnice cu care am fost obișnuiți să trecem întotdeauna peste lumina prea brutală a realității.

Dar amintirea vie și caustică a unei nenorociri nu trebuie lăsată uitării. Ea arde și oțelește sufletul unui bărbat. Iar eu n-am scris broșură pentru copiii de școală.

Mă vei întreba, poate, care a fost pricina înfrângerii

noastre de la Turtucaia?

Deși sunt un profan în ale milităriei, totuși, în credința că mărturiile viitoare nu-mi vor aduce dezmințire, îți răspund hotărât: Atât numărul și calitatea trupelor aflătoare acolo la începutul luptei — în mare parte milițieni, dispensați revizuiți etc., regimente recrutate din Dobrogea sau Cadrilater, pline de turci și de bulgari — cât și faptul că întăriturile nu erau încă terminate, probează că noi nu ne-am așteptat la un atac repede și violent al bulgarilor în acest punct.

În al doilea rând, trebuie să punem lipsa de... pregătire sufletească a țăranilor, neobișnuința trupelor și a ofițerilor cu focul — mai ales cu artileria modernă a inamicului.

Mi-aș îngădui încă o reflecție timidă.

În după-amiaza zilei de 23 august, în ajunul căderii, era *vădit* și pentru ochii unui profan că garnizoana nu mai poate ține piept și că orașul va trebui să cază. Cu sacrificarea unei ariergărzi îndestulătoare, care să acopere trecerea în noaptea de 23 spre 24 august, s-ar fi putut salva, dacă nu restul trupelor, cel puțin tunurile rămase, caii, materialul și o mare parte din proviziile care au căzut în mâna dușmanului.

Nimic însă nu se poate afirma cu siguranță deplină.

Ce a fost s-a dus.

Înfrângerea de la Turtucaia, oricât de dureroasă, nu poate avea nici o semnificație în privința însușirilor neamului nostru, care și-a făcut proba de-a lungul veacurilor.

Am avut Turtucaia, dar am avut și Mărășeștii!...

Și la Turtucaia au fost destule pilde de eroism, zadarnic, dar înălțător.

Un sergent necunoscut, care-și așezase mitraliera într-un copac, la colțul unei păduri, a oprit singur în loc îna-

intarea bulgarilor multă vreme. Și nu s-a lăsat până când artileria dușmană, căutându-l copac cu copac, nu l-a doborât cu mitralieră cu tot.

Trebuie să pomenesc și de nefericitul căpitan de artilerie Fieraru, care, după ce luptase până la deznădejde, s-a sinucis lângă bateria distrusă... , și de căpitanul Șendrea, care, rămas singur cu bateria în fața năvălitorilor, a ținut multă vreme dușmanii în loc, până ce a căzut rănit. Pentru bravura lui soldații îl pomeneau cu dragoste, de câte ori își povesteau amintirile în captivitate.

Încă un fapt:

Dintr-o baterie distrusă mai rămăsese un singur tun, c-un tunar. Bulgarii erau aproape, dar el trăgea necontenit. Infanteria noastră fusese risipită. Dușmanii, ocolind o movilă, se iviră dintr-o parte, la câțiva pași, și năvăliră asupra lui. Cuprins din toate părțile, el descărcă un foc de revolver în grămadă și, cu o mână liberă, tot mai avu vreme să sloboadă ultimul șrapnel din țeava tunului... Bulgarii, printre care era și un ofițer, i-au cruțat viața. Iar soldatul bulgar care mi-a povestit faptul, într-o gară depărtată, și care fusese rănit la picior cu revolverul, adăuga, vorbind de necunoscutul erou:

— Era un om smead și slăbuț, pe care n-ai fi dat o ceapă degerată...

De i-ar da Dumnezeu numai oameni de aceștia țării mele — tari la suflet ca granitul din care Istoria uită adeseori să le taie monumentele.

Minunile Sf. Sisoe

În Rai

Abia trezit din somn în coliba lui prizărită la marginea dinspre răsărit a raiului, sfântul Sisoe făcătorul-de-minuni înalță pe glasul al șaptelea, cu un ochi închis și cu celalt deschis numai pe jumătate, o cântare de laudă împăratului ceresc, stăpânul celor văzute și celor nevăzute. Ieși apoi în prag, să se spele pe ochi la soare cu apă rece dintr-o bărdacă de lemn mirositor, pufnind și împroșcând în juru-i stropi de diamante. După ce isprăvi și această treabă cu bine, îmbrăcă anteriul lui de șiac cafeniu, mai scurt ceva la spate decât dinainte, își luă de după ușă toiagul lustruit de vreme și porni să facă o plimbare de dimineață, ca de obicei, pe aleea cea mare.

Coruri de binecredincioși s-auzeau din toate părțile raiului, despletind psalmi și osanale în strălucirea trandafirie a dimineții. Unul răsuna aproape, de după buchetele de aluni din față: „Bine ești cuvântat, Doa-a-mne, învață-ne pre noi îndreptările ta-a-a-le…”

Altul îl îngâna mai de departe, dintr-un pâlc de răchiți înflorite: „Slavă ție, Dumnezeul nostru, slavă ți-i-e…” Iar al treilea le răspundea de cine știe unde, cu un ton mai ridicat: „…oa-a-mne…a-a-a-le…”

Astfel grădina raiului răsuna în toate zilele de cântări

bisericești din zori și până noaptea, de ți-era mai mare dragul. Și pretutindeni văzduhul mirosea cucernic numai a smirnă ș-a tămâie, de-ți venea amețeală; ba te-ar fi apucat de la o vreme chiar durerea de cap, dacă în rai ar fi cu putință asemenea răutăți.

Dar în grădina cea sfântă a raiului nu se pomenește boală ori durere, căci acolo nu se cunoaște moarte. Traiul celor preafericiți curge pururea lin, sub albăstrimea cerului fără prihană, un cer fără nouri, din care nu fulgeră niciodată. Pe catifeaua verde a covoarelor de iarbă tunsă și pe cărările presărate cu nisip de aur nu sunt hopuri și mușuroaie de care să te împiedici la plimbare, nici gropi neastupate, în care ar putea să dea binecredincioșii, din nebăgare de seamă. Acolo șarpele nu are venin, ardeiul nu ustură și ghimpii trandafirilor sunt bonți. Toate stau în preajma omului smerite și se poartă cu blândețe, toate sunt dulci la gust și netede la pipăit.

Lăsându-și chilia în paza Domnului, pe deal, sfântul Sisoe coborî la început o potecă îngustă, printre mesteceni evlavioși cu tulpini drepte și albe, ca niște lumânări de botez înfipte în fumul destrămat al frunzișului; străbătu apoi de-a curmezișul prin iarba stropită de agheazma dimineții, o sfântă poiană încununată jur împrejur de trandafiri galbeni, care miroseau de departe a busuioc. Pe aici, soarele abia acum începea să răsară. Cicori și aglice cuvioase își întorceau spre el cruciulițele de smalț. Și macii luminați numai dintr-o parte înălțau deasupra șiraguri de candele roșii, arzând neclintit cu fețtila micșorată pe dinlăuntru.

Sisoe trecu apoi, în pas agale, de-a lungul unei cărări deschise între două rânduri de pini întunecați, cu vârfurile poleite de soare. Acolo sus, în bătaia razelor, străluceau pe liane Florileraiului, necunoscute pe acest pământ. Unele,

portocalii și lungi, înălțau spre cer limbi ușoare de flăcări, închipuind în aer icoana vie a sfântului Duh; altele albastre și mari, abia aninate de crengi, își legănau cu gura-n jos clopotele de azur, gata să sune pentru îngerii văzduhului chemarea la liturghie.

Când apucă la dreapta, pe aleea cea mare, Sisoe văzu venind spre el un convoi lung de binecredincioși. Rânduiți patru câte patru, înaintau domol, cu făclii aprinse în mână, cântând cât îi ținea gura psalmii proorocului David. Un sfânt de cei mari, cu picioarele goale în sandale de argint și cu cerc de lumină în jurul capului, mergea în fruntea lor bătând tactul din toiag.

— Blagoslovește, sfinte părinte! îl întâmpină de departe Sisoe, cu voie bună.

Dar celalt nici nu-și întoarse capul măcar.

— De dimineață ai pornit la treabă..., îi strigă iar Sisoe, cercând să intre-n vorbă.

Dar sfântul cel mare tot nu catadicsi a-i da răspuns, ci se încruntă doar la el și-i făcu semn, din treacăt, să nu-l tulbure cu vorbe în deșert.

Sisoe se feri atunci mai la o parte din calea convoiului și rămase acolo, cu bărbia sprijinită-n toiag și cu picioarele desfăcute tare-n lături, ca să privească de-aproape binecredincioșii în tăcere.

Erau de toată mâna. Și mai slabi, și mai grași, cum sentâmplă. Toți umblau îmbrăcați la fel, în cămășoaie albe de in, lungi până la călcâie și strânse bine-n baieră la gât. Și fiind rași peste tot la obraz și cu capetele tunse chilug, de pe nimica nu se mai putea cunoaște, pe dinafară, care-i bărbat și care femeie.

Ușurați cu totul de cele pământești, cei din fruntea convoiului călcau lin și spășit, de părea că poartă fiecare

o tavă cu colivă pe creștet. Mergeau cu privirile-n ceață și pășeau domol, ca o cireadă de momâi albe care-au înviat la soare. Moșneag ori tânăr, cine-l mai putea ști pe fiecare? Gheara vremii nu mai avea putere să zgârie chipurile lor poleite ca marmura, peste care suflarea de gheață a veșniciei trecuse prea de mult timp.

Alții, în urma acestora, mai de curând veniți de pe pământ, cu obrazul stafidit de postiri îndelungate și cu genunchii înțepeniți de mătănii, se îmbulzeau călcând de sus, ca-n strâchini, gata să se poticnească la fiecare pas. Și cum treceau de-a valma pe lângă Sisoe, cu ochii-n jos de-atâta smerenie și umilință, se cunoștea cât de colo că n-a fost cine știe ce de capul lor, pe pământ. Rar zăreai printre ei câte unul mai acătării, ce părea să fi fost om cu stare și cu greutate în zilele lui, măcar că se vedea acum ajuns cot la cot cu toți calicii. Unii dintr-înșii nu știau să cânte, dar zbierau și ei, mai tare decât ceilalți, ca să se-nvețe.

Convoiul era pe isprăvite și Sisoe se pregătea să-și caute de ale sale, când rămase deodată cu privirea ațintită, încruntând sprânceana. În urma tuturor, agățat de coada convoiului, venea depănând mărunt din picioare unul mai mic la trup și mai de nevoie decât toți. Acesta trebuie să fi fost numai de câteva ceasuri intrat în împărăția de sus, că părea grozav de străin. Își domolea uneori pasul și, lungind gâtul, se uita speriat în juru-i... Și iar începea să lucreze amarnic din picioare și să scâncească încet, cu obrazul încrețit de obidă, smârcâind din nas la tot pasul. Când ajunse în dreptul lui Sisoe și dădu fără veste cu ochii de el, începu să urle de spaimă. Iar Sisoe, ca să-i vâre și mai tare-n oase frica de cele dumnezeiești, se stropși la dânsul umflându-și obrajii, ba se și luă după el câțiva pași, cu toiagul ridicat.

După aceasta, Sisoe se întoarse liniștit și însemnă cu vârful toiagului în nisip numărul binecredincioșilor din convoi. Erau o sută nouăzeci și nouă de toți, fără a fi socotit la numărătoare și pe sfântul cel mare din fruntea lor. Aducându-și aminte de acela, Sisoe se posomorî puțin la obraz. S-aștepte el de-acum să-i mai ceară blagoslovenie...

„Parcă ce-i el mai mult decât un sfânt, ca mine și ca altul?"

Gândind astfel, Sisoe se uită înc-o dată, lung, în urma binecredincioșilor, care se depărtau acum amestecați în grămadă, cu spinările lor albe și rotunde, ca o turmă de oi ridicate-n picioare.

„Unii prea mult, alții nimica..." oftă el iar, plecându-și nasul în pământ.

Căci încă de la început, de când intrase în rai și văzuse cum stau lucrurile pe aici, Sisoe nu visa altceva decât să capete și el o ceată cât mai mică de binecredincioși, pe care să-i călăuzească, să-i învețe și să-i șmotrească de dimineața până seara, cum vedea el că fac sfinții cei mari cu preafericiții de sub oblăduirea lor.

Dar Domnul-Dumnezeu, știindu-l pre el cam lipsit de învățătură și nu cu totul dezlegat de cele pământești, măcar că plin de râvnă duhovnicească și curat la cuget, nu prea se uita la gura lui. Și nici n-ar fi putut Cel milostiv să-i împlinească voia, fără a stârni tulburare și zâzanie între sfinții părinți; căci, după canoanele raiului, numai sfinții cei cunoscuți și slăviți de toată suflarea creștinească de pe pământ au dreptul să primească sub ascultare o ceată de binecredincioși. Bineînțeles că nici aceia nu-i iau așa, cu hapca, fără nici o socoteală, ci potrivit cu rangul și vrednicia fiecăruia. Astfel, unul din cei mari de tot poate să aibă sub oblăduirea lui și până la trei sute de suflete; pe

când altul mai mic în grad, însemnat doar cu o cruciuliță neagră la călindar, primește și el, acolo, vreo zece-douăzeci de capete, ori numai cinci-șase bucăți — o nimica toată. Cât despre gloata cea mare a sfințișorilor de rând, pe care nici popa nu-i mai cunoaște, cine i-ar putea împăca pe toți? Jos, pe pământ, nimeni nu le are grija.

Nimeni nu-i mai pomenește, ca și cum n-ar fi. Doar din an în Paște dacă-și mai aduce aminte de câte unul dintre ei vro babă amărâtă care, te miri din ce pricină, se-ntâmplă să aibă slăbiciune pentru dânsul. Așa fiind, acestora nu li se poate da nici un suflet de creștin pe mână. Și nu le rămâne alta de făcut, cât ți-i veșnicia de lungă, decât să se plimbe cu mâinile la spate de colo până colo prin sfântul rai, fără treabă, înălțând pe neașteptate, de după câte un tufiș, o cântare nouă de laudă, cu meșteșugite întorsături din gâtlej.

Convoiul pierise de mult la o cotitură, și Sisoe sta tot acolo, căscând prelung și uitându-se la cer. Soarele se ridicase abia de-un stat de om deasupra copacilor. Până la ceasul când sună clopotul de la trapeza cea mare din mijlocul raiului, ca să adune sfinții și binecredincioșii la gustare, mai era încă destulă vreme.

Aducându-și aminte de mâncare, Sisoe simți îndată la rădăcina limbii gust de lapte dulce și de smochine coapte, hrana cea de toate zilele a fericiților dintru împărăția de sus.

„Parcă aș bea oleacă de apă...", se gândi el, strâmbându-se puțin. Și n-apucă să-și isprăvească bine gândul, cândată țâșni dintre pietrele de la picioarele lui, gâlgâind, un izvor de apă curată ca lumina. Sisoe luă în pumni și sorbi o gură plină — dar nu înghiți decât jumătate; cealaltă jumătate o împroșcă în soare, cu buzele strânse, ca să facă

curcubeu.

Astfel în rai orice dorință ori nevoie îți este împlinită, cât ai clipi din ochi. Atâta doar, că nimeni nu cutează acolo să dorească ce nu se cade, fiindcă Cel atoateștiutor veghează și cunoaște în orice clipă gândurile fiecăruia.

După ce își udă cerul gurii, fără nici o plăcere deosebită, căci abia apucase a-i fi sete, Sisoe nu știa ce să mai facă.

O viespe mare, de prin apropiere, veni numaidecât și i se lăsă cu încredere pe mână, ca să-i ție de urât. Era o viespe evlavioasă. Trăise pe pământ tot în preajma unei sfânte biserici și se sfârșise la urmă, leșinată de foame, pe o lespede din pronaos. Și-n scurta ei viață nu făcuse nimănui rău, măcar că îi dăduse și ei Dumnezeu ac și venin în coadă, ca să nu stea degeaba pe acest pământ. Sisoe începu s-o necăjească cu arătătorul, ca să-l înțepe. Multă nădejde de împunsături nu prea trăgea el din partea unei viespi așa de bisericoase. Dar mai știi? Poate că până la urmă tot are să-și piardă răbdarea, să-i vâre barem vârful acului... Căci de atâta amar de vreme, de când abia mai ținea minte, pe Sisoe nu-l mai duruse nimic. Și ar fi vrut să mai simtă și el, măcar o dată, un pic de usturime ori de durere, ca să se poată bucura la urmă, cu adevărat, că nu-l mai doare. Dealtfel, toți tovarășii lui întru neștirbita fericire umblau ahtiați după așa ceva:

— Rogu-mă sfinției-tale — se îmbiau ei unul pe altul când se-ntâlneau la câte un loc mai ferit — trage-mi un pumn în nas... Dar puteau ei să tot încerce, că nu-i durea nici cât un bobârnac, măcar de și-ar fi cârnit nasurile din loc.

Văzând că viespea își ferește încoace și-ncolo pântecul inelat și n-are de gând să-l înțepe, Sisoe o înalță într-un

vârf de deget și-o suflă, cu ciudă, să se ducă de unde a venit.

Sfinția-sa a pornit apoi încet mai departe, pe o alee umbrită ce se chema Drumul lui Adam.

În cedrii cei înalți de pe margini, îngerași de felurite mărimi, cu aripioare albe, se jucau zburând care-ncotro și ascunzându-se prin frunzișuri. Unii se legănau cumințl la soare, pe crengile din vârf; alții, mai zglobii, s-agățau de liane cu capul în jos și-și făceau vânt de la un copac la altul, ori s-alungau printre ramuri cu țipete fragede și ușoare. Iar când se întâlneau prin văzduh câte doi mai gâlcevitori, se-nvălmășeau grăbit, ciufulindu-și părul bălai, și veneau ghem până aproape de pământ. Acolo se despărțeau și zburau înapoi, în copac. Și-n urma lor rămânea plutind câte o pană albă, care cădea încet ca un fulg mare de omăt pe iarba întunecată.

Sisoe ar fi vrut să treacă pe acolo nebăgat în seamă. Stătu puțin la îndoială; să meargă mai departe, ori s-apuce pe alt drum?... Dar era prea târziu. Un îngeraș, care se pitise de tovarășii lui de joc între candelabrele unui castan înflorit, l-a zărit de-acolo, printre frunze. Și-i strigă de departe, cu glas de clopoțel:

— Săru'mâna, sfinte Sisoe!

Se făcu liniște, o clipă. Toți îl căutară cu ochii... Apoi stolul întreg se năpusti asupra lui. Îl înconjurară, îl năpădiră din toate părțile:

— Sisoe! Sisoe! Sisoe!

Și era o larmă de țipete și-o învălmășeală de aripi albe așa de cumplită, că bietul Sisoe nu-și mai vedea capul:

— Îndărăt, zvăpăiaților!... Ce tot aveți cu mine?

Dar ei începură s-arunce-n el cu flori, făcând horă-n jurul lui și petrecându-l cu alai: Sisoe, Sisoe, Văr cu tata

Noe, Floare de trifoi, Fir de usturoi, Ia-te după noi! Sisoe se apăra cu cotul în dreptul obrazului de zburdălniciile lor; se răsucea-n loc și se lua după câte unul, dar nu-l putea prinde. Abia dacă a apucat să-i lipească unuia, cu picioruțe dolofane, lip! o palmă la spate, din fugă.

— Stați numai, că v-arăt eu vouă!... Îngeri sunteți voi, ori diavoli împelițați?

Un serafim care tocmai trecea-n zbor peste copaci, zărind forfota de jos, se lăsă pe pământ, să vază ce-i. Cu aripile încă desfăcute, făcu trei sărituri lungi pe vârful picioarelor, înainte de a se opri din iuțeala zborului. Și aripile de azur i se alipiră delicat de-a lungul spatelui, până deasupra coapselor de fildeș.

— Liniște! strigă el, bătând din palme. Plecați de-aici... Unul să nu mai văz! La glasul serafimului, îngerii se risipiră într-o clipă, fâlfâind în toate părțile, ca un roi de fluturi mari.

— Nu se poate omul să mai treacă pe nicăieri de răul lor...vorbi Sisoe către serafim, scuturându-și florile de pe umeri și iarba din păr.

Și nu pornise bine mai departe, când o veveriță mică, care pesemne prinsese la curaj din cele ce văzuse, se coborî iute dintr-un copac, se opri drept în mijlocul cărării în două labe și-i făcu, de departe, o reverență. Apoi se întoarse și-i mai făcu una de-andăratele, cu codița pe spate.

Roșu de ciudă, Sisoe zvârli cu toiagul după ea:

— Scârnăvie!... Acuș te ridic de vârful cozii și te duc înaintea Celui preaînalt!

Și cum veverița pierise prea repede-n frunziș, lăsându-l încă fierbând de mânie, sfinția-sa luă martori copacii dimprejur pentru o îndrăzneală ca aceasta:

— Auzi d-ta!...

Aleea pe care apucase Sisoe dădea într-un luminiș rotund, cât o arie largă, bătătorită bine de pași pe la margini, măcar că locul nu părea tocmai potrivit pentru plimbare. Acolo, drept în mijloc, sta un pom singuratic, prăpădit de bătrânețe. Un gard de sârmă cu ghimpi îl închidea de jur împrejur, ca să nu mai poată nimeni atinge cu piciorul, în veci de veci, iarba cea uscată de sub el, ce se vedea tăvălită strașnic în câteva locuri...

Acesta era mărul lui Adam, rămas aici de la începutul lumii. O fi fost el pe vremuri mai arătos, poate. Acum era un biet copac strâmb și desfrunzit, ca vai de el. Dormea toată ziua. Când îl mișca o adiere de vânt, începea să geamă din încheieturi și să schiaune cu glas așa de pierit, că parcă se milogea de iertare. Alteori, fără pic de vânt, se trezea foșnind într-aiurea ca de pe altă lume, din cele două-trei smocuri de frunze câte-i mai rămăseseră pe poale; și parcă râdea singur atunci, aducându-și aminte de cele văzute, odată, sub crengile lui îngăduitoare...

În jurul trunchiului uscat se vedea încolăcit un șarpe. După înfățișare, nici ăsta nu părea a fi mai de ispravă. Era un șarpe lung și slab din cale-afară, ca un țâr. De bătrân ce era, îi căzuse toți dinții și-abia mai putea clipi din ochii lui mici, de găină bolnavă. De demult tare trebuie să fi rămas el înnodat acolo, ca o curea veche care ar ține scoarța pomului să nu-i lunece la vale.

Își luaseră vrăbiile năravsă-l ciugulească cu de-amănuntul de două ori pe zi, în batjocură. Și el n-avea putere nici să mai sâsâie măcar, cum fac șerpii cei întregi la fire când îi zgândărești; ci doar își încrețea pielea din jurul nasului, puțin, ca să-și arate scârba. Iar dacă-i venea-n minte să-și strecoare printre buze limbuța neagră și despicată, ca să sperie dușmanul, rămânea de multe ori cu ea afară, atâr-

nată într-o parte: nu mai știa din ce pricină a scos-o și uita s-o mai tragă înlăuntru.

De-o asemenea tovărășie, copacul s-ar fi lepădat bucuros. Se săturase până-n gât să tot simtă pe lângă sine o astfel de lighioană, neputincioasă și adormită. Și poate că șarpele s-ar fi dus bucuros să tânjească-n altă parte, căi era și lui lehamite de când tot sta acolo. Dar ce puteau face? Soarta îi legase la un loc pe vecii vecilor, căci Domnul-Dumnezeu hotărâse, în nemărginita lui bunătate, să-i păstreze viitorimii pe amândoi, pentru aducere-aminte.

Mărul lui Adam nu mai dădea rod. Doar la zece ani o dată dacă mai făcea și el, acolo, câteva mere pipernicite și verzi, de-ți strângeau gura pungă de departe, numai cât te uitai la ele.

Ceasuri întregi stăteau atunci sfinții părinți cu ochii la acele stârpituri pădurețe, și le lăsa gura apă, că erau doriți de acritură.

Dar nimeni nu cuteza să s-atingă de ele, fiind lucru cu primejdie; veninul lor, dulce-acru, își păstrase până astăzi virtutea de a-l împinge pe om în mare ispită... Odată, trecând pe aici niște binecredincioși, zice că unul dintre ei, mai lung de mână, ar fi îndrăznit s-apuce din treacăt, pe furiș, un măr căzut în iarbă. Și până să prindă de veste sfântul din fruntea convoiului, până s-alerge la el, să-l scobească cu degetul în gură ca să-i scoată bucățica dintre dinți, acela a-nghițit-o nemestecată...

Și nu i-a mai trebuit alt popă! S-a scuturat ca de friguri de vreo două ori, dup-aceea a-nceput a se uita galeș, pe sub sprâncene, în jurul lui... Pe urmă s-a pornit să fluiere un cântec de lume. Și dintr-o dată s-au trezit cu el zberând cât îl ținea gura: Hai, leleță,-n deal la vie, Să culegem razăchie...și alte măscări de acest fel, cum nu se mai au-

zise niciodată în sfântul rai. Iar la sfârșit a fost apucat cu atâta furie, că nu mai știa nimeni ce să-i facă și cum să scape de el. Dădea buzna la tovarăși, adulmecând grabnic și pipăindu-l pe fiecare, încât unora le aducea mare tulburare în inimă, măcar că alții îl scuipau și-l-îmbrânceau cât colo. Așa că la urmă a trebuit să-l scoată dintre ei și să-l lege cobză până i-a trece harțagul ca să nu-i molipsească și pe ceilalți cu vremea, ori s-apuce a-i vătăma cumva.

Și astfel, mult năduf a pătimit de pe urma lui sfântul care-l avea în pază...

„Așa i-a trebuit!" se gândi Sisoe, aducându-și aminte de această veche întâmplare. Când ai binecredincioși pe samă, va să fii cu ochii în patru, nu să-i lași de capul lor. Că ce știu ei, săracii? Dacă nu le ai grija, îndată culeg de pe jos și bagă-n gură tot ce le cade la-ndemână...

Iaca, lui de pildă, nu i s-ar fi putut întâmpla una ca asta. Să fi avut el câțiva în grijă, i-ar fi ținut din scurt, nu așa. Nici să s-aplece cât de cât, ca să se scarpine la vrun picior, nu i-ar fi lăsat.

Le-ar fi făcut el însuși, la nevoie, slujba aceasta. Când ai puțini, merge... Dar asta-i, că sfinții cei mari nu vor să se mulțumească cu puțin; ba câte unul mai lacom are atâta liotă de creștini pe cap, că nici să le dea apă de două ori pe zi nu mai prididește, necum să-l scarpine pe fiecare unde-l mănâncă...

La un țintar

— Facem un țintar, frate Sisoe? răsună deodată, de la spatele lui, un glas cunoscut.

Sisoe se întoarse, tresărind, și dădu cu ochii de un sfânt lung și slab, care s-apropiase fără zgomot și se oprise la câțiva pași, în soare. Un anteriu prea scurt și cam ros de molii pe la poale îi îmbrăca trupul deșirat.

Acesta era sfântul Avacum, poreclit Habacuc, vestit în tot raiul ca jucător neobosit de țintar.

— Porumb ori fasole? întrebă el iar, uitându-se la Sisoe ațintit cu ochii lui verzi și mari, din care nu clipea niciodată.

— Porumb... răspunse Sisoe, fără putere de împotrivire.

Ca să nu-i dea timp să se răzgândească, celalt scoase îndată de sub anteriu o tablă lată de lemn, pe care se vedea zugrăvită cu crida un țintar frumos, în patru colțuri, cam șters pe alocurea de frecătură. Puse tabla jos și-i turnă deasupra, din căușul palmei, cele două boabe de fasole și nouă de porumb, pe care le purta întotdeauna în buzunarul de la spate, pentru orice întâmplare. S-așezară apoi pe iarbă amândoi, față-n față, cu țintarul între ei; și după ce-i potriviră pe la colțuri și pe la răscruci fiecare la rândul său

câte-o boabă, începură să mute.

Sisoe nu prea avea chef de jucat. Țintarul era pentru el un joc prea migălos, la care nu se pricepea tocmai bine și rămânea totdeauna bătut. Ca să nu se cheme la urmă că s-a dat prea lesne biruit, când venea rândul să mute se prefăcea mai întâi că se socoate adânc... Apuca apoi bobul de porumb între două degete și înainte de a-l așeza în alt loc, la întâmplare, îl stupea bine pe toate părțile, ca să se lipească. Pe urmă, trăgea cu coada ochiului la Habacuc, să vază ce zice.

— Bre-bre-bre... se minuna acesta, ca să-i dea curaj — strașnic le mai învârtești! Nimeni nu se poate pune cu sfinția-ta la acest joc. Atâta doar că-l joci prea rar...

Habacuc, în schimb, îl juca de câte ori avea cu cine. Ba-l juca și singur uneori, că mulți se cam fereau de el, fiind sfinția-sa un sfânt ciudat și nu tocmai bine văzut de cei mari. Când nu-și găsea tovarăș de joc, rătăcea ca o umbră pe cărările paradisului, cercetând, scormonind și amirosind prin toate cotloanele, ca să-și găsească ceva de lucru, pentru trecere de vreme. Odată a fost prins cărând țărână cu o tărăboanță, într-un loc mai ferit, unde-și pusese de gând să răsădească urzici. Și a fost aspru mustrat de sf. Petru, după cuviință, căci în rai nu-i îngăduit nimănui să muncească, acolo fiind veșnică sărbătoare. Afară de asta, cum fusese proroc în zilele lui, Habacuc știa să ghicească sfinților părinți în palmă. Și-i spunea fiecăruia, ca din carte, tot ce are să i se-ntâmple până într-o mie de ani de-acu-nainte: ba că are să-i cază un dinte din fund în acest răstimp — dar nu-i mare pagubă, că tot nu prea avea ce face cu el; ba că peste vreo trei sute de ani, poate și mai curând, va primi într-o dimineață o veste pentru niște vorbe rele de la unul scurt și roșcovan, care pe din față i

s-arată prieten, iar pe din dos îl paște... Și altele de acest fel, câte-n lună și-n soare, de-i făcea pe toți să-l asculte cu gura căscată și să se-nfioare până la rădăcina părului de prorocirile lui.

— Ia! făcu el într-un rând, ridicând un deget.

De departe, de peste deal, s-auzeau pe undele vântului glasuri dulci de femeie: și cântau, cântau, cântau mironosițele Domnului atât de fermecat că până și frunzele de pe copaci încremeniseră ascultând.

— Iaca și sfântul Pafnutie... zise într-un târziu Habacuc, privind într-o parte.

Sisoe, care tocmai ducea la gură un bob de porumb, privi și el într-acolo și rămase așa, cu mâna ridicată și cu buzele țuguiate...

Pafnutie avea trei binecredincioși sub oblăduirea lui: doi moșnegi ș-o babă. Nu era mare lucru — dar tot era ceva.

Se opri din trecere nu departe, lângă o tufă de liliac, și păru a sta în cumpănă o bucată de vreme. Își lăsă apoi binecredincioșii acolo, pe o piatră, și se îndreptă cu pas măsurat spre cei doi tovarăși de joc. Mergea încovoiat puțin înainte și cam hâit și-ntr-o parte de la mijloc în sus, ca o scoabă de lemn, purtând în mâna dreaptă o cârjă mai înaltă decât el, cu care s-ajuta la mers...

Neștiind ce gânduri are noul-venit, Habacuc acoperi țintarul cu poala anteriului, încet-încet, ca să nu bage de seamă. Căci Pafnutie era ceva mai mare în grad decât ei; avea și o aureolă mai lată, care i se vedea bine în jurul cheliei din creștet, ca marginile unei pălării fără fund, mai cu seamă când trecea din lumină în umbră. Aureola lui Sisoe abia se zărea, numai ca un abur subțire de argint, gata-gata să se topească de tot în văzduh. Iar a lui Habacuc,

încalte nu se mai vedea deloc, decât poate la vreme de noapte...

— Da' ce faceți, sfințiile-voastre, aici? vorbi Pafnutie cu duhul blândeții, oprindu-se la spatele lui Sisoe, în picioare.

Habacuc răspunse:

— Iaca stăteam și noi de vorbă... mai de una, mai de alta...

Pafnutie întinse atunci cârja peste umărul lui Sisoe și dezveli, cu grijă, țintarul.

— Al cui e rândul la mutat? întrebă iar sfinția-sa, dând la iveală un dinte mare și strâmb, care-i împungea puțin buza de sus când ținea gura închisă. Era rândul lui Sisoe.

— Fă-mi plăcerea și mută-l pe cel de colo, de la colț... rosti noul-venit, după oarecare gândire, arătând cu vârful cârjei un bob de porumb.

Sisoe îi făcu bucuros această plăcere. După care, Habacuc mișcă și el îndată, în cinstea musafirului, o boabă de fasole mai mare decât celelalte și cu picățele roșii.

— Așa. Ia mută-mi-l acuș p-ăsta de ici, de la răscruce, porunci blajin Pafnutie, lăsându-se pe vine la spatele lui Sisoe. Și nu-l mai îmbăla atâta, sfinția-ta, că doar n-are să prindă rădăcini acolo...

Sisoe șterse de poala anteriului bobul cu pricina, fără supărare, și-l puse la locul arătat. Dar se vedea bine că nu-i mai arde lui acum de jucat. Sta tot cu capul întors și se uita cu jind la cei trei binecredincioși ai lui Pafnutie. Când îi veni deci rândul să mute iar, Pafnutie întinse mâna și mută în locul lui, fără să-l mai întrebe.

Și astfel, încetul cu încetul, molipsindu-se și sfinția-sa de plăcerea jocului, îi luă locul lui Sisoe.

În vremea asta, cei trei binecredincioși stăteau la o parte pe piatră, unde-i lăsase sfântul lor, cu mâinile pe genunchi și cu ochii holbați în gol. Nici un gând nu se vedea pe chipurile lor încremenite: traiul cel bun, fără griji și fără nevoi, le tocise pesemne simțurile și le adormise mintea pe vecie.

Dar până s-ajungă în starea aceasta fericită, nu mai încape vorbă că trebuie să fi cunoscut și ei toate schimbările de toane prin care trec de obicei binecredincioșii, câți intră în împărăția de sus.

La început, toți umblă cu inima pierită de frică, săracii, când se văd picați deodată într-un loc așa de străin și sfânt ca acela. Văzând însă că nu le face nimeni nimica rău, ci doar îi pune să cânte, își vin repede-n fire. Și cum li-i încă acru sufletul de câte-au tras pe pământ, când se-ndulcesc mai bine la lapte și la smochine, se pun pe trai și se miră ei singuri ce-a dat peste ei. Cine-ar putea crede că s-ar mai sătura vreodată de atâta dulceață?... Dar după vrun an ori doi, unii mai degrabă, alții mai târziu, cum e firea fiecăruia, încep să cadă mereu pe gânduri și li se lungesc ochii a drum... La masă, rămân cu lingura-n mână și se uită pe pereți, parcă s-ar lipsi de orice; iar când sunt duși la plimbare, aruncă priviri iscoditoare în toate părțile, ca și cum le-ar fi numai de-a scăpare. În curând, ba unul, ba altul încearcă să sară noaptea peste ziduri. Dar heruvimii de pază, rânduiți anume pentru treaba asta, îi prind în niște rețele mari de sfoară, întinse cu meșteșug în văzduh, și-i aduc îndărăt nevătămați. Și azi așa, mâine așa, până ce, văzând și ei că nu le merge, se potolesc încetul cu încetul, de-ajung la urmă să nu mai dorească și să nu mai aștepte nimic. Rar se-ntâmplă printre ei câte unul mai încăpățânat care, vrând să moară încalte de tot, nu

numai pe jumătate, cum e mai rău, încearcă la sfârșit să se spânzure de ciudă. Pe acela unul, văzându-l Domnul-Dumnezeu că s-a săturat de bine până-n gât și că nu mai are ce-i face, îl sloboade pe pământ să se nască a doua oară și să treacă iar prin toate necazurile vieții pământești, ca să se-nvețe minte.

Binecredincioșii sfântului Pafnutie trăiau bine laolaltă. Cum nici unul nu cunoștea limba celorlalți doi, se îmboldeau numai cu cotul, ori, când erau în toane rele, își repezeau și câte-un genunchi în șale, pentru trecere de vreme.

Cel din mijloc, cel mai negricios, pe nume Ovanez, fusese în vremea lui — era mult tare de atunci — negustor de șaluri și de covoare într-un mic oraș din Capadochia. Calicise la vreme de bătrânețe. Se luase adică după gura unora, rătăciți pe-acolo de prin părțile Idumeii, care i-au bătut capul să-și vândă averea și s-o împartă la săraci, ca d-alde ei, dacă vrea să găsească pe lumea cealaltă o viață veșnică. Și acum, iacă: ce-a căutat a găsit.

Al doilea, cel din dreapta, era un ungur papistaș, născut nu se știe unde, pe la Nagykörös ori pe la Törökszentmiklos, că-n condica raiului fusese trecut cam anapoda la intrare. Pișta Ferencz era numele său. Nimeni nu-i cunoștea povestea, limba ungurească fiind prea puțin vorbită în sfântul rai; și fiind o limbă și cam răstită, dacă încerca vreodată cineva să-l întrebe cum și pe unde a ajuns acolo, când îl vedea că se supără așa de tare dintr-atâta lucru, nu se mai încumeta a doua oară să intre-n vorbă cu el...

Iar al treilea binecredincios, care după înfățișare părea a fi femeie, fusese în zilele lui madamă menajeră la un popă pravoslavnic de prin părțile noastre, căruia îi murise de tânăr preuteasa, lăsându-l și cu copii mici. Zece ani

l-a slujit cu credință femeia, fără nici o sâmbrie, ci doar așa, din râvnă mare pentru cele bisericești. Și i-a citit părintele, drept mulțumită, atâtea molitve în timpul vieții, i-a făcut atâtea parastase după moarte, pentru ușurarea păcatelor, că nu se putea până la urmă să nu fie primită și ea, săraca, în împărăția cea veșnică a luminii. Mândița Zodieru, văduva, era numele acestui binecredincios.

Și-acum stăteau acolo tustrei, în cămeșoaiele lor albe, din care numai capul ieșea la iveală, rotund și otova ca o tărtărcuță.

Într-un târziu, negustorul din Capadochia săltă puțin din sprânceana dreaptă. Apoi începu a clefăi încet din gură. Îi era foame.

— *Lave or hankist gu țike mez konè*[1]..., mormăi el pe limba armenească, abia mișcând buzele.

— *Nèm tudom mit mondasz*[2]..., se răsti ungurul.

— Mânca-v-ar ciorile de pârliți să vă mănânce! oftă femeia, pe românește, întorcându-se puțin mai cu spatele.

Auzind vorbă, Sisoe se ridică de la locul lui și veni către ei. Le potrivi mai bine baierele la gât, le netezi puțin cămeșoaiele pe la umeri și-i șterse, pe rând, cu basmaua la nas.

— Ia seama, îi strigă Pafnutie, nu le mai pune mâna pe la nas... Cel din dreapta cam are năravde dă cu piciorul...

— Nu crez! se supără Sisoe. În sfinția-ta de ce nu dă?

— Pe mine mă cunoaște, răspunse Pafnutie, moale.

Ca să-i arate că nu se teme (ce era el, să se teamă?), Sisoe se întoarse la ungur, îl apucă cu două degete de vârful nasului, îi săltă puțin capul mai sus și i-l suci un pic într-o

[1] Bine că ne lasă măcar în pace... (armeană).

[2] Nu înțeleg ce spui... (magh.).

parte, ca să stea drept.

— Vezi că n-a dat? zise el fudul.

îi mișcă apoi și pe ceilalți doi câte puțintel, ca să-i așeze mai bine pe piatră, cu genunchii la aceeași înălțime și cu nasurile drept înainte. După care, se întoarse iarăși la locul său.

Dar n-avea astâmpăr. Ofta mereu, se frământa și se răsucea, ca pe spini.

— împrumută-mi-i și mie, sfinte Pafnutie, măcar pe-un ceas! îndrăzni el în sfârșit, luându-și inima-n dinți.

— Ce să-ți împrumut? întrebă Pafnutie într-aiurea.

Sisoe arătă cu capul spre cei trei binecredincioși.

— Dă-mi-i să fac numai două-trei ocoluri cu ei... și ți-i aduc îndărăt, nevătămați.

— Ba! răspunse Pafnutie, scurt. Nu ți-i dau.

— Rogu-mă sfinției-tale...

— Nu ți-i dau, că ești stătut. Dacă ți-i las pe mână, într-un ceas mi-i dai gata. Vorbind astfel, Pafnutie își plecă iar ochii asupra țintarului.

— Bag samă, zise el către Habacuc, cu o sprânceană mai sus și cu alta mai jos, bag samă că această boabă de fasole nu era aici, adineaori, când am întors capul...

— Eu unul știu că n-am atins-o, se apără Habacuc.

— Trebuie s-o fi atins... că singură nu s-a ridicat de la locul ei, în două labe, ca să se mute aici.

— O fi lunecat, cine știe cum... protestă iar Habacuc. Că doar nu jucăm pe parale!

— Urât mi-a fost mie de când lumea, frate Avacume, sfântul care umblă cu șiretlicuri la țintar. Când văz așa ceva, m-apucă un fel de scârbă la inimă și-mi vine să mă las păgubaș. Vei face dar bunătatea, sfinția-ta, să duci la

locul său acest bob de fasole.

— Iaca-l duc, mormăi Hababuc. Da' nici sfânt așa cărpănos la joc, pot să jur că n-am mai întâlnit.

Pe când se împungeau ei așa, Sisoe sta la o parte, ca și cum n-ar fi fost acolo. Se gândea la necazul său. Avea ochii plini de ceață și-i tremura puțin buza de jos.

— Mă voi ruga iarăși la Cel preamilostiv, izbucni el în sfârșit, să-mi dea și mie doi-trei binecredincioși pe samă. Ori măcar unul singur, dacă nu se poate mai mulți...

— Vai de pielea lui și de mama care l-a făcut! se încreți Habacuc.

— Degeaba te vei ruga, că nu se poate să-ți dea, vorbi Pafnutie.

— Și de ce să nu se poată? Oare sfinției-tale cum s-a putut? Pafnutie înălță capul:

— Pentru mine s-or fi rugat cei de jos, care ne judecă pe fiecare după faptele noastre de pe pământ, vorbi el apăsat, arătându-și colțul.

— Și ce fapte mari până pe-acolo ai făcut sfinția-ta pe pământ? înălță glasul Sisoe, gata să plângă de obidă. Oare eu nu m-am războit de-atâtea ori cu duhul cel necurat... și cu Avestița, aripa Satanei, care-i și mai rea decât el, fiind parte femeiască? Și nu o dată, scânci el pipăindu-se, m-am ales la sfârșit cu vânătăi și cucuie pentru binele omenirii, care ș-acu se mai cunoaște aici, la spate, o julitură adâncă, unde m-a ajuns cel vrăjmaș cu gheara...

Habacuc găsi de cuviință să se amestece și el în vorbă:

— Degeaba, oamenii nu se uită la cucuie, oamenii-s nărăviți rău, frate Sisoe. Poți să le-arăți toate zgârieturile de pe trup, că nu le pasă, și praznic la călindar tot n-au să-ți puie... Dar ia să te fi pogorât în mijlocul lor, să le faci minuni, să-i vindeci — pe unul de bubă-rea, pe altul de

vătămătură — ș-ai vedea ce praznic mare, cât toate zilele, ți-ar pune și sfinției-tale la călindar... Pafnutie își arătă iar dintele:

— Apoi vezi, nici asta nu se mai poate de-acum, vorbi el. Toate sărbătorile cele mari au fost prinse de alții... gata, s-a isprăvit! care-a apucat a se chivernisi de la început, bine de bine. Care nu, rămâne mofluz pe vecii vecilor. În vremea de azi nu se mai fac sărbători.

— S-avem iertare, sfinte Pafnutie, sări Habacuc. Oare n-ai la știință sfinția-ta că cei de pe pământ scormonesc și alte sărbători, pe lângă cele vechi?

— Vorbe! răspunse Pafnutie.

Dar Sisoe înălță capul și se dădu mai aproape:

— Ce spui, frate? Mai fac oamenii sărbători?

— Se vede că sfințiile-voastre trăiți pe altă lume..., urmă Habacuc, uitându-se la ei cam pieziș. N-ați auzit oare că-n vremea din urmă fiecare norod și-a făcut obicei de-și rânduiește la călindar câte-o sărbătoare nouă-nouță, care n-a mai fost de când lumea?

— Lasă asta, mormăi Pafnutie. Asta-i altă căciulă.

— Ba-i tot aia, întări Habacuc. Creștinii nu mai vor să muncească, asta-i. Și s-au pus pe făcut sărbători. Niciodată n-au fost mai credincioși și mai cu frica lui Dumnezeu decât în zilele noastre. Și tot adaugă câte-o sărbătoare nouă la călindar — uneori mai des, alteori mai rar, după cum îi apucă...

— Ce vorbești, frate Habacuc? izbucni Sisoe, neputând să mai rabde. Și sărbătorile astea nou-nouțe, le țin oare creștinii ca și pe celelalte?

— Ba încă cum! Pe cele proaspete le cinstește norodul întreg, cu trâmbițe și cu tobe, mai tare decât pe cele vechi...

— Cu trâmbițe și cu tobe! se minună Sisoe aiurit. De unde-ai aflat sfinția-ta una ca asta?

— De la binecredincioși. Dac-ai intra și sfinția-ta mai des în vorbă cu dânșii, ai auzi și alte lucruri, care de care mai minunate...

Sisoe întoarse fără voie capul spre cei trei binecredincioși de pe piatră.

— Nu te uita la ăștia, că-s tâmpiți! îi zise Habacuc, urmărindu-i privirea. Habar n-au ce-i pe lume. Când vom merge la trapeză, am să-ți arăt eu unul, venit abia de-o săptămână pe la noi... unul slăbănog și cu nasul mare. Zice c-a fost salamagiu la o fabrică de mezeluri și-a postit nouă ani de scârbă, tot umblând cu mațe și cu carne de cal...

— Phi! făcu Pafnutie scârbit, scuipând într-o parte. Eu unul nu l-aș fi primit în rai.

— Păi cum să nu-l primești, dac-a postit omul nouă ani? îi întoarse vorba Habacuc. Atunci, încalte, să închidem porțile raiului și să nu mai primim pe nimeni! Să dăm de știre oamenilor că degeaba mai țin posturi... Cu acela să stai de vorbă sfinția-ta, sfârși el întorcându-se la Sisoe, dacă vrei să știi cam ce se lucrează în zilele noastre pe pământ...

Tulburat adânc de cele auzite, Sisoe rămase câtăva vreme cu ochii ațintiți la chelia din creștetul sfântului Pafnutie. O rază piezișă aprindea în luciul acelei sfinte chelii un soare mic, cât o picătură de argint viu, dar Sisoe nu-l vedea. Asemeni acelui strop de foc, în ochii lui de safir licărea scânteia pe care i-o aprinseră în suflet cuvintele lui Habacuc.

Deodată, se ridică în picioare. În mintea lui încolțise un gând, se zămislise un plan. Cu sprâncenele încrețite de o mare hotărâre, își netezi încet anteriul, scuturând

cu dosul degetelor firele de iarbă uscată de pe poale, și se ploconi spre tovarăși:

— Apoi... mai rămâneți cu bine, sfinților-voastre, zise el.

— Da-ncotro, frate Sisoe? întrebă Habacuc.

Dar Sisoe își luase toiagul la subsuoară și se depărta grăbit, fără să mai privească îndărăt.

După plecarea lui Sisoe, cei doi tovarăși rămași pe loc începură să dea semne de neliniște. Trăgeau cu urechea, ridicau mereu capul și se uitau împrejur, fără pricină.

În jurul lor, însă, era liniște și pace. Poienița luminoasă îi adăpostea între perdele de frunzișuri ca-ntr-un cuib mare de verdeață. O căprioară subțire, înaltă-n picioare, veni într-un rând să pască tufițele de rozmarin și de levănțică mânăstirească din preajma lor. O urmărise cu ochi de fosfor și cu mlădieri de șarpe prin ierburi înalte o panteră gălbuie, stropită peste tot cu puchiței negri; dar numai așa, din joacă, fără nici un gând rău... Pe cărarea din cealaltă margine, trecură mai târziu șase căței îmbrăcați în catifele, trăgând după ei un cărucior de argint, în care dormea un înger sugaci, cu pumnișorii la gură. Și de sub tufișurile din stânga, ieșiră o clipă la iveală, în soare, două pisici verzi, poleite cu aur.

Dar sfinții erau obișnuiți cu asemenea arătări paradisiace, într-un loc singuratic ca acela.

— Oare ce s-o fi întâmplat? întrebă Pafnutie în sfârșit, ridicându-se deodată-n picioare.

Zărise printr-o spărtură de frunziș pe sfinții Mochie și Farnachie trecând în goană, unul după altul, cu pletele-n vânt. Habacuc se ridică de asemenea și privi în urma lor. Din partea cealaltă răsări și sfântul Pintilie cel gros, dând din mâini și strigând către ei de departe:

— Auzit-ați vestea, fraților?... Sisoe se pogoară pe pământ!

Cei doi rămaseră cu gurile căscate.

— Cine ți-a spus? De unde știi?

— Tot raiul știe și vorbește, gâfâi Pintilie.

— Nu se poate.

— Ba, iacă, se poate... Că s-a înfățișat înaintea Domnului-Dumnezeu, ș-atâta s-a rugat, că s-a înduplecat Cel preamilostiv și i-a dat slobozenie să se pogoare între oameni... ba cică i-ar fi dat și putere să facă minuni pe pământ! urmă Pintilie într-o întinsoare, privindu-i speriat.

— Mare-i minunea ta, Doamne! cuvântă pe gânduri Pafnutie.

— Iacă, pun rămășag cu oricine că numai pozne o să facă, adăugă iute Habacuc.

— Încalte, să-i fi dat pe careva din noi să-l călăuzească, vorbi încet Pafnutie, dând la iveală dintele întreg. Că pe pământ sunt multe răutăți și ispite...

— Sunt mai întâi felurite feluri de mâncări grase, care de care mai sărată și mai pipărată, zise Habacuc, lingându-și buzele.

— Toate cu carne! întări Pafnutie, scârbit.

— Este și rachiu, adăugă Habacuc, privindu-i țintă.

Și ceilalți doi înghițiră-n sec fără voie, ca și cum ar fi simțit aidoma în fundul gâtlejului arsura băuturii blestemate.

— Sunt și muieri de cele vii... , gemu Pintilie cel roșcovan, cu dinții strânși, uitându-se crunt la un vârf de buruiană din fața lui. Și câteșitrei se cutremurară la auzul acestui cuvânt de rușine și se uitară unul la altul, spăimântați.

Pe când vorbeau ei astfel, o țarcă sprintenă, zărind

dintr-un vârf de copac tabla cu grăunțe rămasă în iarbă, s-apropiase pe furiș și-ncepuse a alege cu pliscul boabele de porumb dintre cele de fasole, înghițindu-le cu mare iuțeală, una după alta. Habacuc dădu fără veste cu ochii de ea.

— Hâș, cobaie! răcni el, înălțând în lături brațele lui slabe și lungi, cu mâneci ferfenițite.

*

În vremea asta, în coliba lui prizărită la marginea dinspre răsărit a raiului, înconjurat de sfinți și mare gloată de binecredincioși, înălțând psalm după psalm și meșteșugite cântări de laudă întru slava Celui preaînalt, Sisoe se pregătea de lungă călătorie.

Sisoe se pogoară pe pământ

A doua zi dimineața, Sisoe se pogorî cu hârzobul din cer, pe vârful unui munte înalt.

De-acolo ar fi putut cuprinde cu ochii toate întinderile lumii, dacă piscul acelui munte n-ar fi fost pururi ascuns în nouri ca să nu poată vedea nimeni de jos cele ce se întâmplă pe-acolo, pe sus: mai joacă o horă de iele, mai pogoară din cer câte-un sfânt... ce nevoie să știe oamenii tot? Dar asta-i, că nici de-acolo, din mijlocul acelor neguri posomorâte, dacă te uitai în jos nu prea se vedea mare lucru. Zadarnic se ispiti deci Sisoe să zărească ceva, măcar cât de cât, mai departe de vârful nasului, ca să știe spre care parte a lumii să pornească. Dibuind prin ceață, ca un om lipsit de vedere, făcu câțiva pași încoace și-ncolo, dencercare; dar îndată ajunse la o margine și se trase îndărăt, spăimântat, simțind că era gata să purceadă-n prăpastie.

„Aceasta numai pe pământ este cu putință, cugetă el îngrozit, să stai cu prăpastia lângă tine și să n-o vezi..."

Față cu asemenea primejdie, despre care în cer nici pomeneală nu putea fi, Sisoe socoti mai cu cale să rămâie nemișcat, până ce lucrurile s-or alege la vreun fel. Se lăsă deci binișor la pământ și s-așeză pe vârful muntelui, turcește. Și ca să nu stea degeaba acolo, înălță spre cer

o cântare de laude, potrivită cu starea lui de acum:

Și iată, și iată,

Pe vârful muntelui ne-am așezat...

Dar nourii tot nu se risipeau și întunericul alb al ceții rămânea mereu neclintit în jurul său, ca un zid.

"Trebuie să fac o minune, se gândi la urmă Sisoe, că altfel nu-i chip... "

își luă deci inima-n dinți și se ridică iar în picioare, cu frică, stând copăcel. Apoi înălță toiagul deasupra capului și făcu, larg, semnul crucii în văzduh.

Grămezile de neguri de la picioarele sale începură atunci a se desface, încet-încet, drept în două. Prin spărtura adâncă dintre ele Sisoe își afundă privirile, cu fața luminată de mare nădejde. Dar fruntea i se posomorî curând și buza de jos i se lăsă a pagubă, semn că inima lui nu se prea bucura de cele ce-i vedeau ochii... Numai râpi și prăpăstii, numai țancuri goale de piatră și coaste de munți, zbârlite, cu brazi înfipți pe povârnișuri... Și nici țipenie de om pe nicăieri.

„Mare pricopseală!" se gândi Sisoe, pufnind pe nas... Ce era să caute prin asemenea pustii locuri un sfânt mare și iubitor de oameni ca dânsul?

Se întoarse deci cu spatele și înălță toiagul spre partea dimpotrivă, ca să vază și într-acolo cam ce putea fi...

Nici în partea asta nu era cine știe ce. Tot singurătăți și prăpăstii, tot munți fioroși, sculați în picioare, cu spinări de cremene pustie și întunecime de brazi pe coaste.

Sisoe ridică a treia oară toiagul, spre miazăzi. Și norii, crăpând încet, îi lăsară acum vederii minunată priveliște, care s-adâncea în limpezirea văzduhului până cine știe unde, la marginea pământului... Văile se deschideau, munții mari se tupilau — și cât cuprindeai cu ochii, numai locuri

largi și desfătate, numai coline și câmpii înverzite, cu argint de ape lucind în bătaia soarelui. Și sate albe risipite pe sub dealuri... și, departe-departe, în pâcla șesului, ca o grămăjoară de licăriri mărunte — orașul...

Dând cu ochii pentru întâia oară de sălașurile pământenilor, Sisoe s-aplecă grăbit și luă o piatră-n gură; dar cum soarele îi venea în ochi, sfinția-sa strănută de trei ori în șir și zvârli pietricica din gură cât colo.

— Atâta pagubă! făcu Sisoe, vesel, uitându-se după ea. Mai sunt pietre prin aceste locuri...

Și fără a mai sta la gânduri, porni și el într-acolo, spre miazăzi, ca și cum însuși Cel preaînțelept i-ar fi arătat prin acest semn dumnezeiesc spre care parte a lumii să-și îndrepte pasul.

Multă vreme rătăci Sisoe, prin liniștea și singurătatea acelor înălțimi pustii, cățărat de stânci ca o capră, ocolind râpi și măsurând cu ochii fundurile de prăpăstii.

Dar coborâșul nu era tocmai ușor pentru un sfânt ca el, obișnuit a călca numai pe loc întins și neted ca-n palmă. Degeaba se trudea acum să pășească domol și măsurat, cum se cuvine unei fețe bisericești, că mergea tot hurducat și anapoda, parcă l-ar fi îmbrâncit mereu cineva de la spate.

— Asta numai pe pământ se poate vedea... bodogăni el iar, gata să-și piardă cumpăna.

Și iată că, la un povârniș mai repezit, picioarele sfinției-sale îi lunecară înainte, amândouă odată, fără putere de împotrivire. Sisoe se lăsă pe moale — și se duse de-a săniușul până cine știe unde, într-un pâlc de ferigi uscate, unde se opri din cădere cu părul vâlvoi și cu anteriul suflecat pe spate. Tot acolo, la capătul drumului, genunchiul sfinției-sale întâlni din nebăgare de seamă un colț

de stâncă, ieșit din pământ.

O durere cumplită, cu furnici, îi amorți îndată piciorul întreg, până la gleznă. Ghemuit asupră-și cu buzele strânse și ochii înlăcrimați, ca și cum ar fi mâncat o ceapă crudă, Sisoe începu a se strâmba fel și chip la buruienile din preajmă, ținându-și cu amândouă mâinile genunchiul vătămat, ca pe o scumpă comoară.

Apoi, stând încă în capul oaselor, se uită cu obidă împrejur și suferința îl făcu să cârtească împotriva acestei rânduieli pământești:

— Ce-a fi gândit oare Cel-de-sus, întru a sa nemărginită înțelepciune, de-a grămădit pe-aici atâtea stânci și-a țuguiat astfel pământul până-n slava cerului? De ce să fi sculat el oare așa, drept în picioare, aceste locuri pustii și amarâte? Și ce nevoie să fi fost, până pe-acolo, să răscolească de sub pământ atâtea pietre și să le samene-n calea omului, pe toate cu colții-n sus, ca să-i vatăme trupul și să-i zdrelească mădularele? Rău o fi, nu zic ba, adăugă el aducându-și aminte de rânduiala din sfântul rai, să trăiești în vecii vecilor fără să te mai doară nimica; dar nici așa, să-ți sară ochii din cap și să nu mai știi pe ce lume te afli de usturime, iară nu mi se pare lucru tocmai cu cale...

Gândind astfel, se ridică șchiopătând și-și luă toiagul zvârlit cât colo, între ferigi. Și după ce-și frecă iar genunchiul cu palma, porni încet mai departe.

*

Stâncile piscului rămâneau tot mai sus, în urma lui.

Dar peste creștetul lor neclintit, începu a se înălța de la o vreme în două labe un nour mare și posomorât, și a crește pe nesimțite, cuprinzând o jumătate de cer.

Văzduhul se întuneca văzând cu ochii. În curând s-auzi într-o margine și carul sfântului Ilie, huruind peste

genuni.

Și norul cel negru creștea mereu și se tot bulbuca, se tot lungea spre el într-acoace, venind încet asupră-i cât un munte; iar când ajunse drept deasupra, clipi cu mânie dintr-un fulger și slobozi un trăsnet.

— De capu-ți! făcu Sisoe necăjit.

La această vorbă necugetată, alte două tunete lungi, cu hopuri, îi răspunseră din slavă. Și numaidecât norul cel întunecat, care se cunoștea cât de colo că-i burduf de apă, începu să scuture asupra lui o ploaie repezită și mare-n bob cât aluna.

Sisoe simțea cum i se lipește anteriul de spate, peste cămașa udă. Neputând să mai rabde și această ocară, sfinția-sa înălță la urmă toiagul și rosti cu mânie *Tatăl nostru* în gând...

Ploaia se opri atunci, ca la poruncă; tunetul se depărtă până la marginea lumii, bombănind; și norul cel vrăjmaș începu a se trage la o parte, rușinat, pitindu-se tot mai jos îndărătul munților, ca și cum l-ar fi sorbit pământul.

Când soarele străluci din nou, Sisoe se trezi deasupra unei pajiști prăvălite care începea de sub picioarele sale și cădea până jos, sclipitoare și înflorită ca un patrafir de vlădică, pe pieptul stâncos al muntelui. Sfinția-sa porni într-acolo fără zăbavă și-ncepu iar să coboare. Dar nu mai cobora de-a dreptul, ci tot de-a coasta și cu pază mare, ca să nu-și ia vânt cumva și să purceadă iar de-a săniușul tocmai acum, când începea să-i fie lumea mai dragă.

În curând ajunse la un capăt de plai, care cobora în clină ușoară până la marginea pădurilor de brad.

De o parte și de alta, culmea verde se prăvălea în văi prăpăstioase și întunecate; dar înaintea lui s-așternea tăpșan întins, cu frăgezimi de ierburi fără prihană, abia

desprinse din beteala ploii și din moliciunea aburoasă a ceții. Pâlcuri de ienuperi pitici umbreau pe margini strălucirea acelor pășuni înalte. Fuioare de argint subțire se distrămau în soare, deasupra lor. Încolo, nici urmă de ființă pământeană, în nici o parte.

Dar într-un loc, Sisoe se opri și ridică din iarbă, pe lângă o tulpiniță de smirdar înflorit, câteva boabe lucioase și negre, ca de mătănii călugărești. Le ținu în palmă o vreme și le cercetă cu luare-aminte, pe toate părțile; sfărâmând apoi una între degete, o duse la nas. Și înțelese la urmă că, nu de multă vreme, trebuie să fi trecut prin partea locului o turmă de mioare.

„Ori, poate, niscai capre...", cugetă el, încruntat. Căci de pe acele semne mărunte se cunoaște bine numai atâta, că nu putea fi vorba de vaci.

Un lătrat de câine s-auzi atunci dintr-o parte, peste liniștea poienii.

Sisoe tresări. Era cel dintâi glas pământean care ajungea la urechea sfinției-sale... Undeva, mai la vale, după vreo perdea de brazi, ori pe altă față a poienii, se găsea pesemne un sălaș de ciobani.

Fiind însă abia pogorât din cer, Sisoe nu-și luase încă trup și înfățișare potrivită cu lumea celor de jos. Făptura lui cerească, făcută dintr-o plămadă străvezie ca lumina și ca vântul, nu se îngroșase încă destul în atingerea cu țărâna; și astfel sfinția-sa putea să meargă acum în picioare prin lumina zilei, fără ca ochii celor de pe pământ să-l poată zări.

Dar câinii nu văd numai cu ochii. Din mila Celui-de-sus, care are grijă de toate, ei văd și cu nasul. Deci unul dintre dulăii tolăniți pe lângă acea stână, întorcând din întâmplare botul spre partea de unde venea Sisoe și primind

pe adierea văzduhului o pudoare necunoscută, se ridică deodată-n picioare și rămase cu nările ațintite într-acolo...

— Parcă se zărește ceva... mârâi el către tovarășii, cu nasul pe sus, închizând ochii ca să vadă mai bine. Și dintr-o dată începu să latre și se repezi la deal, stârnindu-i și pe ceilalți în urma lui.

într-o clipă se înșirară toți de-a lungul poienii, alergând fiecare după putere.

Ajunși în dreptul lui Sisoe, câinii se opriră nedumeriți. Lătraseră ei pân-acum la tot felul de dihănii, la lup și la urs, la vulpe și la bursuc, ba chiar și la arici; dar nici unul, se poate spune, nu mai avusese încă prilej până acum să se dea la o arătare sfântă, de pe cealaltă lume, ca aceasta... Ce putea să fie? De pe miros, nu semăna cu nimic știut și cunoscut. O fi fost vrun sfânt picat din cer odată cu ploaia dimineții — ori poate un strigoi fătat de bezna pământului și rătăcit acolo în soare, ca un huhurez? Nu se putea ști. Se opriră deci roată împrejur și începură a arunca-n el, de departe, cu lătrături.

După toate semnele, vătaful lor părea să fie un dulău bătrân, mare-n trup și negru-roșcat la păr, cu urechile sfârtecate de lup și cu urme albicioase de mușcături pe bot. Sprijinit cu tărie pe labe, sta-n mijlocul celorlalți arătându-și mereu capul mare pe deasupra lor. Și lătra rar și gros, ca din butoi — parcă trăgea cu tunul:

— Hum!... Hum, hum!... Hum!...

în rând cu el s-ațineau alți doi, tineri și mai leșietici la păr. Amândoi aveau coada tăiată; le rămăsese numai câte-un ciot.

Erau frați gemeni, se vede, feciorii celui bătrân, că nu prea se depărtau de lângă el și-i țineau isonul pe rând, cu botul îndreptat spre cer, slobozind fiecare din gât câte-un

urlet lung și ascuțit, pe care se înșirau lătrăturile ca niște gogoloaie pe sfoară. Când tăcea unul, începea celalt; rar se nimerea să latre amândoi odată.

Prin fața acestora se frământa ca de ceasul morții un cotei tărcat, de neam prost, c-un pămătuf de lațe albe-n vârful cozii. Lătra cu sughițuri și se îneca uneori, parc-ar fi avut un os în gât; se oprea atunci cu botul în pământ și icnea din pântec, căscând gura până la urechi, gata să-și lepede mațele-n iarbă... Și mai era printre ei încă o cotarlă de acest soi, care-ncepuse a năpârli: din părul cel vechi îi rămăsese doar o fâșie de lână murdară de-a lungul spinării și, pe pulpa dindărăt, un smoc. Din pricina aceasta suferea, pesemne, ca de boală, că-i pierise glasul de tot. Lătra răgușit, în șoaptă — nu se-nțelegea bine ce spune:

— Chiaf, chiaf!

Și se repezea mereu la tovarășii, ca să-i dea și lui pas să grăiască; dar nimeni nu-l băga în seamă.

Cu nădejdea în puterea toiagului, Sisoe sta-n fața lor nemișcat și-i urmărea din ochi, așteptând să vadă: ce-au de gând să mai facă?

— Ară, drace, ară...

Crezuse la-nceput, când i-a zărit alergând de departe, că vin să-i ureze bun sosit pe pământ și să se gudure la picioarele sale; dar acum vedea el bine că treaba era pusă mai degrabă pe sfadă. îl ocărau din toate părțile pe limba lor și-l întrebau: ce caută acolo? Și toți erau porniți cu dușmănie asupra lui, măcar că nu le făcuse nimica. Numai un cățălandru prostuț, cu labele prea mari, sosit în urma tuturor, s-arăta parcă mai puțin vrăjmaș la inimă. Alergase și el acolo, ca la o petrecere, hămăind cu vrednicie, fără să știe despre ce-i vorba. Se oprise la trei pași în dreptul lui Sisoe — și-acum lătra mârâit, cu trăgăneli în glas, și

se prefăcea uneori că se uită-n altă parte... dar trăgea cu coada ochiului, să vadă dacă nui răspunde și sfinția-sa ceva. Iar la urmă, văzând că nu se mai întâmplă nimica nou, se lăsă de-a binelea pe coadă și-ncepu a clămpăni cu dinții prin păr, după purici.

De la o vreme se mai potoliră și ceilalți, parcă; dar cum făcea Sisoe o mișcare să plece, îndată se porneau iar, pe toate glasurile, tăindu-i calea; și după o rânduială rămasă din strămoși, pe când unii îl țineau de vorbă pe din față, alții se furișau pe la spate, să încerce dacă nu l-ar putea apuca, din fugă, măcar de poala anteriului.

Și iată, când s-aștepta mai puțin, sfinția-sa simți deodată o arsură la spate, în partea moale a trupului, ca un cui ascuțit. Se răsuci, c-un răcnet de spaimă, ridicând toiagul prea târziu...

La spatele lui se găsea doar o cățea, vânătă și slabă, pe care n-o băgase-n seamă pân-atunci. Era fătată de curând pesemne, că-i sticleau ochii-n cap de vrăjmășie, ca la un lup. Lătra încleștat, arătându-și colții până la gingii — și tot ea se văicărea, cu mustrări jalnice-n glas, de-ai fi zis că Sisoe trebuie s-o fi bătut de moarte cândva ori să-i fi gâtuit pân-acum, cu mâna lui, trei rânduri de căței.

„Și doar acu mă vede-ntâia oară în viață... cotarla dracului!" cugetă el, amărât și scârbit din cale-afară.

Cu câinii roată-n jurul său, Sisoe străbătu apoi încet poiana-n curmeziș spre pădure. I se părea că toți munții dimprejur latră la el. Și nu-i venea a crede că se va mai putea mântui vreodată de această osândă a lui Dumnezeu. „Se vede că nicăieri pe lumea asta nu poate fi liniște, își zicea el, nici în cer, nici pe pământ. Sus, cântă și zbiară binecredincioșii până te năucesc de cap; jos, te latră câinii, de-ți vine să fugi încotro vezi cu ochii. Și nu se știe bine

care din aceste două urgii este mai cumplită...”

Dar la marginea pădurii, câinii începură să-l părăsească, unul după altul.

Se-ntorceau la stână, mândri, cu coada pe sus, făcând popasuri scurte pe lângă pietre și hârjonindu-se între ei. Numai cățeaua cea slabă îl mai urmări o bucată, ca o muscă rea de care nu poți scăpa, ca să-l vadă unde intră și să-i cunoască vizuinea.

*

Sisoe se găsi la urmă singur, în liniștea pădurii înalte de brad.

Mergea acum încet, cu nasul în pământ, trezind sub picioare un foșnet singuratic prin frunzele uscate. începea să-i fie lehamite de viața de pe pământ; îl bătea gândul să lase toate baltă și să se-ntoarcă în rai de unde a venit.

Dar când se gândea ce zaiafet i-ar face sfinții părinți, văzându-l că se întoarce așa degrabă și fără nici o ispravă, și cu ce alai l-ar primi diavolii de îngeri chiar de la poartă, i se făcea negru înaintea ochilor. Nu! Mai bine să le rabde pe toate până la sfârșit, chiar dacă ar fi să se întoarcă la urmă tot fără praznic la călindar, cum a plecat.

Cu acest gând, se opri lângă un buștean căzut, ca să-și puie la mușcătură o foaie lată de podbal, bună de leac; simțea trebuință să-și mai răcorească puțin și zgârieturile dobândite mai la deal — căci toată partea dindărăt a sfinției-sale era plină acum de usturimi și fierbințeli.

Ar fi putut el să facă o minune să le vindece ușor, c-un singur cuvânt, dac-ar fi vrut. Dar își aducea aminte de sfatul ce i-a fost dat la plecare sfântul Mavrichie cel înțelept, cu privire la minuni. Acest sfânt preaînvățat avea slăbiciune să alcătuiască, pentru trecere de vreme în rai, fel de fel de bucoavne mărunte, despre te miri ce și mai

nimic. Și la plecare îi arătase și lui una, pe care sta scris cu slove mari de mână: *Despre făcutul minunilor*, cuprinzând sfaturi și învățături pentru folosința sfinților părinți, ca să le slujească la o nevoie. (Binecredincioșii cei de rând n-aveau a se uita într-însa, căci nu era de nasul lor.) Și scria acolo așa, că acela ce a primit de la Dumnezeu această putere, mai presus de fire, trebuiește cu strășnicie a se feri să nu facă niciodată o minune în folosul său, căci altfel i se va lua darul. Așijderea, ca să-i fie plăcută lui Dumnezeu și să folosească oamenilor, minunea se cere făcută numai acolo unde va fi lume multă adunată la un loc, nu pe pustii locuri sau în păduri, bunăoară cum ar fi pe aici.

De acea bucoavnă își aducea aminte Sisoe acum, stând cinchit lângă buștean, cu nasul în pământ și cu anteriul ridicat la spate până sus. Și-i părea rău că n-o ceruse împrumut. Poate că i-ar fi dat-o.

„Noroc că nu-i nimeni p-aici să mă vază...", își zise el la urmă, privind împrejur bucuros că poate să-și cerceteze fără martori goliciunea înroșită de nevoi. Căci după atâtea necazuri și suferințe, făptura lui cerească începuse acum a se cunoaște, mijindu-se și vederii puțin, printre copaci, nu numai de pe miros.

O cinteză nevăzută începu să strige atunci, dintr-un vârf de brad, risipind licăriri de sunet în umbra verde a pădurii:

— Ți-vic! Ți-vic!... pi-ca, pi-ca, pi-ca... piț-piț-piț!

Sisoe înălță urechea, s-asculte de unde vine acel glas picurat. Dar nu mai auzi nimic, decât șuietul vântului în cetini.

întorcând capul apoi, sfinția-sa dădu cu ochii de o ciupercă mare și albă, pe care n-o zărise încă; sta ploștită acolo, chiar la spatele său, între frunze, și se uita cu luare-

aminte în sus.

— Ce te mai uiți și tu ca o proastă? o înfruntă el, întorcându-se îndată cu fața.

Și dacă văzu că aici nu era chip, se ridică și porni iar, să-și caute un loc mai potrivit.

Se opri nu departe, la o margine de râpă, deasupra unei văgăuni căscate între ziduri prăpăstioase de piatră. Peste vârful brazilor înfipți în povârnișul de sub el, s-auzea, din fund, răcnet de pârău.

Sisoe înțelese că apa ce se zbătea acolo, într-o încleștare de stânci, trebuia să se împreuneze odată și-odată mai jos cu râul cel din vale, pe care-l zărea de aici ocolind într-un arc de argint satul risipit la poalele muntelui, departe.

Supărarea îi trecu ca prin minune.

Călăuzit de acel glas de apă care-i suna îndelung în cale, când mai tare, când mai încet, ca un cântec pustiu al singurătății, sfinția-sa se ridică și porni la vale după pârău, neștiut de nimeni, prin această împărăție a ursilor, de-a curmezișul desimilor de brădet.

La mijlocul unei coaste cu zmeurișuri încâlcite, zăbovi într-un rând o vreme, să-și răcorească puțin gura cu bobițe trandafirii de zmeură. Era liniște. Numai bâzâitul țânțarilor țesea fire subțiri împrejurul lui. Pe când se ospăta astfel, auzi deodată un glas gros mormăind: parcă vorbea cineva singur, da' cuvintele nu se deslușeau bine. Sisoe făcu câțiva pași într-acolo, să vază cine poate fi. Un foșnet mare izbucni din dosul unor tufărișuri. Și drept în fața sfinției-sale se ridică în două labe, bălăbănind din cap, o namilă de urs cât toate zilele. Purta pe piept un ștergar alb, ca să nu-și mânjească blana, pesemne, cu zamă de zmeură; și venea spre Sisoe cu labele atârnând, ca și cum l-ar fi poftit pe sfinția-sa la o trântă dreaptă.

— Cată-ți treaba, dihanie! îi vorbi Sisoe liniștit. Nu te burzului la mine, că eu nu-s ce crezi tu...

După care îi întoarse spatele și porni grabnic pe coastă-n jos, fără a mai privi îndărăt; și s-așternu iar la drum, coborând întruna, cu inima plină de nerăbdare s-ajungă mai curând între oameni.

*

Era soarele-n crucea amiezii, când Sisoe ajunse la marginea din sus a satului, între livezi.

Râul trecea limpede pe sub sălcii, ca o adiere de vânt. Nimeni nu se vedea în preajmă.

Dar după ce făcu un cot, în lumina mare, sfinția-sa rămase cu ochii ațintiți și cu gura căscată...

Mai jos, pe malul dimpotrivă, înălbea pânza la marginea apei — o femeie.

O femeie adevărată, în carne și oase, nu o arătare străvezie de pe cealaltă lume; o femeie tânără, cu ochi și cu sprâncene... și cu toate cele câte trebuie la o femeie, nu o vedenie uscată și firavă, tunsă ca vai de capul ei și vârâtă într-un sac până la gât, ca arătările cele fioroase din sfântul rai.

Sisoe se opri în dreptul ei și se lăsă jos pe o piatră, cu mâinile împreunate peste genunchi, ca să privească în voie această minune a lui Dumnezeu, cum nu mai e alta pe pământ.

înclinată ușor din mijloc, cu cămașa albă despicată la sân într-o parte și cu catrința roșie prinsă-n șold, femeia lăsa pânza să se desfășoare-n voia apei până departe; o aducea apoi, val după val, pe un bolovan mare de la picioarele ei și-o bătea cu un mai de lemn, împroșcând stropi de soare împrejur.

La spatele ei, pe prundișul uscat, se vedeau alte două

fâșii înguste de pânză, întinse la soare. Iar mai încolo, păștea iarba dintre pietre — o vacă.

Când vaca s-apropia prea tare de pânză, femeia sentorcea și arunca după ea cu bulgări:

— Ni, boală!

își netezea apoi cu dosul mâinii șuvițele de pe frunte și furișa spre Sisoe o privire ageră, pe sub sprâncene.

La urmă, neputând să rabde, se îndreptă din mijloc și-i strigă peste apă:

— Da' ce părinte, n-ai mai văzut fomeie?

Râul vâjâia însă prea tare între ei, și Sisoe n-auzi ce-i spune. Văzându-l că nu se dă dus, femeia își lăsă atunci pânza pe piatră și intră în apă, să treacă spre el. Unda limpede îi cuprinse îndată picioarele, până mai sus de glezne, unde pulpele încep să fie mai albe; și pe măsură ce apa creștea, catrința și ia se ridicau și ele tot mai sus, deasupra genunchilor...

— Vrei să treci râul, părinte? întrebă ea ieșind, în sfârșit, pe mal. De unde vii, sfinția-ta?

Sisoe arătă, cu capul, spre vârful muntelui. De-acolo venise.

— Eh! că doar n-ăi fi picat din cer..., zâmbi femeia, aruncând o privire-n treacăt spre piscul vioriu și spre poienile cele înalte de sub el, care se zăreau d-aici printre nouri ca nălucirea unor ostroave din basm, oglindite deasupra lumii în văzduh.

— A venit apa mare și ne-a luat iar puntea, lua-o-ar ciorile! urmă ea, văzând că nu primește răspuns. N-ai pe unde trece îmbrăcat. Da' mi-oi face eu pomană să te trec în spate, dacă vrei, că poate mi-i citi și sfinția-ta, vreodată, un acatist pentru iertarea păcatelor...

Vorbind așa, se-ntoarse cu spatele și s-aplecă puțin de mijloc:

— Hai… hopa! îl îndemnă ea, peste umăr.

Sisoe stătu oarecum la îndoială. îi cuprinse la urmă grumazul cu brațele și i se aburcă în spate, unde rămase nemișcat cu genunchii sprijiniți de șoldurile ei pietroase.

Și apa viorie începu numaidecât să cânte pe sub ei, râzând și gâlgâind printre pietre de voie bună.

Când vaca de pe mal zări în mijlocul râului o arătare așa de ciudată, jumătate popă, jumătate femeie, se opri din păscut și holbă ochii într-acolo. Apoi dintr-o dată își înălță coada drept în sus, ca o lumânare, și-o luă la fugă spre sat.

La jumătatea drumului se opri să mai privească o dată îndărăt, cu coada bârzoi… Și încredințată pe deplin acum că lucru curat nu poate fi, porni iar în goană, printre garduri și peste hârtoape, să ducă veste-n sat despre arătarea cumplită ce i s-au făcut la marginea apei.

Sisoe începe să facă minuni

Popa Niță tocmai ieșise-n curte să spargă un dovleac la scroafă, când intră pe poartă dascălul Ghiță Pitac, cântăreț la strana cea mare și om de-ncredere al sfinției-sale.

— Ce-i, Pitac?

După obiceiul său, dascălul nu prea se grăbi să răspundă. Ca să mai prindă suflet, se șterse întâi cu basmaua la nas și pe față; apoi se uită cu luare-aminte la dovleacul din brațele popii și scuipă într-o parte.

— Dandana mare, părinte... , începu el pe nas, că era cam fornăit la vorbă. Ce e nu e bine.

— Ne-a picat iar protopopul? se-ncruntă popa.

— Nu, altă pacoste...

Sfinția-sa ar fi vrut să afle dintr-o dată cum stă lucrul. Dar scroafa n-avea astâmpăr. Stârnită de dovleac, înălța râtul spre el și grohăia mereu, cerându-și partea. Popa Niță o împinse cu piciorul:

— Ho, că nu dau turcii!

Era o scroafă tânără, încălțată în glod uscat până la genunchi, cu păr de cânepă pe spinare și cu belciug în nas. Pitac o privi îngăduitor și scuipă iar într-o parte, așteptând să-i vie rândul.

— S-a iscat în sat un călugăr venetic — urmă el — un *batist*, un *inochintist*, ori dracu știe ce-o fi fiind. A tras la casa Zoiței lui Alexe Mânjoc din capul satului și, cică, s-a pus pe făcut minuni.

— Pe făcut... ce?

— Minuni.

La auzul unui cuvânt așa de neașteptat, popa Niță rămase cu ochii holbați și cu gura căscată.

— Vorbește mai tare, bre omule! se răsti el apoi, supărat, pe când scroafa grohăia tot mai ascuțit. Ce fel de minuni? Ori ai început să bați câmpii...

— Minuni ca toate minunile! zbieră Pitac. N-am văzut cu ochii, da' am auzit. Zice c-a vindecat pe Lina Todiresei, care-o aduse mă-sa astă-iarnă la sfinția-ta să-i citești de ducă-se-pe-pustii... de era să moară de tot după aia, c-a apucat-o și mai rău năbădăile... Și pe Ilinca lui Pavel, care i-a intrat astă-vară un șarpe-n burtă, când s-a culcat la soare cu gura căscată. Și pe Floarea lui Țâmboacă, a de fugise acu doi ani cu Ionică, feciorul lui Năstase Pârlogea din Căpățâneni... când n-a vrut baba s-o primească-n casă, de zicea c-a asmuțit câinii după ea și-a apucat-o cu dinții de-un picior...

— De care picior? întrebă popa, cam într-aiurea.

Dar nu s-auzea mai nimic, căci scroafa își pierduse de tot răbdarea. Pentru ea, daraverea cu călugărul ca și cum n-ar fi fost. Cu ochii după dovleac, se jeluia amarnic pe toate tonurile, ba-l îmboldea pe sfinția-sa și cu râtul uneori pe la genunchi ca să-i aducă aminte, să n-o mai dea așa uitării, că-i păcat.

— Zice că s-a dus la el și moș Sandu Turlacu, socrul lui Ilie Farasulea din Gura-Văii, urmă Pitac, să-l vindece de nevoile bătrâneții, că era căzut de tot... Ș-acu, cică um-

blă moșneagul ca un buhai pe ulițile satului, cu mânile-n șolduri și cu căciula pe-o sprânceană, de nu mai poate trece nici o muiere de răul lui...

— Vorbește, bre omule, mai tărișor! se rugă popa, venind mai aproape. Parcă n-ai mâncat de trei zile...

— Hai? răcni Pitac, cu mâna pâlnie la ureche.

Sfinția-sa își pierdu răbdarea:

— Am mai ținut eu lighioane pe lângă casă, vorbi el roșu de mânie, da' scroafă îndrăcită ca asta nici că s-a mai pomenit. Nu te lasă, bre, când îi abate ei, s-auzi măcar o vorbă, mânca-o-ar lupii!

Și văzând că iar îl îmboldește între genunchi, mai să-l ia pe sus, popa Niță, scos din fire, ridică dovleacul într-o mână și i-l trânti cu sete în cap.

Izbită fără veste drept în creștet, când s-aștepta mai puțin la una ca asta, scroafa se răsuci o dată în loc și-și pierdu graiul câteva clipe. Se lăsă apoi pe picioarele dindărăt și, luând martori cerul și pământul la această nelegiuire din partea stăpânului său, începu a slobozi din trâmbița râtului niște plângeri așa de cumplite, că toți câinii de prin împrejurimi săriră arși de prin cotloanele lor și năvăliră-n uliță, încredințați c-a intrat ursul în sat ori vine sfârșitul lumii, alta nu poate fi.

— Halal ison! vorbi dascălul, privind-o cu jind. Parcă-i mașina de la trin...

Dar popa Niță își astupase urechile și fugise în casă, de unde se ivi în curând trăgându-și giubeaua pe-o mânecă și se-ndreptă cu grăbire spre poartă:

— Hai acolo, la fața locului, să vedem și noi ce și cum... Cu giubeaua fâlfâind, sfinția-sa porni în goană pe linia satului la deal; și călca așa de amarnic că dascălul, om moale din fire, abia se mai ținea din urma lui.

— Zice că-l cheamă Sisoe, încercă Pitac iar să lege vorba, ca să-i mai întârzie puțin mersul. Și cică vine de-a dreptul din rai...

— Vine... din raiul mâni-sa! mormăi popa-n barbă, fără a-și domoli pasul.

*

La casa Zoiței din deal, ograda plină de lume; mai cu seamă femei, că bărbații erau duși care-ncotro, la muncă.

Vreo două îi ziseră „Săru' mâna", din vârful buzelor. Altele se-mboldiră în urma lui cu cotul:

— Să știi, fă, c-o să fie nuntă...

Popa Niță își făcu drum printre ele, posomorât. Când ajunse-n tindă, își aruncă ochii din treacăt spre un pat învelit cu rogojină, unde se vedeau rânduiți colaci de casă, ulcele acoperite la gură, străchini cu ouă și alte bunătăți.

— Hm! făcu sfinția-sa cu înțeles.

În odaia din dreapta, s-auzea vorbă. Deschizând ușa la perete, popa aruncă o privire aprigă înăuntru, pe când femeile se-ngrămădeau la spatele lui.

— Da' ce faci acolo, cuvioase? întrebă el cu glas tare, fără să treacă pragul.

În fundul odăii, sub icoane, Sisoe sta cu mâinile împreunate pe creștetul unei babe îngenuncheate la picioarele sale. întorcând capul și zărind fața bisericească, sfântul așteptă ca noul-venit să-l recunoască de asemenea și să-i ceară blagoslovenie, ca unuia mai mare. Dar popa îl privea aspru — și nici gând să-i sărute poala anteriului, cum era de așteptat.

„Între ai tăi ai fost și-ai tăi nu te-au cunoscut...", vorbi Sisoe în pildă, întorcându-și fața de la el.

— Lasă asta! i-o reteză popa, scurt. Mie să-mi spui

doar atâta: cam ce făceai acolo sfinția-ta?

Sisoe nu găsi de cuviință să-i răspundă.

— Iaca se ruga și el pentru amărâta asta lipsită de vedere, îndrăzni să grăiască atunci o femeie din grămadă, arătând spre baba de la picioarele sfântului.

— Nu te-am întrebat pe tine! se răsti popa, mânios. Ce mi te vâri în vorbă, ca musca-n coada calului?

— Sfinția-lui face minuni..., găsi de cuviință să adauge, cu glas spăsit, alta.

— Minuni?... se miră popa Niță, fără a-ntoarce capul. Și cu ce drept vii sfinția-ta să faci minuni în parohia mea? ridică el deodată glasul, către Sisoe. Ai vreo îndreptare de la Mitropolie, ceva?... Ia spune-mi și mie: cu a cui învoire ai pornit cuviosia-ta astfel, să faci minuni pe la casele oamenilor?

— Cu învoirea Celui preaînalt, răspunse Sisoe plin de mândrie, carele este mai mare decât voi toți și decât Mitropolia. El însuși mi-a dat dezlegare să purced pe pământ pentru binele oamenilor, pogorându-mă din rai.

— Din rai! râse popa, acru. Văzutu-l-a cineva, raiul, cu ochii? Ia să nu-mi umbli mie cu baliverne d-astea, că eu nu-s muiere, la mine nu se prinde! Și să faci bunătate să nu mai strici capul poporănilor mei cu asemenea povești, ci să te cărăbănești cât mai repede de la noi, dacă nu vrei să dai de dracu.

— Acum și-n vecii vecilor amin! întări Pitac, lungind gâtul peste umerii femeilor.

— Auzi acolo, pufni iar popa cu mânie, din rai! Din care rai?

La această năvală de cuvinte fără noimă, Sisoe nu mai știa ce să răspundă.

— Lasă, părinte, săru' mâna..., ce-ai cu el? sări atunci iarăși cu gura, în apărarea lui Sisoe, o femeie de la spate... Lasă-l să se oploșească și el p-aci, pe la noi, dacă ni l-a trimis Dumnezeu... că doar nu-ți ia nimic din tainul sfințieitale!

— S-avem și noi un sfânt în sat, că nu strică, întări alta. Mai rebegește o vită, mai se bolnăvește un copil... ce-ai cu el?

— Voi, proastelor, să tăceți, se răsti popa, fierbând. Ce știți voi? Ducă-se la păcatele, de unde-a venit, să facă minuni pe undea mai făcut. Cum nimeri el, din rai, tocmai în parohia mea?

— Lasă-l, părințele! se rugă atunci cu glas pierit și baba de la picioarele lui Sisoe — lasă-l să isprăvească barem ce-a început...

Și-i tremurau mâinile de slăbiciune, și i se umpluse ochii cei orbi de lacrimi, căci se temea să nu plece sfântul tocmai acum și s-o lase cu minunea neisprăvită.

— Ba să-și ia catrafusele și să plece îndată, porunci popa neînduplecat.

Dar Sisoe nici gând n-avea de plecare. Mândru că-i luau femeile partea, își puse mâna pe creștetul babei și-o îndemna să îngenuncheze iar la picioarele sale.

— Așa ți-i vorba? strigă popa, cătrănit la obraz de mânie. Bine! Lasă c-avem noi ac de cojocul tău...

Și fără a mai închide ușa în urma lui, coborî cu pași mari în ogradă, de unde porni iar în goană pe uliță-n jos, urmat cât colea de Pitac, care se ținea după el ca umbra.

Ajunși în dreptul primăriei, își domoli puțin pasul, gata să se oprească; dar aducându-și aminte că are cu primarul o daraveră, pentru niște buruieni de zarzavaturi pe care le cam stricase scroafa sfinției-sale, cârni la stânga și

nu se mai opri până la jandarmerie, unde intră pe ușă înfierbântat și posomorât, să schimbe câteva vorbe în taină cu domnul șef.

*

După plecarea popii, femeile se îngrămădiră iar la ușă, dând năvală care să intre mai întâi. Simțeau ele, pesemne, că sfântul ăsta n-are să prea facă mulți purici în satul lor.

— Hai odată, mătușă, strigă una prin crăpătura ușii, tot n-ai mai isprăvit?

— Ai pus gabja pe sfinția-lui și nu te mai dai dusă de-acolo, parc-ar fi uns cu miere.

— Ia lăsați-o-n pace, soro, să-i tihnească și ei minunea, săraca! Dacă v-ar face și vouă cineva așa, v-ar plăcea?

— Da' ce-i mai trebuie vedere acu, la bătrânețe? N-a văzut ea destule, cât era tânără...

Femeia de gazdă își făcu drum înăuntru, chip să mai deretece câte ceva prin casă. Trăgând cu coada ochiului spre babă, o văzu cum clipește des și parcă se uită-n juru-i ca omul care-a ieșit din întuneric adânc la lumina zilei.

— Da' ce, mătușă, nu cumva ai început a zări câte-oleacă?

— Da, măiculiță... , minunea lui Dumnezeu... , parcă-ncep a vedea! răspunse baba privind împrejur, ca de pe altă lume. Bodaproste! Iaca, te văz pe tine... și pe sfinția-lui, Maica Precista să-l răsplătească... Iaca și icoanele... și patul... și uite colo, pe gard, și nădragii lui bărbat'ău..., bodaproste!

Vorbind așa, începu a-și face cruci peste cruci în fața icoanelor. La urmă, își vârî mâna-n sân și scoase de-acolo, de lângă pielea-i zbârcită și pământie, câteva smochine mucegăite, înșirate pe băț, și le puse cu sfiiciune pe colțul mesei, drept mulțumită.

Sisoe aruncă o privire piezișă spre acele boloștine dulci, de care-i era acru sufletul pe lumea cealaltă, și numai cât le vedea, îl și apuca un soi de leșuială; dar se stăpâni și tăcu, înghițind în sec.

— Ti, cum am uitat, uita-m-ar moartea! făcu gazda, lovindu-se cu mâna peste gură. Sfinția-ta ăi fi flămânzit, biet, după atâtea minuni câte le-ai făcut pe inima goală...

Și fără a mai aștepta răspuns, se repezi până-n tindă, de unde se întoarse cu o strachină smălțuită, o lingură de lemn și un clondir verde, astupat la gură cu un cocean de porumb.

— Da' ce-ai acolo, în clondir? întrebă Sisoe, bănuitor.

— Ia un pic de lapte dulce, ca să-ți mai ții inima până una-alta.

— Lapte? strigă roșu de mânie. Ia-l d-aci, să nu-l văz! Pentru asta m-am pogorât eu din cer pe pământ?

— Nu te supăra, părinte, păcatele mele! făcu gazda speriată. Iaca, îl duc îndărăt dacă nu-ți place. S-or mai fi găsind, ele, și altele la o casă de om gospodar...

Și ieșind iar în tindă, între femei:

— Nu-i mai aduceți lapte, soro! vorbi ea, cu ciudă. Nu-i mai aduceți lapte, că vi-l toarnă-n cap. Nu-ș' ce-o fi având cu laptele... — Pesemne c-o fi ținând post...

— Ori i-o fi poftind inima la altceva, la acritură, la sărătură, mai știi?

— Cu d-astea nu mai face el minuni... Mai bine să-i dăm niște jumări cu slănină ori cu fasole, să mai prindă putere, sărăcuțul. Ș-atunci să vedeți voi minuni!

Nu multă vreme după acest sfat, Sisoe sta la masă în fața unui talger cu jumări aurii și-a unei străchini pline cu murături, mușcând cu mare poftă ba dintr-un ardei de

cei lungi, care-i frigea gura și-l făcea să sufle printre buze, ba din câte-o pătlăgică verde, care pocnea împroșcând în juru-i zeamă și semințe.

Și cu gura plină vorbea către femei:

— Afară de aceste murături, mie nu-mi trebuie altă răsplată decât să mă pomeniți și să-mi puneți și mie un praznic la călindar...

— Da' parcă n-ai sfinția-ta zi la călindar pe la-nceputul lunii lui iunie? zise o femeie lungă și ofilită, care fiind soția dascălului Pitac, se pricepea la asemenea daraveri bisericești.

— Aceea nu-i ziua mea, vorbi Sisoe amărât. E ziua lui Sisoe cel mare, carele numai la nume samănă cu mine, dar e altul...

Pe când vorbea astfel, înfruptându-se din bunătățile la care râvnise atâta amar de vreme, se auziră în tindă pași grei de cizmă și-n ușă se ivi un flăcăuandru îndesat și lat în spate, cu capela pe-o sprânceană și cu pușca pe umăr.

— Aici stă popa care face minuni? întrebă el.

Femeile întoarseră spre noul-sosit priviri ascuțite și bănuitoare:

— M-da... da' ce-ai cu el?

— Eu n-am nimic. Da' m-a trimis domnu șef să-l poftesc până la secție, că zice că i-a venit pofta să-i facă și lui o minune.

— Ba să-și mai puie pofta-n cui domnu șef, zise o femeie. Că-i sfântul nostru, și nu te lăsăm să ni-l iei.

— Zău? Da' cine sunteți voi?

— Cine, necine, nu te lăsăm — și gata.

— Ba să faceți bine să vă dați la o parte, când zic. Nu cumva vreți să vă-ncontrați cu mine?

— Nu vă puneți, fă, cu stăpânirea! vorbi atunci o femeie mai potolită, făcându-și loc printre celelalte. Nu vă puneți cu stăpânirea, că-i mai rău. Las' să-l ia, dacă are poruncă — ce-o să-i facă? Sfânt nu e? Face o minune și scapă...

*

Sisoe mergea prin mijlocul uliții, fără teamă, cu jandarmul alături, în fruntea alaiului de copii și femei care-l petreceau și-l căinau, parcă l-ar fi dus la groapă:

— S-a pogorât din rai, sărăcuțul de el, și uite peste ce-a dat!

— Oare o să-l țină mult acolo, ori o să-l ducă încotrova?

— Un' să-l ducă?

— Ei, unde?! La oraș.

— La oraș? Da' ce, n-au ăia destui doftori și moașe pentru ei, ce le mai trebuie să se bucure la sfântul nostru? Auzi acolo! Ei de toate, și noi nimic! Doftor nu, moașă nu, sfânt nu... numai jandari și priceptori! Ce fel de dreptate-i asta?

*

Când intră Sisoe în cancelaria postului, domnul șef sta răsturnat pe spătarul unui scaun, cu un picior pe masă și cu altul la dracu-n praznic.

— Dumnealui e popa care face minuni? întrebă el pe jandarm.

— Da, să trăiți!

— Cum te cheamă, taică părinte? întrebă domnia-sa, măsurându-l pe Sisoe din ochi.

— Sisoe mă cheamă, răspunse sfântul.

— Hm, frumos nume. Se cunoaște că nu ți l-a dat nașul la botez, că ți l-ai ales singur când te-ai tuns călugăr.

Sisoe... și mai cum?

— Sisoe, ș-atât. Cum să mă mai cheme?

Domnul șef părea în toane bune ș-avea chef de vorbă.

— Apăi, să vezi, sfinția-ta, zise el răsucindu-și mustața, noi suntem așa un fel de oameni, care nu ne mulțumim numai cu atâta. Uite, vezi? Pe mine, care va să zică, mă cheamă Traian. Dar îmi mai zice și Dumitraș, cu voia sfinției-tale. Iar pe băietanul ăsta, care te-a adus încoace, e drept că-l cheamă Nică din botez; da-l mai cheamă și A Catrinei, dacă te uiți bine la livretul lui. Iar pe dumnealui de colo, de-afară, care se zgâiește la noi pe geam, ca la panoramă, este foarte adevărat că-l cheamă Ghiță; da' asta-i, că-l cheamă și Pitac... dacă n-oi ieși cumva la el acuș, să-l fac să uite cum îl cheamă! Ai înțeles, taică părinte?

Sisoe însă nu dădea semne să fi înțeles.

— De unde vii, sfinția-ta? întrebă atunci șeful, schimbând tonul. Atâta lucru trebuie să fi știind, ca s-avem și noi ce scrie colea, la raport, și să te trimitem la urmă, adică de unde-ai venit.

— Să mă trimiteți de unde-am venit? Asta nu se poate...

Domnia lui Ciubăr Vodă

La mânăstirea Neamțului, unde-mi petreceam vara mai demult, am descoperit odată în podul unei chilii manuscriptul unui cronicar necunoscut, Oprea Caţă logofătul, care aduce câteva precizări și date nouă cu privire la originea și viața vechiului domnitor moldovan Ciubăr-vodă. Socotind că aceste însemnări nu pot fi lipsite de interes, ci vor folosi specialiștilor să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească, iară pre cele bune să le urmeze și să se îndirepteze, cum așa de frumos zice Simion Dascălul, plagiind fără jenă pre vornicul Ureche, cu multă râvnă am căutat a descifra manuscriptul lui Caţă și, unde nu s-a putut, alta nu era decât să împlinesc de la mine golul și să împreunez poveștile cum m-a tăiat capul, ca să fie bine. Iar dacă rău am făcut, scociorască altul podurile mânăstirești să afle alt manuscript mai de crezare și să facă mai bine.

Iată acum și cuprinsul acelor hârțoage:

Predoslovie

Mulți au nevoit, unii de la alții chizmind[1], de au scris rândul și povestea domnilor Țării Moldovii, iară de domnia acestui Ciubăr-vodă, nice Evstratie logofătul, nice Misail călugărul, nice letopisețul cel latinesc mai nimica nu scrie, fără cât numai dumnealui Grigore Ureche vornicul tare pre scurt însămnează. Care dacă am văzut că lipsesc poveștile, cum au fost începătura și domnia acestui Ciubăr-vodă, fecior den țoale străine lui Alexandru-vodă cel Bătrân, socotit-am ca să nu lăsăm acest lucru nesăvârșit la vremea lui, să nu spue nepoții și mai vârtos cronicarii altora limbi că nu am fost râvnitori a scrie ale noastre, ce neam trecut țenchiul[2] pre acest pământ asămine herelor și dobitoacelor celor proaste și necuvântătoare.

Drept aceea și eu, care sunt între cei păcătoși Oprea Cață logofăt, cercând și alte izvoade străine cum și vorbe den bătrâni neputincioși, cu agiutoriu de la Dumnezeu tâmplându-se de am aflat și un izvod neștiut, rămas de la dumnealui Toader Cârneciu dascălul, carele mai pre larg și mai deschis tinde poveștile, cu mare nevoință leam lipit la un loc, potrivind vremea și anii, după cum toate pre rând careși la locul său mai înainte se va arăta.

---

[1]Verbul a chizmi pare să fi însemnat pe vremea lui Cață logofătul: a șterpeli idei și observații de la unul și de la altul, adică „a asimila în mod organic", cum s-ar exprima astăzi un critic literar de-ai noștri, specializat în materie de chizmitură estetică și sociologică. Numai că, în vremea de demult, chizmeala se făcea pe față și fără multe marafeturi. De aceea, după cum veți vedea, însuși acest Oprea Cață al meu nu se sfiește a chizmi uneori fraze întregi de la alți cronicari mai de ispravă, când ele îi cad prea la îndemână (n.a.)

[2]Aici cu sensul de răstimpul unei vieți.

De amestecăturile care au fost în Țara Moldovei după moartea lui Alexandru-vodă cel Bătrân

De la Alexandru-vodă cel Bătrân rămâind patru feciori cu cununie, cum și alții cam destui pre de laturi, au stătut întâiu la domnie Iliaș-vodă, fiu-său cel mai mare. Și chemându-l pre acesta Ilie, nice nu s-ar hi căzut să stea prea mult în scaunul țării, ce îndată s-au rădicat asupra lui cu oaste fratele-său mai mic, Ștefan, carele l-au biruit pre Ilie, de i-au căutat a fugi la Țara Leșască.

De acii, întorcându-se Iliaș-vodă cu agiutor de oaste, s-au lovit a doua oară cu Ștefan-vodă la Dărmănești, în anul 6942, fevruarie 2, luni în săptămâna albă. Ce hiind începutul săptămânii, nu i-au mers lui Ilie, că iară l-au biruit Ștefan-vodă.

Și știindu-se Iliaș-vodă căzut gios, nu pierdu nădejdea, ci de iznoavă[3] strânse oaste și, intrând în țară după un an, s-au lovit cu frate-său la Podraga, martie în 8 zile. Ce nărocul lui cel prost iară l-au lăsat la sminteală, că hiind săptămâna babei și lapoviță tiutinderea, au rebegit caii cei gingași ai leșilor și au pierdut Iliaș-vodă războiul, de i-au căutat a se întoarce iară la Țara Leșască.

Nu după multă vreme, s-au ispitit Ilie încă o dată și viind cu oaste în anul 6943, avgust în 5 zile, s-au lovit cu Ștefan-vodă la Piperești, într-o vineri. Ce hiind zi de post, iară au mâncat Iliaș-vodă bătaie.

Care văzând acestea Ștefan-vodă despre partea frăține-său, că bine nu se curățiia de dânsul și iară venea cu oaste asupra lui, că-l făcuse tobă den bătăi și tot nimica nu i-au slujit, socotit-au Ștefan-vodă să-l ia cu bine și cu vorbă

[3] Din nou.

bună, măcar că-i era frate. Și așa, l-au pohtit să vie la împăcăciune să se împartă cu domnia, giuruindu-se pre Maica Precista și pre toți sfinții părinți că nimica rău nu-i va face, numai să vie. Iară dacă s-au încrezut Ilie și au venit, nimica rău nu i-au făcut Ștefan-vodă, fără numai cât i-au scos ochii și i-au tăiat nasul.

După care îndatăși au înălțat Ștefan-vodă biserică mare în târg la Piatra, pre numele sfântului mare prooroc Ilie, carea se vede și până astăzi.

Rădicatu-s-au atunci de iznoavă Roman, feciorul lui Iliaș-vodă, carele văzând la unchiu-său Ștefan atâta cuviosie și râvnă bisericească n-au mai putut răbda, ce s-au vorovit cu o samă de curteni și, prinzându-l, i-au tăiat capul.

Ce cumuși era țara plină de fii, de unchi și de nepoți domnești, nice Roman-vodă n-au hălăduit mult în scaun de răul lui Petru-vodă, care și el au fost alungat mai apoi în Țara Ungurească de Bogdan-vodă, tot un fecior den zămislirea mai cu încongiur a lui Alexandru-vodă cel Bătrân.

Nakazanie, adecă învățătură sau certarea celor mari

Cată acum, cititoriule, și vezi câtă vrajbă și amestecături în biată Țara Moldovii, căci că domnul ei Alexandru cel Bun, în tinerețele lui, nu și-au păzit pohvala[4] lui domnească cum se cade a se purtare craii, împărații și domnii, în podoabe și în obicee de cinste, ce pre unde au mas, preste tot au odrăslit. Că domnul, măcar că-i tot om ca fiștecarele, dacă-i holteiu au ba, cât nu-i lângă doamna lui va să-și păstreze hirea și să rabde, că doară nu crapă dentr-atâta. Iară dacă nu poate, ertată hie-mi vorba proastă, mai cu

[4] Fală, mândrie.

cale-i a se rîncăci. Place-i lui domnia, alții încă nu o ar lepăda, și așa cine n-ar pohti să domnească, vrednic a se îndemna numai la huzur? Iară acela ce-i e voia să asculte atâta norod de un singur om, trebuiește cu chibzuință și cu popreală den spre partea lumească a se feri. Ce chiar de s-au tâmplat să greșască cu vreo muiere, nime nu-l taie să spue că au fost cu adevărat, nice să mărturisască despre acela prunc că-i den osul lui, că aceasta singur Dumnezeu știe. Ce mai curând se poate tâmpla să hie den oameni proști, carii mai vrednici decât domnul lor sunt la asămine treabă.

De domnia lui Ciubăr-vodă, cum au fost de au agiuns de au fost domn

Deci întorcându-se Petru-vodă cu agiutor de oaste de la Ioan Huniad, craiul Țării Ungurești, zic să fie venit cu el și un oare-carele Ciupor, mai mare preste unguri. Iară când Huniad și-au întors mila lui de la Petru-vodă, zic să fie rămas acel Ciupor singur stăpân la domnia Moldovii. De la care apoi cei proști au făcut Ciubăr-vodă, pre limba țării.

Ce toate sunt basne și scornituri, iară adevărul cum au fost, într-alt chip se arată.

Scrie letopisețul nostru cest moldovenesc, ales Toader Cârneciu dascălul, această poveste, de zice că într-o vreme la atâta agiunsese țara, au fără domn, au să priimească la domnie pre Alixăndrel, feciorul lui Iliaș-vodă, carele trăia la curtea lui Cazimir, craiul leșesc.

Ce Alixăndrel nevrâstnic și mucos hiind, numai 14 ai, strânsu-s-au boierii și țara de s-au sfătuit pre cineși vor

alege să pue domn. Și se mierau boierii, cum vor face? Că pre obiceiul țării, nu se cădea altuia să dea domnia, fără carele nu vrea hi sămânță de domn. Și iscodind unul de la altul, aflatu-s-au Coste logofăt și Onciul, și Andronic, și alții, de au mărturisit, cum să fie mărs mai demult Alexandru-vodă la vânătoare, în tinerețele lui, și au mas o noapte în târgul Hârlăului, la casa unui Ciubăr negustor, carele lipsia de acasă, că îndestula den ciubere toată Țara de Gios. Deci muierea aceluia zlubavă[5] și ră de muscă hiind, iară domnul tânăr și gata la orice vreme, nu s-au îndărăptat de la cele tinerești meșteșuguri, ce toată noaptea au stătut lângă dânsa, ba și mai aproape. După care, împlinindu-se șepte luni, au den hiclenie muierească, au poate fi cu adevărat, născut-au Ciubăroaia prunc bărbătesc și i-au pus nume Alexandru, în pilda tătâne-său.

Și așa pre acesta aflându-l și adeverindu-l boierii că-i den osul lui Alexandru-vodă cel Bătrân, cu toții l-au rădicat domn, văleatul 6957 de la facerea lumii, iară de la Hristos 1449, dechemvrie în 8 zile.

Și i-au zis Ciubăr-vodă.

De începutul domniei și sfîrșitul unor boieri, carii au uneltit împotriva lui Ciubăr-vodă

Deci dacă s-au văzut luminat în cinstea domniei, multe râvnind și nevoind spre cele de folos, îndată s-au apucat Ciubăr-vodă a-și curăți țara de frați și de nepoți, pre unii tăind iară pre alții chiorând de amândoi ochii, cum i se cade a se purtare unui domn înțelept cu cimotiile sale mai

[5] Ușuratică

de aproape, de se cunoștea că nimica nu s-au depărtat den obiceiul țării.

Nice de carte era prost, că știa să-și scrie numele întreg ca un grămătic. Iară la băutură nu pre lezne avea potrivnic. Numai cât era cam burduhos la trup și cam tomnatec holteiu, de îmbla tot cu ochii după giupânesele boierilor și nimica nu isprăvia.

Ce atunci, între tulburatele acelea vremi, nu s-au rădicat bine în scaun Ciubăr-vodă, când o samă den boierii cei mari, cu Bolborici stolnicul și Scămoșilă și Burtea jicnicerul, înțelegând la ce stă lucrul, că și-au aflat stăpân, vorvitu-s-au în taină și unul de la altul cercând sfat, s-au agiuns în cuvinte cu Sfrijiciorski, caștеleanul de Smârc, cum să năzuiască la stăpâne-său, craiul leșesc, să-l aducă pre Alixăndrel-vodă în scaun.

Care nu trebuia altă bucurie lui Ciubăr-vodă de începutul domniei, decât să amiroase cum aceia îl lucrează pre la spate și voru să-l scoată den țară.

Deci auzind Ciubăr-vodă despre uneltirile lor, au tăcut și nimica n-au zis. Și răpezind străjile într-o noapte, pre toți i-au rădicat de la așternut, de lângă giupânesele lor, pre carii nice nu i-au mai scos a doua zi la Divan, ce îndatăși fără giudeț le-au tăiat capul, — de unde chiar atunci s-au tras acelora moartea. Grabnic lucru au fost, că unii dentr-înșii, neîmbrăcați și somnoroși cum i-au apucat, rămăind fără cap la vreme de noapte, nice nu le-au venit să crează că poate fi cu adevărat. Ce, cu adevărat au fost. După care, mustrându-i oarece măria-sa, le-au cuvântat într-acesta chip:

— Voi, răilor și mișăilor! Când oare vă veți sătura, întru a voastră nesecată lăcomie și neastâmpărată deșărtăciune, să îmbiați tot cu uneltiri ascunse și să hicleniți pre domnul

vostru cel viteaz și înțelept, pre carele nu voi, ce numai singur Dumnezeu l-au rânduit în scaun? Mult oare v-ați socotit pentru binele norodului de la care mâncați pită, să-i aduceți bucurie de oști străine în țară? Iacă, în loc să-mi tăiați voi mie capul, mai bine că l-am tăiat eu pre al vostru, cum scrie la Sfânta Scriptură, de zice: „Unde dai și unde crapă". Iară ce zic eu acmu, să auză și alții și să ia aminte, că așa voiu scurta de capul lor pre toți aceia carii vor mai cuteza să și-l rădice împotriva domniei mele. Aceasta-i.

Și alte vorbe proaste așijdere au grăit atunci Ciubăr-vodă, ce nu se cădea să spue unor boieri mari ca aceia, măcar că erau morți. Cât s-au cunoscut îndată inima lui, că iubește mai mult pre norodul cel de rând, iară pre boieri îi asuprește cu batgiocuri. Care văzând boierii așa, socotit-au că poate n-a hi acest Ciubăr cu adevărat den osul lui Alexandru-vodă cel Bătrân, cum s-au amăgit a crede la început. Ce acmu totuna era, odraslă de domn au ba, că sta înfipt cu tărie în scaunul țării și nimica nu-i mai puteau face.

Și până la sfârșitul domniei sale nime n-au mai îndrăznit să-l sape, nice s-au mai ispitit careva să se culce neîmbrăcat la vreme de noapte; ce așa, cu toate straiele s-au culcat de frica lui, ca să hie gata la orice nevoie.

De o stea mare cu coadă, ce s-au ivit pe ceriu în vremea lui Ciubăr-vodă

În zilele acestui Ciubăr-vodă, la cursul anilor 6958, martie la Blagoviștenie, ivitu-s-au pre ceriu stea mare cu coadă, căreia îi zic latinii cometa, adecă măturoiu. Și lungă era

și hioroasă foarte, începându-se dentr-o stea deasupra hanului Mânzulesii. Și cuprindea giumătate de cer cu coada întinsă, cum o ar hi lungit și o ar hi smerit un vânt mare de cătră asfințit.

Și ieșea Ciubăr-vodă în polimari[6], de bătea metanii spre dânsa cu boierii și se închina în fiecare sară. Ce nimica n-au folosit. Că a doua zi iară se arăta pre ceriu acel semn dumnezeiesc cu coadă. Pentru care mulți boieri învățați, strângându-se la sfat, au făcut prognitic[7] de cele ce se va lucra în țară după aceea. Și ziceau uniia că poate nimica rău nu se va scorni de la o scârbă mică de stea. Ce, dacă nu ar hi avut coadă, nu era nice o nevoe, că la cap au fost stea ca toate stelele. Dar asta-i, că avea coadă.

Și de zi ce trecea, se tot muta cu capul înainte, iară dendărăpt se tot scurta, până ce la urmă au rămas bearcă de tot, numai cât un bob de hameiu. Și așa au perit, după ce au trăit patru săptămâni și o zi.

Târziu mult după aceea, s-au ijderit[8] un popă leah, pre nume Kupernic, om învățat foarte, carele au scornit că pământu-i rătund ca o gogoașă și merge răsucindu-se giur pregiur de soare. Și zice că la vreme de noapte omul stă acățat de pământ, cu capul în gios, cum stă ghionoaia pre copaciu, au furnica prinsă cu ghiarăle de coaja mărului, și altele ca acestea. Bună-i învățătura la om, nu zic ba, că luminează mintea și întărește sufletul pre cărările Domnului; iară nice pre multă nu-i bună, că strică omului capul și-l îndeamnă la măscări. Nu s-au gândit acela ce au scris, mai întâiu să giudece și să cumpănească, și apoi să scrie. Că omul nu are nice ghiară, nici cleiu la talpă:

[6]Cerdac, balcon.
[7]Pronostic.
[8]A apărut.

cum ar sta el oare cu capul în gios și cu picioarele în sus? Au numai dacă-l spânzură cineva, când au făcut vrun rău, altmintrelea cum? Iară dacă așa îmbia omul noaptea, cum zice acel popă leah, atunci și caii și vacile îmblă pre uliță la vreme de noapte tot cu copitele pre sus, las a mai pomeni de muieri și giupânese, care nice nu-i de crezut așa mascara la o față bisericească, măcar că au fost papistaș.

Sus e încătro stă omului capul, și gios încătro picioarele. Aceasta-i adevărat noaptea ca și ziua, afară numai dacă doi și cu doi vor face la miezul nopții cinci, iară când se crapă de ziuă vor începe a face tot patru, la loc, cum au fost.

Și zice iară acel Kupernic că soarele-i mai mare ca pământul, și stelele așijdere mai mari. Ce pământu nu l-au cuprins nime cu ochii întreg, să știe câtu-i. Mare trebue să hie, dacă sprijine el în spate atâtea noroade și împărați și cetăți, și Țara Leșască pe deasupra. Ce soarele se vede bine cu ochii că-i numai cât un zlot unguresc, poate ceva mai mărișor. Iară despre stele, săracele, nice n-ar hi cu cale să mai pomenim, că dacă le-ai strânge pre toate la un loc într-o mierță de orz și le-ai îndesa bine, încă ar mai rămânea goală merța de-agiuns, cât să încapă și acel Kupernic într-însa.

Nime nu cunoaște rostul stelelor celor veșnice, fără numai unul Dumnezeu, care le-au scăpărat din veșnicie și le mută dămol, cumu-i mersul ceriului de la răsărit către apus. Iară când se ivește câte una nouă cu coadă, ca în vremea lui Ciubăr-vodă, alta nu poate fi decât veste înfricoșată de războiu ce se va isca între noroade, pentru certarea păcatelor noastre.

Cum s-au și tâmplat.

Când s-au războit Ciubăr-vodă cu leșii, văleatul 6958

Nu multă vreme dacă au perit acea stea, la cursul anilor 6958 de la facerea lumii, hiind Alixăndrel-vodă seminție de pre înmă[9] craiului leșesc, lui Cazmir, au năzuit la dânsul cu jalobă să-l pue la domnia Moldovii. Și au scos craiul șleahta de la Premișlea și strângând și altă oaste, au trămis pre hatmanul său, pre Pocitoțki, voievoda de Cracău, să împingă pre Ciubăr-vodă den țară și să așeze în scaun pre Alixăndrel-vodă.

Deci înțelegând Ciubăr-vodă cum se apropie Pocitoțki de margine să-l asuprească cu oaste, un lucru așa de grabă neavând de ce se apuca, hiind oastea lui rășchirată cinești pre acasă, de iznoavă trămis-au în toată țara, să iasă la oaste cât mai de sârg.

Și dacă și-au strâns Ciubăr-vodă toată oastea, ca la 700 pedestrime și 400 călărești, fără prostime și adunătură ce era pre lângă măria-sa, îndată s-au bulucit cu toții la apa Călțunei, la un loc ce se chiamă Vadul Curvii, pre numele unei muieri crâșmărițe care au fost hălăduit mai demult în acele părți de lume.

Și împărțindu-și Ciubăr-vodă oastea în patru pâlcuri, dat-au la tot pâlcul câte o husniță[10] și două steaguri, care toate cu năroc i-au venit.

Ce până a se strânge toată oastea lui Ciubăr-vodă la un loc, înțelegând den iscoade cum leșii au și trecut apa Nistrului pre la Mihălceni în ceasta parte și au lovit la Șipinți, răpezit-au Ciubăr-vodă o samă de oaste înainte cu vornicul Iepure de strajă, să vază numai cu ochii, ce războiu

[9] Mamă.
[10] Mortieră.

să nu dea. Iară leșii pogorând în gios până la Tămânjești, acolea au prins de veste cum și straja lui Ciubăr-vodă nu-i departe, și îndată și-au tocmit Pocitoțki toată oastea pentru războiu. Ce Iepure vornicul, după învățătura ce au avut, războiu n-au dat, ce s-au tras îndărăpt cu straja spre beleagul oștii, la Călțuna. Și trecând apa de iznoavă s-au lăsat în gios, și iară s-au ițiit în sus, de mergeau leșii pre de ceea parte și moldovenii pre de ceastă parte, de se vedeau cu ochii, și-i suduiau ai noștri pre moldovenește, iară aceia răspundeau pre leșește.

De acii, singur Pocitoțki s-au suit într-un pisc de deal, să poată cunoaște câtă samă de oaste va fi la moldoveni. Ce nemica n-au putut cunoaște, că temeiul cu Ciubăr-vodă era ferit după niște mărăcini de nu se vedea. Numai suliți în trii locuri ce au văzut.

Mai în de sară, ispitindu-se leșii să dea harț și apropiindu-se de apă, se fece a cerca vad să treacă spre moldoveni. Ce atunci, îndatăși s-au arătat toată oastea lui Ciubăr-vodă, cu hușnițe tocmite împotriva vadului, și gata a-l sprijini pre Pocitoțki în suliți, dacă cutează. Care văzând leșii atâta mulțime de oaste, n-au mai cutezat a trece vadul, ce cu multe meșteșuguri au nevoit să-i amăgească pre moldoveni, să-i treacă pre de ceea parte. Dară nice moldovenii nu se da trecuți. Că înțelegând meșteșugurile lor, nu-i gonia mult, numai până la giumătatea apei, nice un cot de loc mai mult, că vedea că fuga lor era cu înșelăciune.

Așa au rămas până noaptea războiul în cumpănă, și s-au culcat oștile, careși la locurile sale, în nădejdea străjilor, cu apa Călțunei la mijloc.

Iară Ciubăr-vodă nu dormia, ce hiindu-i aprinsă inima lui de lucruri vitejești, să ascuția cum să-l apuce pre Pocitoțki mai cu încongiur și, împresurându-l den doauă părți, să-

l bulucească la apă. Deci au răpezit pre Tudosie Lungu răzeșul, cu o samă de călăreți, să meargă teptil în sus cale de trii popriști, și trecând în taină apa Călțunei să coboare și să cază a doua zi leșilor în spate, de nu vor ști dincătro le vine nevoia.

Într-aceea vreme, înainte de răsăritul soarelui, nimerit-au la tabăra leșască și un Piotru Hodoroschi cu oaste proaspătă, 80 de cazaci carii cum sunt ei gata de a se amesteca la toate amestecăturile, fără să întrebe de nimeni, ce numai auzind că-i treaba la care pre carele, venit-au să dea leșilor agiutoriu în dobândă. Pre carii văzându-i Pocitoțki, nu într-alt chip, ce cum ar hi văzut îngeri den cer pogorâți, așa i-au priimit și cu daruri multe au dăruit pre acel cap al lor, pre Hodoroschi.

Deci, după ce au făcut ei sfat, îmbărbătându-se între ei și îndemnându-se unii pre alții, s-au înhierbântat la războiu asupra moldovenilor. Și cazacii cu focul, leșii cu fușturile , aruncau în moldoveni de nu se știa ce vor face, că de multă nevoe n-au mai putut suferi, stând gata să îndărăpteze. Și acmu biruia Pocitoțki, de n-ar hi schimbatu-se nărocul. Că Hodoroschi cu cazacii lui n-au vrut să asculte, să treacă numai până la giumătate, ce s-au sumețit să treacă apa de tot. Și așa, au intrat toată oastea leșească la apă. Că atuncea s-au ivit de la spate și Tudosie Lungu cu călărețiі pre carii i-au fost trămis Ciubăr-vodă nainte, și aceia cu multă larmă și buciune învârtejindu-se la războiu, n-au mai dat pas leșilor să se întoarne iară la loc uscat. Și îndată dând năvală și gloatele cu Ciubăr-vodă, i-au cuprins la mijloc dentr-amândoao părțile și mare zarvă feceră, de i-au căutat lui Pocitoțki a dare dosul și a fugire. La care năvală s-au tâmplat chiar moarte de om, unde hatmanii leșești vrând să îmbărbăteze pre ai săi și-au pus și ei cape-

tele, ales Buburoțki, podcomori[11] de Liov, și Purcelavschi, voievoda Ruskii, și Bleginski, și Muciorschi, și Parșivețki și alții, carii las a-i mai scrie.

Iară Ciubăr-vodă pornindu-se cu toată oastea după dânșii, i-au gonit de iznoavă până aproape de Nistru, și pre carele îl agiungea dendărăpt cu sulița, îndatășĭ îl împungea. Ce leșii, dacă au apucat a fugire, nu s-au mai oprit în drum, să-i agiungă moldovenii cu Ciubăr-vodă, și să-i împungă cu sulița unde nu se cade, căci se temeau de un lucru de primejdie ca acela.

Și într-acesta chip au biruit Ciubăr-vodă, nu așa cu vitejia, cum cu meșteșugul. Zice letopisețul cel leșesc să hie fost războiul cu hiclenie, nu cu direptate. Iară cine poate ști? Că dacă au fost cu direptate au ba, totuna-i acmu, că bătaia nu se mai întoarce.

Și văzându-se Ciubăr-vodă curățit de vrăjmașii săi, cu mare bucurie și pohvală domnească s-au întors la Suceava, unde i-au ieșit tot norodul cu vlădici înainte, și au șezut iară în scaunul său, ca un împărat și biruitoriu, dând laudă mare lui Dumnezeu pentru izbânda ce au făcut.

Când face nuntă Ciubăr-vodă cu domnița Catrina, fata lui Vlad-vodă Dracul cel Bătrân, domnul Țării Muntenești

Acestea dară trecând, cum trece grindina și furtuna de lucește iară ceriul senin, fără zăbavă și-au venit și țara la hirea sa de mai înainte și s-au împlut de tot bivșugul. Și apropiindu-se toamna acelui an, socotit-au Ciubăr-vodă să nu rămâe holteiu la vreme de iarnă, că-i frig. Deci dar

[11] Titlu de noblețe.

chibzuind a-și găsi doamnă de rude mari pre sama lui, s-au agiuns în cuvinte cu domnița Catrina, care la moartea tătâne-său, lui Vlad-vodă Dracul cel Bătrân, domnul Țării Muntenești, au fost pribegit la curtea lui Huniad, în Țara Ungurească. Deci răpezind Ciubăr-vodă un boier de țară, pre Iancu Dulău logofătul, de i-au adus mireasa de la unguri, îndată s-au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă domnească.

Trămis-au în toată țara crainici să vie boierimea la nuntă, de la mic până la mare, nu cu poroncă, ce numai de poftă. Și soli den Țara Ungurească și de preste Nistru au venit, și de la Ieși așijdere, carii măcar că au fost bătuți, la nuntă tot s-au îndesat. Și au adus solii multe daruri și frumoase, ales cel moschicesc, carele au dăruit miresii o blăniță de samur și măriei-sale zece coți de postav feleandraș. Și așa s-au veselit cu feluri de giocuri și de pitreceri, cu muzici den țimbale și den pițiburlă, de giucau nu numai în casă, ce și prin ograda curții domnești, tot boieri cu giupânese, toți împodobiți, cât nu era nuntă și era minune. Zic să hie venit la nuntă și Roxanda, giupăneasa lui Todirașcu Ștroici paharnicul, care zăcând mai înainte de lungoare i-au fost căzut părul, de i-au căutat a se tunde. Și nu o au răbdat inima să nu vie la nuntă, ce măcar că era tunsă, tot au venit. Și mult s-au veselit măria-sa și boierii și tot norodul, de muiere tunsă, care lucru minunat ca acela nu s-au mai văzut de când lumea și nice s-a mai vedea.

Adus-au și pehlivani de prin străinătăți, de au făcut fel de fel de giocuri, și pre pământ și pre funii. Și cerând un pehlivan cușma măriei-sale, au pus-o cu gura în gios, după care îndată au scos dentr-însa două găini vii, una neagră și alta pistriță. Iară pre cea pistriță luând-o mireasa în

brațe, o au căutat de ou. Și au aflat într-însa ou gata să-l facă, pre care l-au și ouat îndată în palma măriei-sale. Și mult s-au minunat.

Iară alt pehlivan, hindiu de neam, viind înaintea măriei sale cu mânecele sumese, au început a scoate pamblică stacojie den nas. Și au scos fără istov ca la 50 de coți și mai mult, tot pamblică bună de atlas, stacojie. Pre care luând-o măria-sa, îndatăși o au dăruit miresei. După care, s-au încruntat la sprânceană Ciubăr-vodă și au stătut oarece pre gânduri, apoi au chemat un tălmaciu și l-au ispitit pre acel hindiu: „Care ți-i voia, măi? Că iaca îți vom găsi muiere de baștină și-ți vom da și pământ, să te gospodărești la noi în țară". Așa i-au căutat a-l smomi Ciubăr-vodă pre acela să rămâe, nu de dragul lui, au dentr-o toană fără temeiu, cumu-i abate omului la băutură — ce cu plan adânc. Șocotit-au adecă măria-sa că dacă într-o cifârtă de ceas au fost în stare hindiul a scoate 50 coți de pamblică den acel nas de mare ispravă, apoi într-un an întreg va îndestula den pamblică toată Țara Moldovii. Și încă atâta va mai prisosi, cât să treacă neguțătorii moldoveni și la țările megieșe, cu pamblică bună de-a noastră, stacojie, să priimească schimb altă marfă mai de nevoe.

Ce pehlivanul nu s-au învoit să-și tocmească nasul într-acesta chip.

De un grămătic minciunos la curtea lui Ciubăr-vodă

Scrie letopisețul nostru cest moldovenesc, de zice că într-o vreme s-au oploșit la curtea lui Ciubăr-vodă un oarecare Bogdan grămătic, ce s-au fălit că-i vâlhovnic[12] și om

[12] Filozof, mag.

învățat foarte, și că va scrie de viața domnilor vechi și de toate câte s-au lucrat mai demult în Țara Moldovii.

Și țiindu-l Ciubăr-vodă în mare cinste, i-au dat în samă multe hrisoave și urice și ispisoace vechi, să le dezlege cu rânduială și să aleagă dentr-acele cum au fost cursul anilor și viața domnilor trecuți, ales a tătâne-său, Alexandru-vodă cel Bătrân.

Ce până la urmă, pre toate le-au zăhăit acel grămătic, și atâta le-au amestecat și le-au zgribușit, încurcând anii și poveștile, că nimica bun n-au mai ales de acolo. Și așa s-au dovedit acel Bogdan scriitoriu de cuvinte deșarte, adecă om de minte puțină. Care cunoscând Ciubăr-vodă că acela n-au fost grămătic și vâlhovnic cu adevărat, ce doară s-au fălit că iaste, foarte s-au mâniat măria-sa. Și mustrându-l oarece cu buzduganul, au pus de l-au însămnat cu hangerul la nas. După care l-au alungat de la curte cu mare ocară. Și fugind acel Bogdan grămătic de rușine în Țara Ungurească, s-au învăluit adânc în munte și nu s-au mai oprit până la târgul Clujului, unde mai apoi s-au gospodărit, rămâind acolo de veci. Care văzându-l ungurii că-i fără nas, numai o rămășiță cât o alună, îndată l-au poreclit Duică, adecă, pre limba lor, cârnu. Cum au rămas de se poartă și până astăzi acea poreclă, prin acele părți de lume.

De sfârșitul domniei și moartea lui Ciubăr-vodă

Nu multă vreme după acestea, s-au bolnăvit Ciubăr-vodă de cataroi, care boală se cunoștea dentr-aceea că avea slăbiciune mare și ameteală, ales după ospețe.

Chemat-au atunci babe vrăjitoare, care l-au învățat

să-și toarne pre gât, în toată dimineața pre nemâncate, câte doauă oca de vin vechiu, hiert cu chipăruși. Și-i de mirare că nimica nu i-au folosit.

Adus-au mai la urmă chiar doftor, den Țara Ungurească, de i-au gâcit că-i bolnav de frănție, care și moldovanul, măcar că nu-i franțuz, se tâmplă de are. Și i-au dat să guste dentr-un șip doftorie amară ca herea, care amirosind cumplit fără samă, îndatășsi au umplut toată ograda curții domnești de putoare. Și nice dentr-acea tărie, tot nimica nu i-au priit.

Care văzând așa Ciubăr-vodă, că nu mai are leac, cumuși era blând și cucernic la fire, și-au luat de samă și s-au săvârșit den viață, mercuri spre gioi, 14 martie, văleatul 6960 de la facerea lumii, după ce au domnit doi ani, trii luni și opt zile.

Și au fost acest Ciubăr-vodă domn viteaz și cu mare frica lui Dumnezeu, nice mai bun, nice mai rău ca alții și iubit de tot norodul. Numai cu boierii ce nu s-au pre împăcat la început. Zidit-au fântână mare de piatră la rohatca Dărăbanilor, și doauă biserici frumoase, înzestrându-le cu ocini și cu hălăștaie, și cu odoare scumpe în lontru și pre den afară cu zugrăveli. Și s-au nevoit în zilele sale de au adus cu multă cheltuială den țara păgână, de la Trapezont, moștiile sfântului mare mucenic Sisoe, făcătorul de minuni, și le-au așezat în mânăstire la Poponeț, unde trăiesc și până astăzi.

*

Aici se isprăvește manuscrisul lui Oprea Cață logofătul.

Scrisori fără adresă (1930)

Pirin-Planina

Iubite domnule Ciornei, După o catastrofă financiară suferită într-o duminică, astă-vară, pe hipodromul de la Băneasa, m-am trezit a doua zi instalat pe un fotoliu de piele în cabinetul d-tale editorial. Mă mir și-acum: ce căutam acolo? Venisem poate să te întreb, numai așa, când pleacă trenul spre Iași. Din vorbă-n vorbă, am iscălit atunci, se vede, un contract prin care mă obligam să dau gata ediții, până-n toamnă, manuscrisul unei cărți cu amintiri de război, din captivitatea mea în Bulgaria. Am impresia că mi-ai dat și o suma de bani, ca acont asupra dreptului meu de viitor autor al cărții… D-ta îți mai aduci aminte? Dacă ai uitat, nu-i nimic. Ne vedem fiecare de ale noastre și – să nu mai fie vorbă. După ce am luat acontul și am venit la Iași, am stat și m-am socotit: „Să scriu?... Să nu scriu?...” S-a publicat în vremea din urmă atâta literatură de război! Toată lumea, de pe toată suprafața globului pământesc, e convinsă acum până-n vârful unghiilor, ca și înainte de 1914, că războiul e o calamitate, o rușine pentru civilizația noastră, etc. Totuși omenirea nu-l desființează. Este ca și

cum războiul n-ar fi făcut de noi, oamenii – parcă l-ar face niște ființe de pe altă planetă, împotriva voinței noastre unanime. Atunci, la ce bun să mai scriu, să mai arăt și eu omenirii cum e războiul? S-ar părea că cei mari, cari pun la cale războaiele, trebuie să fie niște oameni răi, împietriți la suflet… Nu cred. Am văzut la Sofia pe kaizerul Germaniei, socotit drept principalul autor al războiului mondial. Nu părea deloc om rău. L-am văzut de la o fereastră de spital, când trecea cu automobilul de la gară spre palat. Râdea. Avea la stânga lui și pe regele de atunci al Bulgariei, dar pe acesta nu l-am văzut așa de bine, fiindcă tocmai în acel moment M.-Sa a scos din buzunar o batistă cu care S-a șters la Nas. „Ce cumplită nenorocire este războiul !" a exclamat însuși Napoleon, pe câmpul de luptă de la Eylau, într-o seară când îi era frig și mâncase numai cartofi copți, din cauza înârzierii cantinelor – dovedind prin aceasta o mare sensibilitate la suferința aproapelui. Probă că nu el a provocat războaiele napoleoniene, în care un milion de oameni și-au semănat oasele pe atâtea câmpuri de bătălie. (Mă întreb numai: dacă nu s-ar fi născut Napoleon, ar mai fi murit acei oameni, așa cum au murit ?) Nu, nici un om, oricât ar fi de mare, nu poate fi capabil să provoace un război – ori să-l împiedice. Nici chiar Dumnezeu. În adevăr, cum ar putea el să fie atât de rău (măcar că e mai mare decât toți), încât să trimeate semenii lui la moarte și la suferință, fără să-i întrebe? Are el destule alte mijloace, prin care ajunge la același rezultat. Și destulă diplomație, la nevoie, ca să dea vina pe Negusul Abisiniei. Întreaga experiență a istoriei – zice marchizul de Vogüé – ne învață că osânda războiului nu poate fi desființată, atâta vreme cât vor mai trăi pe pământ doi bărbați, iar între ei se va afla o pâine și o femeie; bărbații se vor bate pentru ele până

la moarte – în loc să le împartă pe amândouă, frățește. Nici că se putea mai bun certificat de paupertate mintală, pentru cei trei ultimi reprezentanți ai nefericitei specii umane. Mai cu seamă femeia apare neașteptat de stupidă în această fabulă al lui Vogüé. Se vede că marchizul, cât era el de marchiz, nu prea cunoștea femeile. Războiul e o fatalitate: se provoacă singur. Aceasta este teza pe care cei ce poartă grijă de fericirea omenirii și-i conduc destinele au ținut să ne-o vâre-n cap ca pe o axiomă indiscutabilă – și au izbutit. Atunci pentru ce să mai scriu, să am aerul că lupt împotriva unei fatalități care face parte, ca erupțiile vulcanice sau cutremurul de pamânt, din armonia universului și din tainele nepătrunse ale creatorului? Numai pentru că mi-ai dat d-ta acont? Căci, în adevăr, un scriitor care zugrăvește scene adevărate din război, oricum ar întoarce-o el, are aerul că e contra războiului. Și se știe bine acum că cine are acest aer, lasă că nu crede în Dumnezeu, dar este lipsit și de patriotism. Dragostea de țară – patriotismul – e însă un sentiment atât de firesc și de universal, încât se poate spune că omul care nu-și iubește țara, pământul pe care s-a născut și a crescut mare, este un om fără suflet, un adevărat monstru… Am eu vreun interes să fiu contra războiului – și să trec astfel în ochii lumii drept un monstru fără suflet? Dacă, dimpotrivă, mă voi declara pentru război, făcând patriotism pe față – Imi ziceam eu – e și mai rău. O să se creadă că mă laud cu patriotismul meu, că-mi fac din el un merit. A fi patriot nu e un merit: e o datorie. Numai cine nu socoate iubirea de țară drept o datorie e în stare să se laude cu ea. Ce-am zice noi despre un om care s-ar lăuda peste tot, în gura mare, că-și iubește nevasta? Am avea motive să nu-l credem, să ne gândim că poate în intimitate o iubește mai puțin decât cu glas tare.

Sentimentele își au pudoarea lor. Să fii om cinstit, să-ți iubești țara, părinții, nevasta, să nu scuipi pe jos, toate acestea sunt datorii elementare pentru un om civilizat. Numai cine n-a fost înzestrat de natură cu nici o calitate mai deosebită poate fi capabil să-și descopere merite de acestea, care nu costă nimic. Am cunoscut eu un cetățean care, în ziua în care i-a venit partidul la putere, a cerut o catedră universitară de chimie organică, subt cuvânt că e patriot. Altul, mai demult, a pretins să fie numit director de Teatru național, pe motiv că e un soț model. Și a fost numit. Apoi, spune d-ta: n-am eu alte însușiri, mai urâte, cu care să mă laud? La atâta am ajuns? Dacă veneam la d-ta să-ți cer acont numai pentru că sunt creștin ortodox și-mi iubesc țara - mi-ai fi dat? ... Se vede că la Iași nu se poate scrie – m-am gândit eu – dacă-mi vin în minte atâtea îndoieli și argumente împotriva scrisului; e un oraș prea zgomotos, prea plin de viață și de trecut istoric. Unde tentorci, încotro te uiți, la caldarâm, prin instituții publice, prin magazinele de modă – numai trecut istoric. Aici fiecare piatră îți vorbește de trecut și nici una de prezent. Ia să ma duc mai bine undeva, la liniște și la răcoare, într-un loc cu mai puține distracții istorice, că poate acolo mi se schimbă gândurile. Am nimerit la mânăstirea Văratic – la maici. Acolo se duc vara să se odihnească moldovenii noștri, când au de lucrat ceva cu capul, și moldovencele noastre, când n-au nimica de făcut. Și nicăieri nu-i atâta animație ca-n aceste sfinte lăcașuri de liniște și de reculegere. Mai întâi au maicile obiceiul să tragă clopotele, toată ziua și toată noaptea. Moldovenii – la fel. Și mai au măicuțele un obicei: toacă. Dimineața toacă, după-prânz toacă, la miezul nopții toacă. Moldovencele – la fel. Aveam și gazdă o măicuță care făcea toată ziua același lucru, nu

numai pe-afară – că mă și miram, de unde atâta misticism într-o mână dee femeie? Dar mai cu seamă toaca cea mare, din clopotniță, cu ritmul ei sacadat, producea asupra mea un efect cu totul contrar intereselor d-tale. Îmi aducea aminte de mitralieră. Parcă eram la Turtucaia. Evocările de război s-amestecau astfel în mintea mea cu cele sfinte, și nu mai înțelegeam nimic… Așa, a trecut vara și m-am întors la Iași, unde nici nu se făcuse toamnă bine, abia un pic de septembrie, c-am și primit de la editură invitația să trimit manuscrisul. Care manuscris? Ce manuscris? Nădejdea mea era în două-trei fragmente de amintiri din captivitate, pe care le publicasem mai demult: le voi complecta cu câteva capitole inedite – îmi ziceam – și volumul e gata. Dar când le-am recitit, mi s-au părut așa de proaste, că parcă nu erau de mine. Parcă erau scrise, anume ca să mă compromită, de neuitatul meu detractor literar, criticul Eugen Lovinescu. Altul, în locul meu, ar fi mâzgălit repede, acolo, câteva zeci de pagini, cum dă Dumnezeu, și-ar fi scăpat din încurcătură. Dar eu nu sunt de la București. În privința aceasta, bucureștenii sunt mai expeditivi; ei fac totul în goană – treburi, masă, distracție, dragoste (tot pe fugă, ca pițigoiul) și, după socoteala lor, asta se cheamă a trăi „intens". Noi, cei de la Iași, suntem de altă părere. Nouă nu ne place să ne grăbim, să dăm lucrurile peste cap, cum fac ei. Când e vorba de treabă serioasă, noi avem alt obicei: nu facem nimic. Este foarte adevărat ca eu nu sunt ieșan (n-am această pretenție), dar m-am aclimatizat. Am găsit aici o ambianță cum nu se putea mai potrivita cu natura unui scriitor de rasă, căruia nu-i place deloc să scrie. Și vrei d-ta acum să-mi schimbi însăși concepția despre viață, fiindcă am iscălit un contract ?… Nu ți-ai găsit omul. O carte nu se scrie așa, cât ai bate din palme sau ai înființa

o societate anonimă pe acțiuni; căci ea trebuie să dureze mai mult decât o întreprindere comercială din zilele noastre (care poate oricând să dea și faliment, în aceste vremuri tulburi). O carte bună sfidează moartea cu veșnicia ei. Poliță, cambie, contract – ce sunt toate acestea, în cumpănă cu veșnicia? D-voastră, oamenii de afaceri, sunteți niște visători, domnule Ciornei. Vă pierdeți vremea și vă agitați pentru niște lucruri ca umbra și pieritoare ca iarba câmpului. D-voastră nu băgați de seamă că în viața asta de pe pământ, ocupăm fiecare, în generația noastră, câte un loc efemer, ca-n tramvai. Numai în veșnicie suntem la noi acasă… Și dacă s-ar gândi mai bine, cine-ar mai fi nebun să-și sacrifice confortul lui de-acasă, unde stă o viață, consacrându-și toată grija și energia pentru locul lui din tramvai, unde stă numai zece minute? Peste o sută de ani, d-ta vei fi mort, definitiv mort și cufundat în uitare. Morți vor fi și toți domnii miniștri, și domnul primar al capitalei, și toți marii capitaliști din zilele noastre, fără excepție. Numai o carte bună, de care ți-ai legat numele, te-ar putea ridica deasupra acestei hecatombe de măriri; și numai un scriitor, ca mine sau ca altul, îți poate oferi această supremă șansă. Nu vezi ce afacere minunată îți propun eu?... Renunță la termenul prevăzut în contract – și-ai să vezi d-ta cum o să te bucuri de tare, după moarte. Să vezi ce fericire pe capul nostru, la doi metri sub pamânt, când vom ști că cei de deasupra tot mai citesc și se delectează cu opera noastră. Căci după atâta corespondență, emoții și bătaie de cap din parte d-tale cu ea, se cheamă că la această carte am colaborat amândoi: d-ta cu munca, eu cu capitalul – pe care mi l-ai avansat atunci. D-ta i-ai provocat zămislirea. Dacă critica din zilele noastre o va găsi proastă, iau toată răspunderea asupra mea: voi fi sigur că

e o carte bună. Dacă dimpotrivă o va lăuda, d-ta singur vei fi răspunzător și vinovat c-ai îmbogățit literatura română cu asemenea podoabă.

G.T.

Țara de dincolo de negură

Au venit gâștele?

Vestea cea mare ne-a umplut de neastâmpăr, pe tovarășul meu și pe mine, fiindcă amândoi aveam pasiunea vânatului de baltă.

În fiecare an la începutul primăverii o viață nouă și zgomotoasă se abate prin stuhurile bălților mari dinspre Ungheni. Un norod nenumărat de gâște sălbatice și gâlițe, sosite în lungi stoluri migratoare din ținuturi necunoscute, rațe și rățuște de douăsprezece soiuri, lișițe, bâtlani și pescărușii cu aripi elegant arcuite, nagâți, grauri, ciori bâltărețe și alte zburătoare misterioase care n-au nume pun stăpânire odată cu dezghețul pe toată revărsarea apelor și împărăția trestiilor dintre zăvoaiele Prutului și matca cea înșelătoare a Jijiei, care curge pe-aici domol ca un curent submarin printre maluri nevăzute.

Sus, pe culmea dealului din față, castelul prințului Sturza, alb și ireal ca palatul lui Papură-vodă, pare un miraj proiectat în văzduh de lumina apelor. De la poalele lui, se desfășoară, cu oglinzi neclintite de oțel întunecat și ostroave lungi de drinduri înverzite proaspăt în lucirea primăverii. Stoluri de rățuște dau necontenit ocoluri pe deasupra, încurcând în belțuri și ochiuri capricioase un fir nevăzut, pe care la urmă îl înnoadă brusc într-un pâlc de trestii înalte. Și balta toată gârâie, și miaună, și cântă-n

soare cu glasuri multiple și stranii, de-ți pare că ai descins aievea pe altă planetă mai tânără sau, cu milioane de ani în urmă, în luminoasa eră a primăverii pe pământ.

Nicăieri patima vânătorească nu-ți oferă o emoție mai aleasă. Și nicăieri focul de pușcă nu-ți poate dărui surprize mai variate.

*

Când coborâm din tren, soarele se lasă spre asfințit. Balta e mută și pustie. Tovarășul meu pornește nepăsător spre casa lui moș Barnea, pescarul din marginea satului, iar eu rămân mai în urmă, cuprins de o neagră presimțire. Nici un zbor de pasăre nu se zărește prin văzduh, nici un glas nu se ridică din stuhuri. Semn rău! Peste optimismul și neastâmpărul meu din tren se lasă o dezamăgire iute și aprigă, pe care Barnea o ascute și mai tare cu lămuririle lui de prisos. Da, iarna a fost uscată, apele s-au tras cătră Vladnicul cel mare din mijloc și balta, în loc să se umfle la dezgheț, a rămas seacă pe întindere mare, „cum de treizeci de ani nu s-a pomenit". De aceea nici pasări nu prea se văd anul acesta...

— Vra să zică, până-n sară facem oleacă de pândă, rostește drept încheiere tovarășul meu, care niciodată nu-și pierde cumpătul. Iar mâine în zori cu luntrile...

— Ieșim, cucoane, de ce să nu ieșim? răspunde Barnea, moale. Și om face și-n astă-seară oleacă de pândă, ca să nu se cheme că ați venit degeaba cu trinu până aici...

Rostul vânatului de baltă cere ca în fiecare luntre să nu ia loc decât un singur vânător, cu luntrașul lui. Dacă stau doi pușcași într-o luntre, se încurcă unul pe altul și nu fac nici o ispravă. Barnea, care cunoaște bine această

rânduială, se leagă că ne va găsi el încă un luntraș priceput, până nu se face sară.

— N-are să găsească! profețesc eu, cu voluptatea amară a pesimismului, care a pus definitiv stăpânire pe făptura mea.

Și-n adevăr n-a găsit. Numai un băietan, ocupat cu vitele prin partea locului, s-a prins în cele din urmă să poarte o lotcă mică de pescar, cu mine, în urma luntrei cu tovarășul meu, pe care Barnea o mână harnic spre taina stuhului... Dar abia ne-am depărtat de mal, când bag de seamă, cu năduf, că băietanul meu nu se pricepe deloc să mânuiască lopata și ghionderul. Descurajat, am strigat lui Barnea să oprească să mă ia și pe mine în luntrea lui cea mare.

— Poftiți, cucoane, de ce nu? Că doar avem loc destul în corabia mea, strigă el, vâslind îndărăt.

Luntrea s-a alăturat ușurel de lotcă. Mă ridic în picioare, cu pușca cumpănită într-o mână, cu blănița în cealaltă și, deprins cu asemenea peripeții vânătorești, pășesc fără grijă peste bord... Se vede însă că astăzi toate erau menite să se împlinească pe dos. Luntrea oscilează fără veste pe-o coastă; apa năvălește într-însa, o umple și-o scufundă pe jumătate... Naufragiu!

Nici nu știu când am sărit îndărăt, în lotcă. Băietanul strigă și gesticulează, Barnea e de mult în apă până la piept, tovarășul meu... Ei da, mărturisesc că în clipa cea mai critică, îmboldit de o curiozitate ironică, absolut nepotrivită cu împrejurarea, nu m-am gândit numai la mine în acel moment, ci am întors capul să văd ce face tovarășul meu... Trebuie să spun însă, pentru descărcare, mai întâi că apa în acel loc nu era tocmai adâncă, ci numai cumplit de rece; al doilea, că tovarășul meu nu-i om sprințar la trup, ci mai

degrabă voluminos și mare-n diametru. Iar la suflet, nu-i deloc omul care să păstreze supărarea dintr-atâta lucru.

M-am întors, așadar, și m-am uitat la el, ca să am de ce face haz mai târziu. Dar nu I-am văzut în apă, după cum m-așteptam, în clipa primejdiei, cu o iuțeală și cu o precizie de neînchipuit, tovarășul meu se prăvălise pe o parte, din luntre de-a dreptul în lotcă, la spatele meu, unde a rămas neclintit. Din sutele de mișcări posibile, el a făcut exact pe cea mai potrivită ca să-și salveze și pușca și persoana, fără să răstoarne, cu greutatea lui, lotca cea mică.

Barnea s-a întors prin apă și ne-a remorcat îndărăt, la mal. Eram ud până mai sus de genunchi. Tovarășul meu luase și el apă, la un șold. Amurgul era rece; un vânt subțirel trăgea cu perzistență dinspre apus...

Niște oameni cuminți ar fi renunțat la vânătoare pentru sara aceea, ca să-și usuce hainele și încălțările sub un acoperiș, la lumina unui foc. Dar Barnea n-a așteptat deloc să vadă ce hotărâm în această privință. A tras numaidecât pe mal luntrea cea mare, a întors-o cu fundul în sus ca să-i scurgă bine apa și a început s-o pregătească — pentru o nouă expediție. Știa el din experiență că vânătorii nu sunt oameni ca toți oamenii.

*

Nici tovarășul meu, așadar, nu-i om ca ceilalți oameni. Pe lângă însușirile vânătorești care-l deosebesc de muritorul comun, natura a pus în firea și-n făptura lui multe ciudățenii și contraste. Mare la trup, te-ai așteptat să fie din această pricină greoi și stângaci în mișcări. Dar nimeni nu îndură mai ușor truda unei zile de vânătoare.

Iar când un iepure sau o prepeliță îi sare la distanță potrivită, pușca parcă face parte din trupul lui; nici nu-ți vine să crezi cu ce vioiciune năprasnică o duce la umăr și, ca un Jupiter în miniatură, trăsnește lighioana măruntă din fugă. Sim¬țurile lui sunt tot atât de agere. Prin porumbiștile înalte, care foșnesc tare în bătaia vântului, el distinge cu ușurință cel mai ușor foșnet anormal. Vara, pe arșiță, când suie și coboară prin pârloage, ogoare și miriști, cu soarele-n față, cu pălăria plecată peste ochii aproape închiși, nici o păsăruică nu-i trece în preajmă fără s-o înregistreze pe retină și s-o identifice instantaneu.

Dintre toți vânătorii, e singurul tovarăș cu care mă împac desăvârșit. Poate fiindcă avem aceleași gusturi. Sau poate fiindcă e mai înțelegător și-mi suportă capriciile cu mai multă răbdare. Dar la „temperament" nu ne potrivim deloc. Lucrul acesta se vădește mai cu seamă când trebuie să urcăm și să coborâm, iarna, cu ceilalți tovarăși, pantele primejdioase de la Stânca sau dinspre Bivolari, grămădiți într-un camion mare cu coviltir. Șoseaua e desfundată de ploi, roțile mașinii patinează în glodul lunecos. Și nu o dată era să ne prăvălim cu mașina în prăpastie. Fiindcă sub coviltir stăm ca-ntr-o cutie închisă, eu m-așez întotdeauna la coada mașinii, ca să pot vedea pe deasupra scândurii din fund tot ce se întâmplă. Și la cea mai mică alarmă, stau gata să m-arunc afară, să nu mă prindă camionul dedesubt în caz de răsturnătură. Tovarășul meu, însă, își găsește loc întotdeauna la mijloc, sub coviltir, de unde nu poate vedea nimic și unde stă tot drumul liniștit. Orice s-ar întâmpla, el nu se mișcă niciodată de la locul lui.

— Știi prea bine că nu sunt deloc un om fricos, încerc eu să-i explic. Nu mă tem nici de lup, nici de hoț, nici de șoarece. De nimic pe lume nu mă tem, când știu că pot să

mă apăr și să atac la rândul meu. Dar când deraiază trenul ori se răstoarnă o hurdughie ca asta, ce poți face?...

— Apoi dacă nu poți face nimica, resemnează-te și stai liniștit. E cel mai cuminte lucru, îmi spune el zâmbind.

— Ba-iu! Nu mă resemnez. Dacă se răstoarnă și-mi prinde vreo mână dedesub, m-apuc cu dinții de fier. Tot se cheamă c-am reacționat!

Filozofia tovarășului meu mă impresionează totuși. Resemnarea lui nu vine de astă dată din fondul naturii lui optimiste, ci mai degrabă dintr-o credință sau iluzie mistică. Tovarășul meu crede în Dumnezeu și-n ocrotirea divină, fiindcă „așa a apucat din bătrâni".

Într-un rând, ne găseam împreună pe niște imașuri pustii, înspre pădurea Popricanilor. Un iepure s-a ridicat drept între noi. E tot ce poate face mai rău un iepure, când vrea să provoace o nenorocire. Tovarășul meu a săltat pușca la umăr, dar s-a stăpânit și n-a tras. Eu însă m-am lăcomit și-am tras. O halice ricoșată din pământ l-a ajuns în piept, i-a găurit surtucul și i s-a oprit în cămașă. Am alergat speriat, să-i dau ajutor și curaj.

— Nu-i nimic! m-a îmbărbătat, tot el pe mine, cu bunătate. N-a ajuns decât la piele...

De întâmplarea aceasta îmi aduc aminte acum, când stăm amândoi, spate-n spate, în luntrea lui Barnea, la întoarcerea spre casă. Pânda de seară nu ne-a fost cu noroc. Câteva stoluri de gâște înșirate în unghi ascuțit, cu vârful spre apus, au trecut sus, departe, pe deasupra noastră. Le-am salutat cu două focuri de pușcă, dar n-am izbutit să le stric nici o clipă simetria în azur. După aceea, luntrașul ne-a purtat vreo două ceasuri de-a lungul unei cărări sinuoratice de apă, între stuhuri înalte și încremenite, până aici, în albia Jijiei, care deschide un drum mai larg, co-

tind de-a curmezișul bălților. Nici o rață nu s-a ridicat în liniștea acestui crepuscul lung ca-n ținuturile polare. Acum s-a făcut noapte. Pescarul poartă luntrea ușurel, printre buchete mari de trestii, sub lună. Din lopată îi picură la fiecare mișcare steluțe de argint în apa lină.

Umbra e străvezie; un glas de broască tresare de sub papură, în surdină, apoi se stinge... Trestii și apă, stele și singurătate — nimic în jurul nostru nu ne aduce aminte de viața reală. Plutim — ca-ntr-un peisagiu din era terțiară...

Tovarășul meu tace. Mă razim mai bine de spatele lui masiv și nemișcat, dar nu-i tulbur cu nici o vorbă tăcerea îndelungată în care s-a adâncit. Pentru că pe tovarășul meu îl cheamă Mihail Sadoveanu — iar un ceas ca acesta, într-o noapte dulce de primăvară, se întâlnește destul de rar în viața unui om.

În zori de ziuă, Gheorghe Barnea ne aștepta cu luntrea pregătită temeinic pentru drum lung, să ne poarte de-a dreptul la Vladnic, în inima bălților, unde zburătoarele nomade care poposesc pe la noi își țin soborul cel mare, departe de oameni.

Printre pereți de trestie înaltă, străbatem în tăcere cărări lungi de apă cu plavii buboase, cu foi late de nufăr și cu pojghiță pe alocuri, și ne afundăm în labirintul de lagune care taie stuhu-rile, spre Vladnicul cel adânc. Uneori se deschid pe neașteptate în luminiș ochiuri mari de apă în mijlocul trestiilor, oglinzi mis¬terioase, tăcute și lucii sub lumina albăstrie care începe să crească dinspre răsărit.

Și deodată, cu zbor șuierător, două rățuște săgetează văzduhul, pieziș deasupra noastră. Detunătura puștii, bubuind straniu în liniștea mare de până acum, trezește baltă întreagă. Mii de croncănituri îi răspund din depărtare. Un măcăit aprig se ridică din stuhuri; gâștele încep să gârâie

din toate părțile, nevăzute; Ușițele se trezesc în cotloanele lor de papură veștedă. Un stol de grauri, la început ca un norulețț, desfășoară în lumina răsăritului un văl cernit, străveziu și ușor, cu falduri capricioase, pe care parcă-l poartă vântul pe deasupra bălților, până în negura încă întunecată dinspre apus.

*

Soarele s-a ridicat de mult. În Vladnicul mare n-am găsit pâlcuri de lișițe, risipite ca șiraguri de mărgele negre pe oglinda apei. Tovarășul meu a doborât din zbor o gâscă. Am văzut-o cum s-a lăsat pe-o aripă, ca un avion dezechilibrat, și-a căzut oblic, departe-n stuhuri. Barnea a căutat-o în zadar și s-a întors cu mâna goală. A doua gâscă, pe care luntrașul ne-o aduce în sfârșit, de la capătul unui petec de pârlitură unde căzuse cu aripile desfăcute, e cercetată cu grijă și așezată frumos între rațele rânduite în fundul luntrei.

— Unde mergem acum? întrebă Barnea.

— Să mergem la Coada Râiosului! zic eu, cu entuziasm.

— Nu — răspunde tovarășul meu — ce să căutăm într-un loc cu un nume așa de spurcat? Să mergem mai bine în Cucova ori în Temircan...

— Ori la Coada Vacii, complectează Barnea, cu tărie.

... Ne-am oprit la pândă pe-o lagună îngustă, între două ziduri de trestii. Luntrea e fixată cu un capăt în stuh. Barnea a adormit. Tovarășul meu stă cu fața-n sus, cu ochii-nchiși, cu obrazul pe jumătate în soare. Mă uit la fruntea lui cu proeminențe ciudate și nu-mi pot da seama dacă a ațipit ori e încă treaz. Drept răspuns, un sforăit

subțirel pornește din nasul lui mic, cât un țumburuș, care are totuși pretenția să fie acvilin. Doarme! Dacă trece tocmai acum un stol de gâște, ce-i de făcut?...

Mă aplec peste marginea luntrei și mă uit în adânc. Apa e curată și incoloră, nici o nuanță verzuie nu joacă în transparența ei. O rază piezișă de soare o luminează până-n fund. De-acolo, din labirintul de buruieni fioroase, două gângănii negre, cât două migdale, cu lăbuțele dinapoi lățite în formă de lopățică, înoată de-a lungul razei până aproape de suprafață. După talie și după alte semne, înțeleg că una e mascul și cealaltă, femeiușcă. Habar n-au de prezența mea. Totuși mă simt scandalizat: urâțeniile acestea își permit să facă dragoste sub ochii mei! Dar a treia gânganie, un mascul inoportun, aleargă de la fund. Intrusul e cam brutal și pare pus pe sfadă. Mă uit cu atenție... Femeiușca se întoarce cu coada când spre unul, când spre celălalt. Cochetează, scârnăvia! O umilesc și-o alung c-un capăt de trestie. Rămași singuri, cei doi masculi se uită unul la altul, nedumeriți de rostul acestei intervenții divine.

Tovarășul meu sforăie înainte subțire. O pitulice de baltă se joacă alături, în stuh. Și deodată rămân cu urechea ațintită... S-a auzit, foarte departe, un glas de gâscă. Dacă trece tocmai acum pe deasupra noastră?

Fără să ridice capul, tovarășul meu deschide un ochi. Un ochi foarte albastru în lumina mare — și copilărește atent. Cu toate acestea știu bine că dormea! Se vede însă că dormea numai cu nasul și cu o ureche. Cealaltă ureche îi stătea trează, de strajă.

*

La întoarcere, de-a lungul unui „canal" nesfârșit, întâlnim petece mari de pârlitură. Ici și colo, pe întindere de câteva hectare, stuhul a ars, lăsând la fața mlaștinii ciocălăi ca de păpușoi și țărână calcinată, de-ai crede că e tare ca piatra. Dar e numai o pojghiță mincinoasă de cenușă și rădăcini firave. Când pui piciorul pe ea, te afunzi numaidecât: dedesub e apă neagră și glodoasă — am făcut experiență până la genunchi.

Barnea ne lămurește că oamenii pun foc stuhului bătrân, ca să poată crește altul tânăr, mai în voie...

Vântul bate cu putere dinspre miazăzi. Mă întorc spre lun¬traș. Mi-a venit, așa, o idee nenorocită.

— Moș Barnea, îl întreb eu, ce-ar fi dacă am pune și noi foc, să vedem cum arde?

Luntrașul surâde cu tot obrazul lui grav, uscățiv și arămiu ca de indian. Își întoarce nasul ascuțit, în formă de plisc, și furișază o privire iute spre tovarășul meu, care stă neutru cu spatele. Apoi răspunde, cam într-o doară:

— Ce să fie? N-ar fi nimica...

La ideea spectacolului măreț pe care ni-l putem oferi „fără să fie nimica", nu mai am astâmpăr. Vântul foșnește, trestiile îmi fac semne cu capul și mă invită, plecându-și moțul cafeniu toate odată, în aceeași direcție.

În cele din urmă, mă hotărăsc. Scot cutia cu chibrituri și scapăr. Barnea îmi ține căciula în dreptul vântului. Stuhul, uscat tare, des și înalt de trei stânjeni, s-aprinde cu pâlpâiri iuți, cu pârâituri precipitate.

— Alea jacta est![1] strig eu.

— Hai? răspunde moș Barnea.

Flacăra se înalță încovoiată de vânt; un fum negru

[1] 1. Zarurile au fost aruncate! (lat.)

izbucnește deasupra... Focul se întinde cu repeziciune...

— Să mergem! zice tovarășul meu, cam neliniștit de dogoarea și de îngustimea locului.

Pornim înainte, pe canal. De la fiecare cotitură întorc capul și-mi admir opera, urmărind întinderea dezastrului. Flăcări lungi se înalță când și când deasupra stuhurilor; fumul izvorăște gros și negru, ca din zeci de fabrici odată... O îngrijorare vagă începe să mă cuprindă. Dacă arde toată... balta Cristeștilor? Tovarășul meu mă spionează cu coada ochiului și-mi urmărește gândurile.

— Barnea, zic eu nemaiputând răbda, oare n-o să-mi găsească nimeni pricină c-am dat foc?

— De, parcă poți să știi?... răspunde apăsat luntrașul, privind drept înainte.

Scot tabachera și-i ofer o țigară.

— Stuhul vechi nu folosește la nimic... completează el, moale.

Cu toate astea nu mă simt liniștit. Incendiul s-a întins grozav în urma noastră. Parc-aș vrea acum să se stingă cât mai curând „de la sine". Dar unde-i norocul ăsta... cu atâta apă dedesub și uscăciune deasupra!

Pe canal, ne întâlnim cu un pescar bătrân, lipovan. Se uită la noi, ca la orice oameni de treabă. Aștept să ne puie vreo întrebare cu privire la foc. Dar el tace. Nu pare deloc alarmat de prăpădul care se vede în fund.

— Unde te duci? îl întreb eu. Te duci încolo... spre focul cela?

— Da, răspunde el, simplu.

Nu pot împinge imprudența mai departe cu alte întrebări...

După ce intrăm în matca Jijiei, la loc larg, tovarășul

meu, care stă cu spatele spre incendiu, mă întreabă cu perfidie:

— Tot se mai vede ticăloșia ceea?

— Tot! oftez eu cu năduf. Ba încă se vede mai tare ca-nainte... Iaca ce ispravă m-ați îndemnat să fac, d-ta și cu Barnea!...

Sub această învinuire nedreaptă, tovarășul meu tace scârbit.

*

Am ajuns acum aproape de mal, spre marginea de jos a satului. O fată subțirică și mlădioasă intr-n apă cu picioarele goale, ridicându-și fusta pe măsură ce înaintează spre adânc. Se face că nu ne vede — parc-ar fi singură. Asfințitul o luminează dintr-o parte; unda rece și verzuie îi mângâie coapsele abia împlinite, în culoarea bobului de grâu.

Când ajungem în dreptul ei, o întreb: ce caută? Fata întoarce spre mine o privire serioasă și adâncă, apoi își urmează mersul fără să-mi răspundă.

Seara târziu, de pe prispa casei din deal a lui Barnea, tovarășul meu a privit lung cum ard stuhurile în depărtare „ca-ntr-un răsărit de lună"... S-o fi gândit, poate, atunci: ce fac oare sălbătăciunile bălții, când arde stuhul? — și i s-a părut că aude dintr-acolo „urlete pierdute și tremurate"...

Iar peste vreo săptămână, cititorii lui, nenumărații lui prieteni, au ascultat încă „o istorie adevărată" de vânătoare — cu moș Procor, cu Timofti mocanul și cu un oarecare Caliniuc, sfâșiat de lupi într-o noapte de iarnă, pe-o plavie pustie din Delta Dunării — pe lângă alte născociri minunate, pe care el le ticluiește cu atâta meșteșug,

de-ai jura c-a fost acolo, la fața locului, și-a văzut cu ochii lui cum s-au petrecut toate, din fir în păr.

De data asta însă, l-am prins asupra faptului. Și las aici mărturie posterității despre geneza uneia din încântătoarele-i povestiri vânătorești. Să știe și urmașii noștri, atunci când bălțile de la Cristești și moș Barnea și noi vom fi trecut de mult în țara de dincolo de negură, de la ce întâmplare prozaică din lumea reală s-a inspirat acest mare vrăjitor, ca să plăsmuiască încă o istorie vânătorească, foarte minunată... dar cât se poate de adevărată...

Notă. — La aceste amintiri, pe care le-am notat a doua zi ca să nu le uit, marele meu prieten mi-a răspuns prin câteva pagini (... pagini de strălucitoare poezie — vezi volumul *Țara de dincolo de negură*).

Dl Sadoveanu își revendică acolo cu tărie autenticitatea personagiilor și faptelor din povestirea la care făceam aluzie. Și se miră că le-am uitat. În adevăr, mi-am adus aminte. L-am cunoscut și eu pe moș Procor, am intrat în coliba lui și am stat de vorbă cu el, într-una din rătăcirile noastre prin Delta Dunării. Dar îl uitasem de mult...

Cine ar putea să se mai laude cu un aparat de înregistrare atât de sensibil ca al tovarășului meu, căruia nimic nu-i scapă din câte-i trec pe dinainte și care ține minte ani întregi intonația unei fraze și gestul cu care un biet pescar bătrân și-a alungat un țânțar de pe frunte...

Într-o dimineață de primăvară

Pe cărarea de sub coastă, Loveț pădurarul urca încet, cu torba goală și cu pușca la spinare.

Un cuc nerod cânta aproape, între frasinii de pe culme;

altul îi răspundea din vale. Și era pădurea de curând înverzită, și frunza fragedă râdea la soare, și tot codrul întinerit răsuna de cântece.

Sub fagul cel mare de la mijlocul coastei, Loveț se opri, răzimat în pușcă. Toate dealurile dimprejur își răsfirau în lumină, ca niște arici, spinările țepoase. Granguri zglobii fluierau din vârful arinilor, gaițe se strigau peste poiene și, de pe un deal pe altul, mierlele se îngânau cu melodioase glasuri. Și toată răsfățarea verde a pădurilor strălucea ca un rai, în dimineața de primăvară.

Deasupra lui Loveț, un țoi zgomotos și mic, agățat cu spatele în jos de scoarța grunțuroasă, călca mărunt ca un șoarece de-a lungul unei ramuri înclinate, bătea coaja cu ciocul și făcea din fundul gușuliței: gim-gim... gim-gim!

Loveț luă pușca la ochi... Detunătura izbucni năprasnic, umplu valea, se pierdu departe și, izbind în pieptul dealului din fund, răsunetul ei se întoarse ocolind pădurile. Câteva clipe, toate glasurile codrului amuțiră de mirare... O ciocănitoare de munte trecu ca o flacără verde, printre două vârfuri de fag. Apoi o ghionoaie, ascunsă cine știe unde, într-un desiș, slobozi un râs grăbit, o ploaie de țipete mărunte. Și, ca la un semnal, toate glăsuitoarele acestei lumi de verdeață și de lumină își reluară cu nepăsare cântecul întrerupt.

Iar sub fagul cel mare, țoiul picase cu aripile sângerate.

Loveț îl ridică din iarbă și-l ținu pe palmă. Era călduț și ușor ca o pană, cenușiu pe spate și gălbui pe burtă. Nu murise. Ochii lui, ca două picături de păcură, păreau că lăcrimează, împăinjeniți de durere. Vânătorul îl aruncă iar în iarbă, lângă torba goală. Pe mâna lui se prelinse o picătură fierbinte de sânge.

Soarele era acum sus, deasupra dealului din față. Vân-

tul curgea în răstimpuri, ca o apă lină, peste păduri.

Loveț se lăsă cu fața în sus și cu brațele sub cap, la umbra tufarului bătrân. Țânțari de pădure, leșinați de foame, s-apropiară numaidecât, bâzâind subțirel. O pitulice speriată, privindu-l cu spaimă și curiozitate, începu să țipe în gura mare. Dar nu se depărta prea mult, ca să nu-l piardă din ochi. Sărea de ici-colo, tot împrejurul lui, aplecându-și capul pe sub câte o frunză, ca să-l poată vedea mai bine... Un bondar grăbit sosi și el, nu se știe de unde; îi dădu ocol de două ori, mormonind ca un urs din neamul mărunt al gâzelor, și se pierdu printre tufe.

Și zumzetele văzduhului scădeau în căldura zilei, pe când o toropeală largă cuprindea pădurile, ca-ntr-o pânză de liniște. Loveț clipi des din ochi; apoi rămase cu pleoapele închise. Un fir subțire de păianjen i se prinse de gene...

Și iată că, drept în vârful fagului sub care stătea Loveț, se arătă o zburătoare străină, o pasăre mare și gingașă, tăiată parcă dintr-un bulgăre de zăpadă. Penele ei curate străluceau ca argintul în lumina soarelui. Stătea nemișcată; numai capul mic și negru și-l întorcea în toate părțile. Și cu glas răsunător striga peste pădure:

— Ga-ga! ghi-ghi!...

Niciodată Loveț nu mai văzuse asemenea minune... Cu mare fereală și cu bătaie de inimă, el ridică încet pușca, ținti îndelung — și trase de trăgaci...

Dar pasărea minunată nu căzu. Ca și cum n-ar fi băgat de seamă nimic, ea rămase nemișcată și glasul ei mare striga iar peste păduri:

— Ghi-ghi! Ga-ga!...

Vânătorul o privea cu uimire. Până atunci, pușca lui nu dăduse greș...

Loveț turnă cu ciudă două măsuri de pulbere pe gura țevii, îndesă cu varga un dop mare de câlți, apoi un pumn întreg de halice. Și, ținându-și răsuflarea, luă iar pușca la ochi... Dar focul țâșni din țeavă fără zgomot, ca un șuvoi scurt de fum. Și pasărea de argint rămase ca mai înainte, nemișcată...

Loveț aruncă pușca în iarbă. Se agăță cu mare ciudă de trunchiul fagului și începu să se suie din ramură în ramură. Cu cât se urcă mai sus, cu atât nerăbdarea lui creștea. Iar pasărea își întorcea capul și se uita în toate părțile; numai în jos, la el, nu se uita — părea că nici nu-l știe... Loveț era acum aproape de ea, îi vedea moțul de aur și ochii ca două boabe de rubin... dar când întinse mâna s-o apuce, ea fâlfâi ușor, se înalță deasupra lui și-l lovi cu pliscul drept în mijlocul frunții...

Și dintr-o dată Loveț se simți ușor și micșorat, sub aripile zburătoarei necunoscute. Și văzu, cu mirare, că-i înțelege graiul.

— Eu sunt regina păsărilor, grăi ea. Și pe tine, Loveț, te-am schimbat acum în pasăre. Vino cu mine!

Zburară amândoi peste vârfuri de copaci și se opriră drept în spicul unui paltin uriaș din inima pădurii.

Se făcuse noapte. De jur împrejur, cât cuprindeau ochii, nu se vedea acum decât revărsarea codrilor adormiți sub lună.

Din vârful paltinului, pasărea măiastră începu să strige iar deasupra pădurii și glasul ei străbătea acum și mai departe, peste crestetele copacilor, în liniștea nopții.

Și din patru părți începură să vie rânduri-rânduri, la chemarea reginei, toate cântărețele pestrițe și strălucitoare ale zilei, toate zburătoarele ursuze și ciufulite ale întunericului, tot norodul nenumărat al ciripitoarelor mă-

runte care mișună ascunse prin frunzișuri, sub larga ocrotire a codrului. Veneau cu grăbite fâlfâiri de aripi și se lăsau în jurul lor, stoluri-stoluri, mii de păsări, rânduindu-se laolaltă după nație, după meserie, după glas ori după îmbrăcăminte.

Și toți copacii dimprejur stăteau acum ca niște ciorchini, sub razele lunii încărcați de zburătoare gălăgioase; până și pământul era acoperit de un covor mișcător de păsărele, care nu mai aveau loc pe ramuri și se înghesuiau una în alta, cu ciocurile îndreptate în sus.

Iar din preajma locului, și alte dihănii mărunte se deșteptară din somn, în puterea nopții. Aricii ghemuiți pe sub tufe scoteau botul dintre țepi și se uitau cu mirare; salamandre negre ridicau spre stele capul lor mititel, cu gura cusută de un blestem; șoareci roșcați se iveau pe jumătate din găuri și veverițe curioase, cu coada pe spate, priveau de departe, în două labe, gata s-o rupă la fugă...

Cu inima împuținată de spaimă, Loveț se simțea grozav de singur în mijlocul acestei împărății străine, departe de oameni, așteptând să înceapă soborul păsărilor în taina nopții, în singurătatea pădurii.

Veni întâi o hulubiță sălbatică să se jeluiască. Se făcu tăcere.

— Loveț mi-a împușcat hulubul meu, care aducea mâncare la cuib unde stăteam să păzesc puii, zise ea. Și a trebuit să pornesc eu după hrană, și am lăsat puișorii singuri... și în lipsa mea a venit o nevăstuică și mi i-a mâncat. Și de atunci am rămas văduvă și singură pe lume...

— Loveț! Loveț, ucigașul! strigă tot poporul păsăresc.

Iar Loveț se făcuse mic lângă regină, cu inima cât un purice.

— Pe mine, zise un sturz beteag care stătea atrâmb

pe-o ramură, Loveț m-a împușcat într-o aripă, când ciuguleam o caradașcă lângă un ciot de brad. M-am ascuns sub niște rădăcini ș-am scăpat cu viață. Dar de-atunci nu mai pot zbura și-mi târăsc zilele, ca vai de capul meu, pe sub tufișuri, după viermușori...

— Și mie mi-a rupt o labă! îndrăzni să strige, de departe, o veveriță nepoftită.

Toate capetele se întoarseră. Iar huhurezii, care stăteau în cerc, mai la o parte, pe cununa unui frasin, se umflară de mânie spre ea ca niște curcani și o făcură să tacă.

— Și mie mi-a rupt un picior! glăsui o păsărică din grămadă.

— Și mie! Și mie! Și mie! ciripiră fel de fel de glasuri, din toate părțile.

Și altele venind la rând să se jeluiască. Veneau cinteze cărămizii și cocoșari speriați din somn; gaițe proaste cu albastru pe aripi și pitulici cu codița răsfirată pe spate; veneau turturele singuratice, și grauri poleiți în aur, și mierle negre ca tăciunii de brad trăsnit; veneau ghionoi pestrițe, stropite cu roșu la coadă, și codobaturi subțiri de pârău, și pițigoi cu puful galben, ciocănitoare verzi și cucuveici urecheate, și bufnițe cu picioarele îmbrăcate în pene, și ciuvici cu capul mare...

Iar la urmă de tot, sosi și un țoi cu aripile sângerate și țipă în gura mare:

— Staaați!... Stați! Pe mine Loveț m-a împușcat chiar în dimineața asta...

— Loveț! Loveț! Loveț! țipau acum toate stolurile, de răsuna pădurea.

— Loveț e chiar aici, între voi, zise regina, ridicând o aripă. Uite-l!

— Hu-hu-huuu! strigară huhurezii, peste șapte dealuri.

Și toate păsările se năpustiră asupra lui, îl năpădiră din toate părțile, cu aripile, cu ciocul, cu ghearele...

*

Loveț sări drept în picioare, asudat. Își trecu o mâna peste frunte și privi în juru-i cu spaimă și cu uimire. Apoi, dând cu ochii de țoiul ucis, își aduse aminte...

Soarele ajunsese la amiază. În pădure era liniște. Loveț se plecă grăbit, își luă pușca și torba și porni repede la vale, fără să se mai uite îndărăt.

Iar în urma lui, păsărica ucisă rămase cu aripioarele strânse, ca un pumn mic de cenușă, pe iarbă.

Amintire

Într-o dimineață mai de demult, zării pe moș Toma Gaiță în drum spre pădure, cu pușca ferită sub zeghe de nu i se vedea decât țeava atârnând la spate, ca o coadă.

Eram prin clasa a doua de liceu; venisem numai de vreo săptămână acasă, în vacanța Crăciunului, și aveam și eu o rablă de pușcă, mică și ruginită, cu care speriam sturzii și mierlele de prin măcieșii de la marginea pădurii.

Într-o clipă am fost gata.

Ninsese toată noaptea din belșug. Prin zăpada de două palme m-am luat după urma proaspătă și singuratică a lui moș Toma și în curând l-am ajuns din urmă, în poiana cea mare a Rudăriilor. Cu zeghea pe umeri, îndoit din mijloc cam într-o parte, cu mersul lui îndesat și mocnit de

țăran care se duce la anume treabă, tăia de-a curmezișul poiana netedă și albă, lăsând după el un șir lung de găuri în zăpadă. Și cum moșneagul era cam tare de ureche, nu m-a simțit deloc până în clipa când m-am alăturat de el.

— Da-ncotro ai plecat, moș Toma?

— La jderi! îmi răspunse, morocănos.

— Apoi... tot la jderi pornisem și eu! îl încredințai cu multă seninătate, călcând pe lângă el.

Moșneagul mergea acum hursuz și mă fura numai când și când cu ochii lui în culoarea solzului de pește. Fața-i amărâtă și spână, cu câteva fire țepoase în barbă, cioplită parcă în lemn, i se încrețise de tot acum. Iar nasul, subțire și coroiat din fire, i se lungise și mai tare de ciudă. Dar eu mă bucuram în inima mea că i-am făcut-o, fiindcă niciodată nu venea să mă cheme și pe mine când pleca la vânătoare.

— Ai luat niscai tutun de-acasă? mă întrebă el, după un răstimp.

Da, cu toată graba plecării, avusesem eu grijă să „iau" și niscai tutun — așa, cât apuci între degete — și să-l împachetez repede într-o foaie de caiet.

Moș Toma își vârî, tăcut, tutunul în chimir. Și porniră mai departe, el înainte, eu în urmă, prin pădurea încremenită în lumina rece a dimineții de iarnă. Crengile încărcate de zăpadă moale stăteau pretutindeni într-o neclintire bizară, ca brațele unor nenumărate policandre de argint. O liniște siderală învăluia somnul pădurii. Cunoșteam bine locurile de cu vară, dar toate păreau străine acum, sub farmecul diafan al zăpezii.

Pe-aici se deschid uneori în codri luminișuri ferite de oameni, cu numiri misterioase, păstrate din vechi vremuri, și în mijlocul fiecărei poiene stă mândru ca un monarh

câte un cireș sălbatic, cu crengile înalt răsfirate în văzduh. Vara, după Sân-Petru, când rodul mărunt și negru le năpădește frunzișul, cireșii din poiene sunt loc de întâlnire și de ospăț pentru toate zburătoarele neastâmpărate din împrejurimi. Ceasuri lungi de vară, culcat în iarba plină de zumzet, cu pușca lângă mine, culegeam alene din juru-mi cireșe stafidite ori priveam fără gânduri seninul gingaș printre frunze de sus, așteptând. Mierle răzlețe se abăteau la răstimpuri, ca niște pietre aruncate în cireș din marginea pădurii, asupra crengilor stropite cu negru. Dar vânatul cel mai de seamă erau cocoșarii, păsări viclene și sperioase, care zăboveau multă vreme în desimea fagilor, și nu veneau la cireșe decât după ce trimiteau iscoadă ca să cerceteze locul...

Când le auzeam glasul gutural de departe, inima îmi zvâcnea de emoție și rămâneam nemișcat în iarbă până ce iscoada, ocolind pe sus cireșul, se întorcea să ducă la tovarășii vestea că nu e nici o primejdie. Atunci stolul întreg se abătea pe spicul cireșului, prin crengile din vârf, și începea să ciugulească, cu grabă și lăcomie, bobițele amare. Iar când pușca trăsnea fără veste dede¬subt, stolul întreg, învălmășit de o spaimă cumplită, zbura țipând în toate părțile: „Să scape cine poate!"

Sub cireș venea câteodată și moș Toma Gaiță la pândă. Dar pușca lui, crăpată de-a lungul țevii și cârpită cu plumb, nu făcea nici o ispravă. Moșneagul trăgea întotdeauna cu ea sprijinită pe o „crăcană" de lemn; ținea câte un minut întreg... și adesea îmi pierdeam răbdarea până ce auzeam izvorând din ea o plesnitură pițigăiată, ca din bici, însoțită de o înjurătură. Moș Toma făcea economie de pulbere la încărcătură, și halicele lui, tăiate cu cuțitul dintr-un fir de plumb în patru muchii, abia sfredeleau frunzișul de pe

poale.

Târziu, când soarele cobora spre asfințit și când moș Toma își lua nădejdea dinspre partea cocoșarilor, chitea și el câte o gaiță, care venea să i se așeze, mare și proastă, drept deasupra capului. Iar când pasărea ucisă pica moale în iarbă, moșneagul o cerceta cu luare-aminte și pe o parte și pe alta... apoi, c-un gest hotărât, o vâra în torbă.

— Cică-i spurcată... Da' ce, nu-i tot pasăre? mormăia el. Și, cu trupul adus ușor într-o parte, pornea la vale, spre casă, stârnind la fiecare pas din ierburile înflorite lăcuste speriate, care săreau în toate părțile ca niște stropi de apă vie în lucirea asfințitului.

Din pricina asta, moș Toma fusese poreclit Gaiță, prin partea locului.

La răspântia de cărări din fundul poienei Rudăriilor, moșneagul se opri și-mi arătă în zăpadă un șirag de urme mărunte care se încâlceau printre fagi, în zig-zag.

— Urmă de vulpe...

Mai departe alte urme, câte trei-trei, tăiau luminișul de-a curmezișul, se întorceau în dosul unei tufe, unde zăpada turtită rotund arăta un popas de o clipă, și se pierdeau după un dâmb cu mlădiță deasă. Acestea erau de iepure. Moș Toma nici nu le luă în seamă.

Trecurăm pe lângă Hoaga-cu-ferigă, o văgăună mută și adâncă, cu fundul acoperit de o ceață neclintită, care ascundea pe jumătate buturugi răsturnate de vreme, cu forme curioase de dihănii la pândă; apoi ieșirăm în deal la Surle, la loc mai deschis. De acolo, toată revărsarea pădurilor se ivi sub picioarele noastre, până departe, în valea Topologului. Înălțimile diafane parcă pluteau, desprinse de pământ. Aproape de culme, pâlcuri de mesteceni își înălțau din zăpadă tulpinile subțiri, cu creștetul despletit,

ca niște jocuri de apă încremenite, care parcă și-au uitat în văzduh numai fantoma lor de ceață.

După ce am coborât în altă vale, la gura Goiștei, moș Toma mă opri ușurel cu mâna-n piept:

— Iaca și lupu! șopti el.

În capătul celălalt al poienii, până unde pușca nu putea s-ajungă, un lup se ridicase dintre ferigi uscate și, întors pe jumătate, se uita la noi cu nepăsare... Apoi, din câteva salturi, pieri în desime.

— Hai după el! strigai eu, cu pușca gata.

— Ba! răspunse moșneagul, nepăsător ca și lupul.

Apucarăm iar la deal, printre fagi bătrâni, cu trunchiuri vinete... Și deodată moș Toma începu să se uite cu luare-aminte, când în sus, spre broderia rămurișului înalt, când jos la zăpada neprihănită pe care călcam.

— Iaca, pe-aici a trecut jderul... mă lămuri el, cu glas scăzut.

Abia acum pricepui de ce moș Toma, de când am intrat în pădurea mare, umbla tot cu ochii pe sus. În horbota albă de deasupra noastră se cunoștea bine locul pe unde o făptură ușoară, deprinsă cu astfel de gimnastică, se furișase lin, scuturând în trecere povara de pe crengi. Iar dedesubtul acestei urme aeriene, zăpada căzută însemna și ea o dâră de adâncituri fine, care ne arătau ca pe hârtie drumul aceleiași vietăți singuratice și gingașe.

Călăuziți de această îndoită urmă, am ajuns în fața unui fag scorburos, la marginea unui povârniș de câțiva stânjeni, pe lângă care în timpul verii șoptește abia auzit un izvor mic de apă printre frunzele uscate. Văzurăm, sus, gura scorburii pe unde intrase jderul la adăpost. Iar jos, pe partea dinspre povârniș, moș Toma descoperi și a doua gură a scorburii.

Rânind cu piciorul zăpada, moșneagul alese din stratul gros de frunze jilave o mână de foi mai zvântate; apoi desprinse din scorbură o bucată de putregai afânat și, cu șomoiogul gata, se întoarse spre mine:

— Ai vun cribit?

I-am întins cutia cu chibrituri. El stătu o clipă la îndoială, întors cu spatele; apoi băgă cutia în chimir, la păstrare. Și scoțând cremenea, iasca și amnarul, începu să scapere. Când un firicel de fum albastru și creț izvorî din iască, moșneagul puse șomoiogul de frunze uscate în gura scorburii; suflă de câteva ori și el — și se întoarse iar spre mine:

— Suflă!

Am răzimat pușca de fag, am pus piciorul pe o îndoitură de rădăcini lunecoasă și, cuprinzând cât puteam ajunge cu brațele trunchiul aspru, am început să suflu din toate puterile. În curând scorbura se umplu de un fum albicios, care răzbătea afară pe jumătate și se prelingea pe lângă scoarță. Mă usturau ochii...

După câteva clipe, pușca lui moș Toma plesni ascuțit, de cealaltă parte a fagului, ca o pocnitoare de acele cu care se joacă copiii la oraș... Un foșnet scurt de zăpadă căzută, o fulgerare întunecată printre crengile albe de sus... atât am apucat să văd. Piciorul îmi alunecase pe rădăcina udă și, în cădere, m-am dus târâș până la poala povârnișului.

Eram pe vremea aceea un copil rumen, zburlit și rău din calea-fară. Într-o clipă am fost îndărăt, sus. M-am repezit la moșneag, l-am prins cu amândouă mâinile de pieptarul zeghei ș-am început să-l scutur:

— Unde-i jderul? De ce m-ai pus să suflu, când știai că iese? Și de ce-ai tras fără să-mi spui? Surdule!

— Nu te pune cu mine, măi țâncule! Acuș te-azvârl

în zăpadă, de nu te-i mai putea culege! făcu moș Toma, speriat. Și cuprinzându-mi mâinile în mâna lui neagră, uscată și tare ca o cange, mi le aruncă în lături.

Îmi venea să plâng de ciudă. Mă uitam, să pot ghici încotro apucase jderul... Dar cine știe unde era acum lighioana ușoară, mai sprintenă decât o veveriță, sărind dintr-un copac în altul, ca pasărea!

Moș Toma își înfunda, amărât, luleaua cu tutun.

— Hai să-l căutăm, zisei eu, mai împăciuitor.

— Geaba! De-acu nu-l mai găsești, răspunse moșneagul.

În adevăr soarele se ridicase deasupra pădurii și ramurile începeau să-și piardă horbota de argint, pe nesimțite. Crengi ușurate fără veste de povară tresăreau ici și colo. Rostopane moi și albe picau pretutindeni în jurul nostru și toată pădurea era plină de foșnete ușoare și misterioase.

*

La întoarcere mă simțeam ostenit și fără chef. Mereu rămâneam în urmă. Moș Toma mă aștepta din loc în loc.

— Numai de-atâta îmi pare rău, zisei într-un rând, că n-am apucat să trag și eu măcar un foc...

Moșneagul se opri, luminat deodată la față.

— Trage la sămn, zise el, că tragi tare bine... Ia să văz dacă mai poți trage ca aldată...

Știam eu de ce mă măgulește așa moșneagul. Dar tot îmi făcea plăcere lauda lui.

Moș Toma alese numaidecât pe scoarța unui fag mare un loc mai curat, pe care-l netezi bine de mușchi, cu palma.

Am pus un genunchi la pământ; am tras... Apoi am alergat la fag și i-am găsit scoarța ciuruită de halice.

— Ei, ce zici? întrebai eu mândru, întorcându-mă spre moș Toma, care se oprise la spatele meu.

Dar moșneagul nu-mi răspunse. Se aplecă, tăcut, și începu să culeagă halicele din scoarță, una câte una, cu vârful cuțitului, și să le strângă cu grijă în chimir... Iaca, pentru asta mă lăudase el că trag bine! M-am uitat lung cum operează. Apoi am pornit încet spre casă, singur. Zăpada topită se prelingea în lacrimi lungi pe trunchiuri și, din scoarța umedă a fagilor, un abur abia simțit se ridica în soare. Nici o vietate, în nici o parte...

Numai când am ajuns aproape de marginea pădurii, o cinteză alarmată mă întâmpină cu cicălitura ei sonoră dintr-un măr sălbatic și mă petrecu multă vreme, zvârlind după mine buchete mici de ciripituri, în lumina primăvăratică.

O aventură

— E liber, vă rog? întreb eu, din ușă, ca să-mi fac datoria.

În compartiment e o singură doamnă, care ocupă locul de lângă fereastră.

— Mă rog, cu plăcere! răspunde ea.

Îmi arunc valiza, bastonul și pălăria în plasa de bagaje și m-așez pe canapea, cu spatele spre locomotivă și cu fața la cu¬coană. Măsuța dintre noi e ridicată. Pe măsuță, câteva gazete ilustrate, o poșetă și un maldăr de coji de portocală, dintre care una i-a servit doamnei ca scrumieră.

N-am obicei să fac curte unei persoane necunoscute. Dar când pleci la drum lung, e mai plăcut, oricum, să ai în față o femeie tânără încă, fie și cam plinuță la trup, cu ochii negri și cu gropiță în obrazul stâng, decât o babă sau

un ramolit care începe să sforăie de la Chitila și nu se mai oprește până la Bârlad.

Trenul de Iași pleacă de la București la ora 13 și 15 minute, în jargon ceferist. Asta pe românește înseamnă: la unu ș-un sfert. „Până la plecarea trenului mai sunt doar câteva minute, mă gândesc eu. Poate avem noroc să rămânem singuri…"

— Mie nu-mi place cu spatele înainte, reflectează doamna, cam fără veste.

— Dar cum vă place? întreb eu, tresărind.

— Numai cu fața-nainte…

Pentru cine uită momentan că se află în tren, e greu de închipuit cum ar putea sta cineva altfel, decât cu fața înainte și cu spatele îndărăt… Ne uităm unul la altul câteva clipe, nedumeriți. Doamna se înroșește puțin.

— Dacă m-așez cu spatele înainte, simte ea nevoia să completeze, îmi vine un fel de amețeală… m-apucă un fel de mal de train… și nu mai sunt bună de nimic.

— Și ar fi mare păcat! exclam eu, din toată inima.

În acest moment, își vâră capul pe ușă un domn mic și slab:

— Mai este fun loc? întrebă el, cu un aer melancolic.

— Toate sunt ocupate! răspunde repede vecina mea, înainte ca eu să pot interveni.

Domnul cel mic aruncă în compartiment o privire circulară, cam adormită; dă din cap cu neîncredere și se retrage.

— Mie nu-mi place cu mulți la un loc, mă lămurește cuconița.

Dar nu-și isprăvește bine vorba, și ușa se deschide cu putere: doi domni, unul ras, celălalt cu mustață, intră fără

alte formalități în compartiment și, după ce pun stăpânire pe două locuri, lăsând pe canapea o servietă și un pachețel, ies amândoi în culoar, unde continuă o conversație începută probabil în restaurant.

— Noroc că ăștia merg numai până la Ploiești, zise doamna.

— După ce cunoașteți?

— Mai întâi, după lipsa de maniere... Se vede cât de colo că ei fac cursa asta în fiecare zi și că sunt blazați, sunt obișnuiți cu trenul... Al doilea, n-au bagaje.

Îmi ridic ochii spre bagajele doamnei: două geamantane mari de piele galbenă, o valiză mică, un pachet lung și o cutie cilindrică.

— D-voastră mergeți departe?

— Până la Focșani, răspunde doamna, făcându-și vânt cu Ilustrațiunea.

— Mi se pare că e cam cald aici, zic eu. Ar fi bine să deschidem puțin fereastra...

— Ca să mai intre puțin fum de-afară? Mă rog, cu plăcere, numai să se poată. Eu am încercat să deschid și n-am putut.

Mă ridic și trag de cureua ferestrei: întâi în sus, apoi în jos... la dreapta, la stânga... Degeaba: nu merge.

— Are ambiție! zice cuconița.

Unul din cei doi domni, observând de-afară manevra, ne vine în ajutor.

— Îmi dați voie? întrebă el, autoritar.

Și plecându-se peste vecina mea, pe care o atinge puțin cu genunchiul, întoarce un mâner de alamă la dreapta; apoi trage, cât poate mai pe încetul, de un inel din marginea de sus — și fereastra se lasă în jos. Domnul surâde

grațios și se retrage.

— Tot sunt buni de ceva și ăștia de la Ploiești, își dă părerea vecina mea.

În sfârșit, trenul a pornit.

Aproape de Chitila, șeful de tren își face apariția:

— Biletele...

Doamna are bilet întreg. Domnii de pe culoar au arătat fiecare câte un carnețel de culoare închisă. Atât.

— Dacă aș fi eu director general — zice vecina mea, care a observat acest amănunt, — i-aș strânge pe toți într-un vagon, pe ăștia care merg gratis, ca să nu ne mai incomodeze pe noi, cei cu bilete adevărate...

Dincolo de Chitila, cei doi domni de pe culoar intră, s-așază la locurile lor și, numaidecât, după obiceiul pământului, încep s-o fixeze pe vecina mea cu liniștită impertinență, ca pe un tablou expus acolo anume pentru agrementul călătorilor masculini. Doamna se uită pe fereastră, își mai potrivește coafura, se preface că citește... La urmă, își razimă capul în colț, închide ochii și rămâne așa, nemișcată, multă vreme.

În gara Ploiești, cei doi domni se coboară. Am rămas iar singuri.

— Vezi c-am avut dreptate? zice fără veste vecina mea, deschizând ochii.

— Credeam c-ați adormit...

— Aș! Unde e chip s-adoarmă o femeie, când se uită toată lumea la ea... Dar bine că s-au dus. Mai cu seamă cel cu verighetă era absolut nesuferit. Ai băgat de seamă? Pantalonii cu dungă proaspătă, cravată corectă, guler ireproșabil... se cunoștea bine că are o nevastă de treabă, care-i poartă de grijă. Atunci, ce mai umblă cu ochii după altele? Gro-

zavi mai sunteți d-voastră, bărbații...

— Nu toți.

— Celalt, urmează doamna, cel neînsurat, vai de capul lui: guler șifonat, ciorapi nepotriviți cu culoarea pantalonilor, butonii de manșetă unul de-un fel și altul de alt fel... și-un ceas de nichel cu două capace — moștenire de la bunică-sa...

Mă simt cam jenat. Fără voie duc mâna la cravată, îmi netezesc puțin părul, îmi rectific poziția — și tac.

De la Ploiești nu s-a mai suit nimeni în compartimentul nostru. Cântecul roților a început iar. Pământul curge-n urmă, pe lângă tren; stâlpii de telegraf aleargă unul după altul, parcă-s trași de-o sfoară; ogoarele se rotesc încet, ca niște evantaie care se deschid mereu, cu mânerul fixat într-un vârf de deal. Mi-am răzimat capul în colț, am închis ochii și am stat așa multă vreme. Printre gene am văzut totuși cum tovarășa mea de călătorie își deschide poșeta, se pudrează pe nas, își dă cu roșu pe buze și mă examinează, în câteva rânduri, pe furiș.

Dincolo de Buzău, simt că începe să mă cuprindă de-a binelea o toropeală neplăcută, premergătoare somnului în poziție incomodă. De frică să nu adorm, deschid ochii.

— Păcat că n-avem aici un patefon, să ne mai distrăm... zice doamna, privindu-mă ironic.

— Putem încerca și fără patefon, îi răspund eu, vexat.

Doamna scoate din poșetă un pachet de țigări și o cutie minusculă de chibrituri. Cu prefăcută dezinvoltură, își aprinde o țigară. Dar se cunoaște cât de colo că nu fumează de obicei.

— Unde-i bărbatu-meu acum să mă vază! exclamă ea, trăgând strengărește.

— Parcă e nevoie să vă vadă cu ochii? E destul să mi-

roase.

— N-are el un miros așa de fin, zice doamna, râzând. În privința asta, toți sunteți la fel...

— Și... D-voastră locuiți chiar în Focșani? o întreb eu mai înviorat.

— A, nu. Eu stau la București, cu bărbatu-meu. La Focșani e numai mama.

— Și-o să rămâneți multă vreme la Focșani?

— Nu cred... O simplă escapadă. M-am supărat pe el, ș-am plecat fără să-l previu. Sunt sigură că peste două-trei zile mă trezesc iar cu dumnealui că vine să-mi ceară iertare și să mă ia acasă. Nu e pentru prima oară.

— Și... dacă nu vine?

— Treaba lui! N-are decât să divorțeze, dacă-i dă mâna. Eu am averea mea personală... o moșioară, o vie, o casă la București... plus alte perspective de moștenire.

— În cazul ăsta, trebuie să vie.

— Așa zic și eu. Dar pân-atunci, am de gând să mă distrez, să-mi fac de cap cât oi putea... ca să nu-mi pară rău c-am plecat.

Mă uit cu mai multă atenție la tovarășa mea de drum. Vorbește așa de natural și le spune toate cu atâta nevinovăție, că nu mai știi ce să crezi.

— D-ta mergi mai departe de Focșani... ori rămâi acolo? mă întreabă ea deodată, cu sprâncenele foarte ridicate, ca la păpuși.

— Nu știu... Sper... Asta depinde de împrejurări...

Simt că mi-a sărit somnul de tot. Dacă m-ar fi întrebat atunci de care împrejurări anume atârnă rămasul meu la Focșani, n-aș fi știut ce să răspund. Îmi fac repede-n gând câteva socoteli și, drept încheiere, îmi examinez din nou

vecina. Siluetă nu prea are ea, cum cerea gustul pervertit al unora, până mai ieri-alaltăieri... Dar ce gură!... ce ochi!... ce umeri!...

Simt totuși nevoia să obțin câteva informații suplimentare:

— Ce-ar fi să vie soțul d-tale chiar în noaptea asta, cu vrun accelerat?

— Imposibil. Până duminică, în orice caz, nu se poate mișca din București — despre asta garantez. Până atunci, abia are vreme să-mi treacă și mie supărarea.

— Și... uitasem să-întreb... din ce cauză te-ai supărat pe dumnealui?

— Din cauza musafirilor. Are mania, domnule, să invite prieteni la masă, fără consimțământul meu.

— Asta n-ar fi nimic, zic eu. Nu se desparte cineva pentru atâta lucru. Mai cu seamă dacă este și vrun copil la mijloc...

— Nu este. Mi-au spus doctorii că eu nu pot să fac.

— Ce-are a face! Mai încercați.

— Dac-ar depinde numai de mine... Căsătoria, domnule, este un fel de loterie: nu știi niciodată peste cine dai... Avem noi un prieten, băiat cu careeră, magistrat. S-a însurat din dragoste, cu toate că nu-i băiat prost. Și era în al nouălea cer, parcă luase pe Dumnezeu de-un picior cu Lilica lui... Ei, ce crezi? Nu s-a împlinit bine un an de la nuntă, și l-a-nșelat nevasta.

— Auzi d-ta! Cu cine?

— Cu un profesor de universitate. Lumea zice că pe-atunci era numai conferențiar... dar așa e gura lumii.

— Și bărbat'său a aflat?

— Da. Și-a lăsat-o imediat, sub pretext că nu poate

suporta una ca asta... Așa sunt bărbații.

— Egoiști...

— Mai e vorbă?... Stai să vezi încă una. Mai avem noi un văr de-al doilea, funcționar la Finanțe. Ca să sensoare, a trebuit să dea anunț în gazetă, la mica publicitate: „Doresc cunoștință, eventual căsătorie, cu o fată onestă sau cu o profesoară de limba engleză" — că-și vârâse în cap, nu știu pentru ce, să învețe englezește. Un molâu, domnule, de-ai fi crezut c-o să-l lase nevasta chiar de a doua zi... S-a însurat cu o fată de la poștă — sunt trei ani de-atunci — și însurat a rămas până-n ziua de azi. Și se iubesc așa de tare, c-ai putea să juri că nu sunt cununați...

— O fi trecut de mult Mizilul? întreb eu privind pe fereastră, ca să revenim la ale noastre.

— O-ho! Ne-apropiem de Râmnicu-Sărat.

— Ce noroc că v-am întâlnit! Nici n-am simțit când a trecut vremea.

— Nici eu. Am vorbit atâtea cu d-ta, că am impresia că suntem cunoștințe vechi.

— Cu toate astea, ne cunoaștem așa de puțin! oftez eu, cu ochii în tavan.

— N-are importanță...

— Serios?

Drept răspuns, tovarășa mea de drum îmi trimite pe sub gene scânteia unui zâmbet enigmatic, care i-a întredeschis copilărește buzele cărnoase și i-a adâncit puțin gropița din obrazul stâng.

Afară, în strălucirea zilei de mai, se desfășoară în curgere lină mătasea verde și întinsă a lanurilor tinere. Pe alocuri, rapița înflorită pune pete largi de soare. Mai aproape de tren, se văd bine stelușele albastre ale cicoarelor și stro-

pii de sânge ai macilor, deasupra grâului fraged. O pădurice surprinsă-n drum abia a avut vreme să se ferească din calea noastră; copacii de pe lângă linie defilează-n galop pe la ferestre, cu ramurile toate desfăcute-n vânt — pe când alții, mai în vale, s-au oprit din fugă ca să se uite cum ne ducem... Și versurile lui Heine îmi vin în minte, măcar că nu știu bine nemțește:

Im wunderschönen Monat Mai, Als alle Knöspen sprangen...[2]

Mă întorc iar spre tovarășa mea care-și corectează puțin cu un tub minuscul de rouge conturul buzei de sus, în formă de arc al lui Cupidon.

— Vasăzică, ești supărată rău, rău de tot, pe bărbatul d-tale? o întreb eu, aplecându-mă peste măsuța dintre noi.

— Cum să nu fiu? răspunde ea, retrăgându-și capul spre colțul canapelei. Ți-am spus că are mania musafirilor... Asta l-a apucat întâi și-întâi astă-iarnă, cu ocazia revelionului. Mă trezesc cu el a treia zi de Crăciun că-mi spune să mă pregătesc pentru douăsprezece persoane la masă, c-a invitat la revelion pe cutare și cutare prieteni cu nevestele — unii despre care nici nu mai auzisem până atunci. Am încercat eu să rezist, i-am obiectat că o să avem prea mare deranj și bătaie de cap, că mai bine ar fi să ne ducem noi la alții, decât să vie alții la noi... Degeaba! Ce știe el? Când e vorba de petrecere cu invitați, toată răspunderea cade pe capul gospodinei. Bărbatul, în ocazii d-astea, se consideră și el tot un fel de musafir, care așteaptă numai să fie servit. Și bărbatul meu e un mare egoist, cum sunt toți bărbații.

— Pardon! Nu toți.

[2] În minunata lună mai, / Când mugurii toți se deschideau... (germ.).

— Serios? Parcă nu vă cunosc eu?... În sfârșit. Două zile întregi înainte de Anul nou am avut numai grija pregătirilor. Alte vreo trei după, a trebuit să curețe servitorii în urma lor, că toată casa era-ntoarsă cu susu-n jos... I-am spus atunci: „Domnule, de data asta a fost ce-a fost... dar dacă se mai repetă afacerea asta la anul, să știi că iau primul tren și mă duc la mama".

— Și el ce-a zis?

— Ce să zică? A tăcut, măcar că n-avea dreptul să se supere... Exact la o lună și jumătate după asta, la ziua lui onomastică, mă trezesc iar cu casa plină de invitați. Erau tot ăia de la revelion. Unu nu lipsea!... Am fost amabilă, am făcut tot ce s-a putut, cu toate că nu fusesem prevenită. S-a petrecut toată noaptea. Dar a doua zi dimineața, după plecarea dumnealui la birou, am împachetat câteva lucruri, am trimis servitorii la plimbare, i-am expediat cheia de la antret printr-un comisionar — și-am plecat la mama. Peste două zile, a venit după mine. S-a rugat, a plâns... și, în sfârșit, ne-am împăcat. Credeam că l-am vindecat pentru totdeauna de musafiri.

— Când colo?

— Când colo, ieri, pe la cinci, îmi telefonează că deseară — adică aseară — avem iar invitați la masă, douăsprezece persoane. „Cine i-a invitat?" — „Soră-mea." — „Sora d-tale n-are decât să-și invite prietenii acasă la ea. Aici, eu sunt stăpână" ... Ei, ce zici d-ta de toate astea?

— Ce să zic? După câte mi-ai spus, am impresia că face dinadins...

— Dinadins?

— Firește. Cu plan adânc...

— Cu ce fel de plan?

— Ca să rămâie singur, din când în când...

— Parol?

Doamna rămâne câteva clipe cu gura întredeschisă, cu ochii-n ochii mei.

— Uite, la asta nu mă gândisem... Da, da, se poate să ai dreptate... Dar am să mă răzbun eu, dacă-i așa!

— Ai tot dreptul, ai chiar datoria să te răzbuni. Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte...

— Lasă că mai vorbim noi... De-un singur lucru îmi pare bine deocamdată: nici nu-ți poți face idee ce-am lăsat acasă... Un deranj și-o harababură, de parc-au dat turcii! între altele, s-a răsturnat astă noapte o damigeană mare cu vin negru — și până să băgăm de seamă, toată s-a vărsat pe parchet. Și încă, asta n-ar fi nimic. Dar mi-au spart și sticla cu tinctură de iod, care era acolo, pe-o măsuță. Pata de iod știi că nu iese cu nimic... nici cu sârmă, nici cu sticlă pisată... trebuie scoasă cu rândeaua de pe parchet. Și s-a făcut o pată cât toate zilele — poți să-ți închipui d-ta, un litru și mai bine de iod...

— Un litru?

— Da, un litru și jumătate.

— Și ce făceați D-voastră cu atâta iod în casă?

— Îmi trebuie mie, personal. Trebuie să știi că eu pun și-n apa din baie tinctură de iod...

— Pentru ce?

— Eu am suferit anul trecut de o apendicită... A trebuit să-mi fac operație.

— Unde?... Mare păcat! Se mai cunoaște?

— Stai să vezi... A treia zi după operație, nu știu bine cum s-a făcut... mi-a venit să strănut... Atâta știu, că m-am forțat... și-a plesnit ața de la cusătură într-un loc. Când am simțit că se rupe, m-am speriat, am țipat... se vede că

m-am forțat și mai tare — și-a plesnit toată cusătura. A trebuit să mă coase a doua oară, la loc. Peste câteva zile, am râs tare, nu știu din ce cauză — și iar a plesnit. Se vede treaba că mergea mai ușor acum, că-și făcuse drum... Ce să-ți mai spun? M-am vindecat eu de apendicită cum m-am vindecat... dar până la urmă, am rămas cu o mică fistulă...

— Cu o... ce? Nu se poate! În ce loc?

— Aici, în partea dinainte, unde-a fost cusătura...

Mă uit la vecina mea, consternat. Glumește, poate? Nu, nu-i surprind nici o urmă de ironie pe figură.

— Înțelegi d-ta acum pentru ce am eu nevoie de tinctură de iod... Își completează ea explicația, cu aceeași nevinovăție.

Simt că mă cuprinde deodată un fel de leșin și o mare descurajare. Mi-a pierit tot entuziasmul. Nu mai pot scoate o vorbă. Mă uit pe fereastră și încep să număr stâlpii de telegraf, amețit, pe când „pacienta" vorbește înainte, ca și cum n-ar fi băgat de seamă ce adâncă schimbare s-a petrecut pe neașteptate în mine.

Ne-apropiem de Focșani. Omul de serviciu de la vagon intră să dea jos bagajele cucoanei și să le scoată în culoar, ca să fie mai aproape de ieșire.

Tovarășa mea de călătorie se ridică și începe să se pregătească de plecare. Văzând că eu nu fac nici o mișcare, mă întreabă:

— Da' ce d-ta nu te cobori? Parcă ziceai că rămâi la Focșani...

— Eu? Ce să caut la Focșani? Dacă-mi spuneai de la început chestia cu apendicita...

Doamna face ochi mari:

— Nu-nțeleg... Ce-are a face apendicita mea cu rămasul d-tale la Focșani?

— Are!

Mă ridic în picioare, apuc valiza și pălăria din plasă de deasupra mea și le arunc, cu ciudă, în plasa din față, unde au fost bagajele ei.

— Te muți în locul meu, acum? zice doamna, cu un zâmbet ciudat, întinzându-mi mâna pentru rămas bun.

— Păi... să vezi d-ta... nici mie nu-mi place decât cu fața-nainte, răspund eu. Altfel, m-apucă un fel de amețeală, un fel de mal de train... și nu mai sunt bun de nimic.

*

Trenul stă gata să pornească iar. Când mașina șuieră de plecare, ies în culoar și m-aplec pe fereastra deschisă, ca să iau puțin aer. Geamantanele doamnei sunt încă jos, lângă scara vagonului. Exact când trenul se urnește din loc, tovarășa mea de drum s-apropie repede, urmată de-un hamal.

— Călătorie bună! îmi strigă ea, prietenos. Știi... povestea cu apendicita, adaogă ea râzând, a fost o simplă poveste...

Îmi vine să sar din tren. Îmi vine să-i arunc cu ceva-n cap — dar n-am nimic la-ndemână...

Civilizație locală

— Strângeți rizervă, că se oprește! strigă vardistul, crăpând ușa dinspre stradă.

Și toți ai casei apucă în grabă căldări, căni și alte vase mai mărunte, cu destinații gospodărești felurite, și se reped speriați la robinet (casa are robinet — n-ar mai avea!).

Cu o mână febrilă, cel ajuns întâi dă drumul... Fsss! face robinetul. Și câteva picături, rămășiță săracă, sună jalnic în fundul unei căni. Cu o înduioșetoare simultaneitate, brațele celor din jurul robinetului se lungesc spre pământ.

Vardistul a plecat. Important și tardiv, el duce mai departe vestea fericită. Când ajunge pe la a patra casă, oamenii știu de mult că apa e oprită.

— Ce rezervă? Nu vezi că s-a închis? îl întâmpină o gospodină necăjită.

— Păi eu nu știu... eu așa am orden, răspunde omul oficial, bocănind din cizme mai departe, la altă casă. El are ordin să-i vestească pe toți cei din pontul lui că se oprește apa, și-și face strict datoria, chiar după ce apa s-a oprit de trei ceasuri.

Într-o ogradă ferită, o cișmea de modă veche târâie o șuviță firavă de apă, de la un izvor din dealul Ciricului. Cam puțintică, nu-i vorbă, dar rece vara, potrivită iarna, și mai cu seamă sigură la orice vreme, ziua ca și noaptea. Apa marii instalații civilizate (cu care stăm în rândul orașelor moderne), printr-o ingenioasă rânduială a țevilor, e tocmai dimpotrivă: iarna ca gheața, vara călduță și-n orice anotimp cu capricii răutăcioase, ca o femeie fără amor. Pe ger îngheață, la dezgheț s-azvârle impetuos și îmbelșugat și sparge țevile (care, fiind cam șubrede, atâta așteptau); se infiltrează apoi prin pivnițe bătrâne, prin hrube vechi și tăinuite de la vremea lui Lăpușneanu-vodă, care răspund cine știe unde, sub vreo casă nouă... Și catastrofa e gata: într-o bună noapte, casa cea nouă se dărâmă cu instalație modernă cu tot, fără ca nimeni să-i fi prevăzut o prăbușire așa de prematură.

A doua zi vestea macabră se răspândește în tot orașul, provocând consternare ori satisfacție, după cum e cazul.

Școlărițe mărunțele, cu picioare subțiri și agile ca de furnică, au plecat pe întuneric din fundul Șocolei, ori de pe la Nicolina, să poată intra în clasă la ora reglementară. Iarna când pornesc ele de acasă e încă noapte pe uliți, e glod până la genunchi sau e ger de crapă pietrele, și câinii flămânzi dau la om ca lupii. Dar n-ai ce-i face, viața e grea și amară chiar când ești o fetiță numai de două șchioape: la ceasul 8 fix trebuie să fii la școală.

Și iată că într-o dimineață, pe la 8 și ceva, pâlcuri de fetițe îmbrăcate în negru (asta e culoarea favorită a copilăriei studioase) încep să treiere mărunt spre mahalale, adică îndărăt, spre casă. Toate sunt grozav de vesele. Ce s-o fi întâmplat?... În drum întâlnesc câteva întârziate, grăbind spre școală, cu ochii ficși de groaza pedepsei care le așteaptă. Una din cele care-au pornit spre casă, mică și îndesată, strigă cu o nemăsurată bucurie în glas către una din cele întârziate:

— Pretorian, nu te mai duce! Haideți înapoi toate! S-o dărâmat școala.

— Când?

— As' noapte. I-o venit niște apă pe dedesub, nu se știe de unde — și gata! Dacă eram acolo, pe toate ne omora...

*

Se lasă înserarea. De prin unghere, pe nesimțite, umbra se adună tot mai deasă. Melancolii dulci, descurajări subite ori triști negre fără motiv coboară în noi, după ani și împrejurări. Gândurile rele, ca liliecii, preferă întunericul — și întunericul naște lilieci în sufletele noastre...

Dar, cu o mișcare ușoară, o mână întoarce comutatorul electric spre dreapta. O lumină albă, egală și liniștită

se revarsă din becurile „Osram" sau „Philips", care s-au aprins miraculos și ard ca niște fragmente reci de soare, risipite prin odăi. Influența malefică a întunericului a fost încă o dată conjurată. Slăvită fie civilizația!

În redacția unui ziar local, secretarul, cu o foaie albă dinainte, încearcă să prindă din zbor prima frază a unui articol, care-i palpită ca un fluture în jurul capului plin de preocupări domestice... A prins-o! Creionul aleargă vertiginos pe fila albă... Din odaia de alături se aude glasul unui reporter la telefon, plin de o duioasă și enervată rugă, ca într-o declarație de dragoste:

— Domnișoară... te rog, domnișoară... numai un pic! N-avem nici o știre la gazetă pe mâine... Imposibil? Firele deranjate?... M-ai nenorocit!

Undeva, la căpătâiul unui copil bolnav, o cuconiță numără cu mare grijă dintr-un flacon cu doctorie scumpă, picătură cu picătură, într-o linguriță: una... două... trei...

Într-o căsuță prizărită, nu tocmai departe de centru, un profesor bătrân a stat la masă mai devreme și acum se așază grăbit la birou, unde un vraf neverosimil de teze lunare — cel mai perfecționat mijloc de tâmpire descoperit de un ministru genial — îl așteaptă cu placiditatea exasperantă a lucrurilor neînsuflețite...

Și dintr-o dată, lin, fără prevestire, lumina electrică se stinge... S-a oprit motorul Uzinei!

Gazetarul încremenește cu creionul suspendat, reporterul gesticulează pe întuneric în fața telefonului, cucoana dă un țipăt și scapă flaconul cu doctorii — și dascălul bătrân își dă energic o palmă peste frunte.

— Lumânări! Aduceți lumânări...

Prin toate odăile apar lumânări proaste (fabricarea lor e o industrie cam părăsită, de când cu eclerajul electric),

pâlpâind cu flacără nesigură și foarte galbenă, ca de mort. Fitilul, așezat excentric de multe ori, arde consumând lumânarea numai pe o parte. O rigolă se sapă cu repeziciune și un izvor abundent de parafină caldă ori de seu topit se prelinge pe sfeșnic. Fitilul ars se lungește văzând cu ochii, se încolăcește grațios la capăt, se umflă într-o bobită de cărbune incadescent. În rubinul transparent de jar palpită umbre funebre, ca într-un astru intrat în declin cu sateliții lui invizibili și cu bătrâna lor civilizație.

Profesorul n-a mai corectat teze. La Nathanson, unde a trimis după lumânări, e închis. Și mai departe de Nathanson nu se duce baba Tasia la vreme de noapte, măcar să piară lumea.

Cu coatele pe masă, cu fruntea sprijinită în palme pe întuneric, bătrânul stă și așteaptă dispoziția capricios alternativă a Uzinei noastre electrice. Imagini de odinioară, reminiscențe fără contur se perindă prin sufletul obosit... Într-un târziu, profesorul se ridică și, plin de o amărăciune aproape juvenilă, rezumă doleanțele tuturor:

— S-o dăm dracului de civilizație!

Post-scriptum. — Uzina noastră electrică de tramvaie a ars astă-noapte, pe la ceasul unsprezece.

În clipa când au aflat această veste, toate vagoanele de tramvai au încremenit pe linie, tâmpite de spaimă, în diferite puncte ale orașului. Dar pasagerii pe care i-a apucat vremea în ele nu știau la început nimic.

— I-a sărit știanga! își ziceau ei, liniștiți. Nu-i nimic: i-o pune îndată, și pornim.

— N-are corent! Știanga e la locul ei... obiectau flegmatic taxatorii și vatmanii, cu autoritatea lor de specialiști.

Și nimeni nu s-a coborât, toată lumea a rămas în vagoane, așteptând să vie iar corentul. Fiecare se gândea, cu

legitimă tenacitate, că dacă a dat cinci lei pe-un bilet, are dreptul să aștepte măcar un ceas acolo... Abia pe la miezul nopții, când vatmanii și taxatorii plecaseră de mult pe la casele lor sau cine știe unde, au început și pasagerii a se coborî, unul câte unul, făcând aluzii pornografice la mama Uzinei electrice.

— Ce mișelie! Auzi d-ta...

Și vagoanele au rămas la urmă singure, în fluiditatea obscură a nopții de toamnă — blocuri mari de întuneric solidificat. Gâște sălbatice, rătăcite din stoluri, țipau sinistru deasupra orașului, sub cerul de păcură. Un vânt negru alerga, la răstimpuri, de-a lungul străzilor pustii. Miezul nopții a bătut apoi rar, de cine știe unde, din vârful unui turn înecat în puhoaie de beznă...

Și iată că pe platforma unui tramvai a apărut o umbră agitată — făptura de coșmar a ultimului pasager, care adormise înăuntru și căruia i s-a transmis prin cablul vagonului, pe când era în stare de catalepsie, viziunea dezastrului de la Uzină... Înnebunit de spaimă, căzut în transă ca un adevărat medium, nenorocitul își înalță brațele spre cer și începu să aiureze profetic, în tăcerea macabră a nopții:

— Uzina de tramvaie a ars!... În curând o să arză și Poșta centrală... și Universitatea... și Regia de tutun! Un cutremur va surpa peste primărie palatul Administrației financiare... Teatrul Național se va prăbuși, acoperind sub dărâmături pe cei două sute de spectatori gratuiți ai lui, câți i-au mai rămas credincioși... Studenții vor distruge într-o noapte toate dughenele cu mărunțișuri din Târgu-Cucului, rănind la nas un plutonier de pompieri și alte autorități creștine... Copoul va luneca la vale, peste Râpa Galbenă, din pricina ploilor, nimicind tot cartierul

de jos... În orașul fără apă și fără electricitate, bandiți basarabeni se vor plimba printre ruine și vor ucide jumătate din populația rămasă. Ciuma își va face apariția, holera va seceta mii de vieți — și grămezile de cadavre neîngropate vor atrage din împrejurimi haite de lupi flămânzi, cu limbile scoase de-un cot... până când ultimii locuitori ai orașului, bărbat și femeie, cuprinși de furia amoroasă care se dezlănțuie în vremea marilor dezastre, se vor sfâșia între ei cu dinții... Am zis!

*

Poșta centrală a ars. Așteptăm, cu inima strânsă, evenimentele.

Focul de la Moreni

Focul de la Moreni e cel mai venerabil incendiu din Europa. Totuși acest Matusalem al nostru e încă verde, se ține drept ca o lumânare și, dacă i s-ar îngădui să se dea pe lângă vreo sondă din apropiere, ar fi în stare să facă pui.

Guvernul a instituit pe lângă Focul de la Moreni o comisiune permanentă de oameni serioși, care veghează să nu i se întâmple nimica rău. Dar cum românul se naște pompier, nenumărați cetățeni de prin toate unghiurile țării își bat capul să născocească vreun mijloc prin care să atenteze la existența lui. Se zice că un domn grefier, având toată ziua și toată noaptea Focul de la Moreni în cap, a propus autorităților să vâre pe gaura sondei un șomoiog de câlți, îmbibat în oțet aromatic; iar un părinte călugăr, în care nimeni nu bănuia că dormitează un pompier de rasă, s-a oferit să-i citească la cap o molitvă... Dar aceste mijloace patriarhale, cu care altădată orice foc se stingea

la sigur, nu mai au nici o trecere pe lângă incendiile din zilele noastre. S-a stricat lumea și s-a păcătoșit. Focul de la Moreni, după părerea mea, nu mai poate fi potolit astăzi decât prin persuasiune. Ar trebui să-l luăm pe departe, cu vorbă bună, să-l convingem c-a ars destul, că ne vede lumea și că e rușine să se mai dea în spectacol.

*

Ar fi însă păcat să rămânem fără el, căci Focul de la Moreni a început să facă parte din peisagiul țării noastre.

Călătorii din trenurile care se abat noaptea de-a curmezișul câmpiilor întunecate ale Munteniei spre strălucirea capitalei, priveau cu spaimă la început, în zarea Bucegilor, răsfrângerile imobile și roșii ale acestui pârjol modern, ca printr-o ochiană întoarsă spre nopțile de groază din vremea nu tocmai depărtată când dădeau tătarii-n țară.

Acum, nimeni nu se mai sperie. Născut și crescut în țară, neaoș ca o înjurătură aruncată admirativ progresului tehnic abătut pe plaiurile lui Tugomir Basarabă, Focul de la Moreni s-a încrustat în obișnuințele noastre și a devenit pentru străini culoare lo¬cală, ca o datină străbună.

Diamant uriaș arzând în inima țării, piatră scumpă cu lumini schimbătoare, văpaie de rubin în faldurii nopții și floare de topaze în purpura dimineții, flacăra lui, înaltă și dârză, în chip de morcov cu durități albastre de metal în miez și moliciuni galbene de petală în vârf, fulgeră îndelung atmosfera virginală din apropierea brazilor, ca o nouă impulsie arteziană și fierbinte a geniului nostru național.

Câtă vreme să fi trecut oare de când primele sonde au sfredelit țărâna pietroasă a Prahovei, făcând să țâșnească

din bezna subsolului adânc izvoare impetuoase de întuneric lichid? Și iată, cu ajutorul lui Dumnezeu, am izbutit să realizăm la fața locului o mândrețe de incendiu național, înaintea căruia toți străinii rămân cu gurile căscate.

Nimeni nu-și mai poate permite acum să spună despre noi că suntem o țară eminamente agricolă. Am fost. Acum devenim o țară industrială și eminamente politică... E drept că țăranii noștri tot se mai ocupă, pe ici, pe colo, cu agricultura. Dar nu e departe ziua când ei se vor fi emancipat cu totul — și când guvernul va trebui să vină cu o lege pentru împroprietărirea boierilor — ca să avem ce mânca.

*

Focul de la Moreni are și o semnificație mai precisă, în legătură cu moravurile noastre economice. Cine nu-și aduce aminte cât de oportun izbucneau odinioară, de-a lungul țării, în serie, pe la diferite depozite de materiale rămase pe urma războiului, misterioasele incendii pe care dl Iorga, într-un moment de inspirație, le-a botezat „inteligente"?... A fost o adevărată epidemie. Aveai impresia că inteligența e un fel de boală care se transmite de la foc la foc, imunitatea omului rămânând garantată prin lege...

Focul inteligent e o afacere comercială. El n-are nici tată, nici mamă. Cu toată stăruința autorităților, nu se știe niciodată cine i-a dat naștere. E un foc din flori.

În timpul din urmă am avut și la noi, în capitala Moldovei, vreo două-trei incendii, despre care pot să vă spun că mie unuia mi s-au părut cam inteligente... Căci un foc cu scaun la cap se cunoaște cât de colo. Deschizi un magazin oarecare, cumperi de la diferiți angrosiști marfă pe datorie

și asiguri marfa la cea mai sigură societate de asigurare contra focului. Peste trei-patru săptămâni, arzi. Adică magazinul ia un fel de foc inteligent — și arde prostește, cu marfă cu tot. Imediat, telegrafiezi atunci societății de asigurare și angrosiștilor numai atât: „Am ars" (ceea ce în limbaj comercial însemnează: „V-ați ars"). Și aștepți în liniște rezultatul. Societatea plătește.

Să te ferească Dumnezeu însă, după ce te-ai asigurat împotriva incendiului, să-ți ardă casa un foc agiamiu, din cauză de ogeac nemăturat la vreme sau altă lipsă de precauții legale. A doua zi, prima grijă a societății la care te-ai „asigurat" este să-ți facă zile fripte și să te dea pe mâna parchetului. Despre capacitatea intelectuală a Focului de la Moreni nu se știe nimic sigur. El este genial — sau cu desăvârșire idiot. Tertium non daturı El nu și-a pus mintea cu o biată dugheană provincială de mărunțișuri, ci lucrează numai în sferele înalte ale capitalismului internațional. Asta ar însemna că e genial. Pe de altă parte, el nu produce decât pagubă. Asta înseamnă că e idiot. În orice caz, nu se poate spune despre el că e o mediocritate oarecare, ajuns acolo unde se află prin protecție de fuste sau alte tertipuri indigene. Și dacă aduce statului pagubă, nu e nici primul, nici ultimul dintre acei care-și fac singuri cariera și consumă apoi milioane din avuția obștească. Suntem deprinși noi cu așa ceva.

*

La drept vorbind, Focul de la Moreni aduce și oarecare câștig, încălzind regiunea la vreme de iarnă și atrăgând pe valea Prahovei sute de vizitatori străini.

Dar aceasta e prea puțin.

Gândiți-vă numai ce chilipir ar fi fost pentru elvețieni să aibă ei, la ei acasă, Focul nostru de la Moreni. Ce hoteluri somptuoase ar fi răsărit în preajma lui ca din pământ, ce ascensoare, ce funiculare, ce trenuri electrice! Încăput pe mâna unui consorțiu italian — „Societa del Fuoco di Moreni", sau englez, „The Fire of Moreni Company L-d", focul nostru prahovean ar fi ajuns până acum să nu-l mai cunoști, să crezi că ai a face cu cine știe ce foc de viță nobilă de pe vremea cruciaților, care în viața lui n-a semănat la culoare cu mămăliga și n-a urlat la stele ca un câine ciobănesc, care cobește tot a pagubă. Amenajat, sclivisit, scos ca dintr-un institut de frumusețe, el ar fi fost dresat până acum să urle numai pe note, ba poate chiar nici să nu te mai frigă când te apropii de el.

În adevăr, ce nu s-ar putea face când ai la dispoziție asemenea foc!

O reclamă bine întreținută, cu fotografii și prospecte, cu emisari răspândiți în toată lumea, ca să momească turiștii, și mai ales cu articole alarmante prin gazetele noastre și cele străine (că nu degeaba avem atașați de presă), ar atrage necontenit atenția Europei asupra dezastrului care ne-a lovit.

Când am simțit că dezastrul cam amenință să se potolească, Societățile petrolifere din valea Prahovei, înțelegându-și interesul, ar pune mână de la mână contribuind cu benzină, fiecare cu cât poate, la întreținerea acestei catastrofe luminoase. Un sistem de conducte subterane, bine dosite, cu debit mai mare sau mai mic după sezon și împrejurări, ar alimenta pe furiș incendiul, punându-l la adăpost de orice surpriză. Să presupunem acum că un personagiu de marcă se îndreaptă spre țara noastră. Imediat un emisar de-ai noștri ar telegrafia Direcției incendiului (sau la

rigoare actualei Comisiuni, care se ocupă cu el): *„Mâine sosește regele Alfonso, incognito. Întețiți focul."*

Și ce de bănet ar curge pe valea Prahovei! Câți americani doldora de dolari și câte americane amatoare de senzații rare n-ar veni să se prăjească nopți întregi la focul nostru românesc.

Dar englezoaicele? Când ar face cunoștință englezoaicele cu ciobanii noștri din partea locului, nici n-ar mai vrea să audă de elvețieni, de napolitani și de alte focuri tocite la contactul cu civilizația. Și în scurtă vreme n-ai mai prinde un cioban pe Caraiman; toți s-ar coborî să dea târcoale cu turmele numai pe lângă sondă. Și fiecare englezoaică s-ar întoarce acasă cu miros tare de jintiță în nări și cu câte o fotografie de cioban în poșetă — *„Cioban of Roumania"*... Of! A-oh!

Dar toate acestea nu sunt decât un vis. Visul unui patriot pe care-l doare inima când vede cum, după ce ne-a pus Dumnezeu mâna pe cap cu acest foc, noi îl lăsăm să se stingă de la sine și să se părăduiască astfel în vânt un izvor de bogăție națională.

P.S.

Focul de la Moreni, până să apară această ediție a doua, s-a stins de la sine. Așa ne trebuie! Nu spuneam eu?...

Literatură de Crăciun

A venit Crăciunul!... Știați, desigur, această noutate și poate că nu era nevoie să vă amărăsc și eu. Dar ce să facem? A venit.

Și a venit cu sacul plin de bucurii pentru cei mici și... cu ziare pline de literatură festivă pentru cei mari. Nu-i

chip să deschidă omul amărât o gazetă în vacanța Crăciunului, fără să-l întristeze de la prima pagină obișnuita recuzită tipografică: o ilustrație sacră în două culori aplicate greșit pe desen, un articol de fond cu înalte inepții mistico-filozofice și o puzderie de poeme și nuvele radical tâmpite pentru circumstanță.

Încă de pe vară, poetul ocaziilor periodice și-a improvizat pe îndelete — odată pentru totdeauna — poezia cu pruncul divin și o mică povestire, ceva cu copii săraci de văduvă, care jinduiesc în frig la splendoarea jucăriilor scumpe dintr-o vitrină, până ce le îngheață nasul de ger și până ce crapă inima în cititor de milă. După ce a trecut Crăciunul și zaharicaua duioasă a apărut în gazetă, autorul prevăzător își pune opera la păstrare în saltar, pentru că — vorba lui Agamiță Dandanache — „mai trebuie ș-al' dată"... Și la Crăciunul viitor, pac! iar la gazetă cu pruncul divin.

Am urmărit de curiozitate fenomenul acesta literar și mi s-a întâmplat să găsesc aceeași poezie, publicată fără schimbare, de șapte ori în șir, la șapte Crăciunuri consecutive. Dar nimene nu bagă de seamă... Și cu vremea, s-a statornicit astfel un soi de folclor modern al sărbătorilor, de care nimene nu se mai atinge.

S-ar putea evada totuși, util și onorabil, din această banalitate periodică.

Tradițiilor legate de Nașterea Mântuitorului, poporul nostru le-a dat o bogată interpretare poetică. Avem una din cele mai frumoase literaturi populare de Crăciun și Anul nou. Poetul cult ar putea s-o cerceteze cu folos, dacă nu direct de la sursă, cel puțin din colecții tipărite.

Încântătoare îndeosebi, prin arhaismul și grația lor naivă, sunt unele colinde, în care chipul Maicei Domnului

este evocat întotdeauna cu o rară gingășie de sentiment. În una dintre ele, Sf. Fecioară, rătăcind noaptea pe o câmpie de omăt, ajunge la un palat cu ferestre luminate și cere, naiv, adăpost:

Lasă-mă-n palatul tău,
Ca să nasc un Dumnezeu...

Accentul acesta simplu ca-ntr-un verset din Biblie se potrivește de minune cu primitivismul după care suspină unii dintre rafinații modernismului nostru de ieri, fără să-l poată confecționa în atelier propriu.

Nu mai puțin impresionante sunt și unele urături pe care, într-o anume regiune muntoasă a țării, le cântă fetele singure în noaptea Anului nou. Între alte evocări îndrăznețe și pline de grație, mi-a rămas în minte o viziune suavă, desprinsă parcă dintr-un tablou de Bocklin. O fată frumoasă, pe care un cerb alb o poartă prin singurătatea pădurii de brazi, într-un leagăn de mătase aninat între coarne...

*

În sfintele sărbători ale Crăciunului, tot omul vrea să petreacă după datină: să asculte, la un pahar de vin, un cântec de inimă albastră.

Țăranii își fac singuri cântece care le convin. Ocupațiile lor, exclusiv manuale și pedestre, le lasă imaginația mai liberă, nu le acaparează toate rezervele mintale. Iar traiul în mijlocul naturii oferă misteriosilor poeți rustici necontenit prilej de inspirație proaspătă.

Dar ați băgat de seamă că orășenii noștri nu mai au cântece? Grija împrospătării producțiilor literare desti-

nate muzicii e lăsată la orașe exclusiv pe seama țiganilor lăutari. Și, nu zic, s-or fi pricepând țiganii la muzică, fiindcă au „ureche". Dar la literatură... Când se lasă-n voia inspirației lor proprii, lăutarii noștri produc niște inepții lirice atât de cumplite, că nici la hotentoți nu le-ai putea găsi pereche:

Îmi plac bărbații
Pentru că îmi dau senzații,
Ah, ce mult îmi plac bărbații,
Că-s plini de grații
Și de amor...

De multe ori însă lăutarii urbani, din penurie de inspirație, tot spre sate sunt nevoiți să tragă cu urechea lor cea muzicală și lungă. Dar simt ei că, oricât de agreate ar fi la oraș, nevinovatele cântece rurale nu satisfac până la urmă gustul și mentalitatea citadinului. Și atunci, ca să le adapteze, își permit ici-colo câte o corectură, mai cu seamă mici înnobilări de vocabular, mai potrivite cu urechea delicată a mahalagiului din Delea Veche, care mai mult decât boierul din centru e mândru că el „nu-i de la țară"... Cunoașteți, poate, un cântec popular nu tocmai vechi, care începe așa:

Foaie verde și-o lalea,
Aniță din Prahova,
Cu cine-ai rămas tu grea?

Am auzit odată din gura unui lăutar bucureștean, ferchеș și foarte manierat, căruia începutul i s-a părut prea din topor pentru urechile consumatorilor de ciorbă de burtă, următoarea variantă înnobilată ad-hoc:

Aniță din Prahova,
Spune-mi pe onoarea ta,

Spune-mi, dragă, nesilită:
Cu cine-ai rămas gravidă?...

Asemenea grozăvii nu fac cinste capitalei noastre — căci nu s-a găsit nimeni să spargă capul delicatului cântăreț pătruns, parcă, de fiorul esteticii literare a dlui Eugeniu Lovinescu.

Dar a cui e vina? Rușii, ungurii, sârbii — ca să ne mărginim numai la vecini — au o comoară vie, necontenit împrospătată, de romanțe frumoase și expresive cu textul datorit celor mai buni poeți ai lor. La noi, în familiile burgheze se cântă cançonete franțuzești sau cuplete, mai pudice, de prin „revistele" teatrale. Fata de atelier și funcționara tânără, școlărița codană și studenta sentimentală (dacă mai există), toată tinerețea zburdalnică sau visătoare a orașelor noastre suspină în zadar după un repertoriu mai nou și mai bogat de cântece alese.

Și noi facem mallarmism cuțo-vlah, pe care-l numim „modernism", cu toate că datează de la vremea când se purta turnură la rochii...

Moftangii!

Despre duel

În urma unor apostrofe parlamentare, cu aluzii gingașe la mamă, două persoane din lumea noastră politică și suprapusă au fost gata să purceadă pe teren și să schimbe, vorba ceea, două gloanțe fără rezultat.

Dar faptul nu s-a consumat. Martorii celor două părți apostrofante (e vorba de martori de onoare, nu de cei oculari) au contramandat ceremonia și-au închis definitiv incidentul, prin procese-verbale și alte tertipuri medie-

vale. Nu ne mai rămâne alta de făcut, prin urmare, decât să regretăm că ne-am alarmat degeaba — și să notăm aici câteva reflecții tardive cu privire la duelul din zilele noastre.

*

Dar mai întâi, nu înțelegem cum pot parlamentarii noștri să recurgă la asemenea mijloace extreme, când știe toată lumea că în Parlament bătaia n-a fost niciodată prohibită? Domnii care ne fac legile au avut întotdeauna dreptul să le calce înaintea noastră. Nimeni nu le-a contestat vreodată acest drept patern de prioritate. Și când toate drepturile și prohibițiunile publice ies din Parlament... e natural ca acolo înăuntru să nu mai rămâie nici una. Noi, particularii, n-avem dreptul să ne batem în public nici măcar așa, de-un gust, la zile mari, fără ca poliția să intervină. Dar auzit-ați vreodată ca doi deputați care s-au bătut în incinta Camerei să fi ajuns la poliție sau la judecătoria de pace?

*

Duelul e o instituție barbară; prin urmare, s-a conservat până în zilele noastre, cu sfințenie.

Ca să rămână totuși accesibil eroismului burghez, duelul a trebuit să se adapteze moravurilor civilizate de astăzi. Lupta adevărată se dă mai mult pe hârtie și la gazetă, decât pe teren. Și nu se bat atât cei doi adversari între ei, cât se bat „martorii" lor cu ortografia și gramatica limbii noastre, prin scrisori și procese-verbale...

Pe vremuri, duelul era un privilegiu boieresc. Numai

dacă erai nobil din naștere, aveai dreptul să te simți ofensat și să tragi cu pistolul ori să scoți spada din teacă.

Astăzi însă are libertatea să se ofenseze oricare cetățean onorabil. Aici stă progresul: duelul s-a democratizat.

Caracteristica duelului democratic stă în lipsa lui de rezultat, garantată prin lege. Și cu cât omenirea se va civiliza mai tare, cu atât și duelul va fi mai lipsit de rezultate și va oferi cetățenilor o garanție mai mare de securitate și de confort.

*

Ca să ne dăm seama câtă distanță va mai fi între duelul de mâine și cel de ieri, e destul să ne uităm cu atenție cum îl pun în aplicare încă de astăzi unele persoane culte, care prin situația lor socială sunt ținute să anticipeze asupra progresului moral — și cum îl practică oamenii din popor, obligați de împrejurări să reprezinte în zilele noastre o epocă mai veche din istoria civilizației umane.

Am avut deunăzi, într-un restaurant de elită, viziunea duelului de mâine, asistând la un incident nervos între două persoane din societatea noastră bună. Cei doi adversari, care erau acolo cu nevestele, la două mese învecinate, s-au ridicat deodată în picioare — nu știu bine din ce cauză — și-au schimbat câte două înjurături fără rezultat, pe franțuzește și pe românește. Pe urmă — s-au așezat jos și au mâncat. Atât.

Cum să nu admir această distincție de maniere, această lipsă totală de barbarie ancestrală, această înaltă probă de stăpânire de sine, care trebuie să-l deosebească pe orice om civilizat de străbunul lui din peșteri?...

Mi-a fost dat altă dată, trecând pe la hală, să am și

viziunea duelului preistoric. Am asistat adică la o discuție între un vânzător de fructe, sedentar, și un măturător de stradă, ambulant prin natura lucrului. După un schimb sumar de cuvinte, unul dintre ei a declarat, cu ochii ieșiți din cap, că vrea să facă amor cu pașteле matern al celuilalt. La rândul său, acesta și-a exprimat cam aceeași dorință, inversând numai rolurile. Și duelul a început, fără alte marafeturi... Țin minte numai atât, că la un moment dat, măturătorul l-a apucat pe negustor cu dinții de-o ureche — și n-a mai dat drumul, până când a rămas cu bucățica în gură. Ce-i drept, n-a înghițit-o, cum era natural și legitim, ci doar a stuchit-o la sfârșitul luptei, pe tarabă, între caise.

Printre spectatori, nu erau decât martori oculari. Dacă s-ar fi nimerit și vreo doi de ceilalți, vă asigur că duelul cu pricina ar fi luat o turnură mai civilizată, înainte de a fi spurcat caisele. Un proces-verbal de onoare, publicat apoi la gazetă, ar fi dovedit părților interesate și opiniei publice că dorința unui client insolvabil de a petrece câteva momente plăcute în tovărășia unei sărbători religioase nu conține nimic ofensator la adresa negustorului care-i primește confidența. Ea poate fi taxată cel mult drept o aberațiune sexuală, cam curioasă dacă vreți, dar cu totul inofensivă prin platonismul forțat la care natura ideală a calendarului nostru cel nou o condamnă de fapt. Și-n adevăr, când o națiune întreagă face zilnic dovadă că se complace cu imaginația în irealizabil și-n fistichiu, n-ar fi oare absurd ca milioanele de cetățeni care o compun să-și ceară mereu, pentru atâta lucru, unii de la alții satisfacție?... Ar însemna să stăm toată ziua numai cu pistolul în mână sau cu urechile aproapelui în gură.

*

Onoarea e un atribut al bărbăției, care la majoritatea bărbaților onești din zilele noastre a-nceput să se atrofieze cu totul. Individul la care acest apendice medieval s-a transmis într-o formă oarecare, cât de puțin proeminentă, e grozav de sensibil prin partea locului. Îndată ce-l atingi la onoare, el simte o nevoie urgentă de ieșire pe teren cu martori, sau cel puțin de un proces-verbal și un schimb de scrisori, cu mici greșeli gramaticale.

Fiind mai dinainte asigurat că pistolul adversarului nu dă rezultate, domnul care iese pe teren se găsește în situația plăcută a unei cucoane care știe bine că nu poate să facă copii — dar tot mai încearcă. De ce nu? Când obiceiul unui act moștenit din străbuni și devenit inutil și-a pierdut orice urmă de primitivitate, civilizația nu se opune să-i conservăm măcar gestul sau ritualul — din respect pentru tradiție. Cu atât mai mult, când ritualul lui are în sine și ceva agreabil.

Spiritualizat astfel, redus la o măreție simplă de simbol, duelul modern va deveni în curând un act erotic adaptat la firea burghezimii rafinate din timpurile noastre. Peste câțiva ani, adversarii vor ajunge să schimbe între ei cele două gloanțe fără rezultat, așa de la mână la mână, sub formă de pilule. Ori au să și le trimită prin poștă, dacă locuiesc în alte orașe. Și nici de precauții sau de mister față cu sexul slab din anturajul celor doi eroi nu va mai fi nevoie... Trezită prea de dimineață din somnul fără întreruperi al unei nopți conjugale ca oricare alta, soția somnoroasă își va întreba, căscând, eroul respectiv:

— Da' ce faci, Mitică?

— Mă duc să mă bat în duel.

— Așa? Nu uita, la întoarcere, să treci pe la băcănie

pentru niște icre...

Până atunci însă, actualul cod al onoarei rămânând în vigoare, adevărata primejdie la care te expui este descalificarea prematură. Dacă ai neglijat cumva un singur punct din programul premergător, s-a isprăvit cu tine: nici un om de onoare n-o să te mai înjure pe viitor.

Dacă însă ai apucat a ajunge pe teren la locul tău, atunci e bine. Nu-ți mai rămâne decât să închizi ochii — și să tragi.

Pistolul e un instrument primejdios, firește. Nu însă pentru cei doi adversari, ci mai cu seamă pentru martori, săracii. De aceea se recomandă să-l iei cu mare precauție în mână; și să nu tragi cu el orizontal, Doamne ferește, ci numai vertical, spre lună. Căci altfel, chiar dacă martorii scapă nevătămați, se poate întâmpla alt bucluc. Unul din cele două gloanțe fără rezultat ar putea foarte bine să nimerească, din întâmplare, tocmai în onoarea momentan descoperită a cine știe cărui cetățean matinal, aciuat pentru câteva clipe, acolo, în preajma terenului de luptă, ca omul. Vă puteți închipui ce surpriză pe capul lui când s-ar trezi așa, din senin, cu onoarea reparată, fără să știe nici dincotro și nici, mai ales, din care pricină...

Mens sana in corpore sano

Am încercat odată și eu o maximă latinească pe înțelesul tuturor, după modelul celor rămase din antichitatea clasică. Două ceasuri mi-am bătut capul. Degeaba! N-am ajuns la nici un rezultat. Și nu din pricină că aș fi avut ambiția s-o scriu de-a dreptul în latinește — limbă pe care n-o cunosc —, ci din alte cauze, mai serioase.

Un dicton latinesc e un aforism care are virtutea să circule în lume, prin mijloace proprii. Cugetări sentențioase de toată frumusețea producem și noi, modernii, când în versuri, când în proză. Dar asta-i, că nu circulă.

Iată, de exemplu, un aforism cules la întâmplare, din prima poezie modernă care-mi cade sub ochi în acest moment.

Le soleil ne peut rien contre ce qui n'est plus...[3]

Și puțin mai jos, în aceeași poezie, încă o declarație categorică:

Le plus beau des mortels ne peut chérir que soi...[4]

Cu acest fel de decrete filozofice în versuri s-a ocupat și la noi, pe vremuri, poetul Vlahuță, căci ele creează autorului o reputație de seriozitate în opinia cultă a țării. (În adevăr, nici un ministru n-a mai îndrăznit să-i suprime postul de la Casa Școalelor, cât a trăit. Pe un Heine l-ar fi mâncat imediat fript orice guvern democratic.)

Cele două aforisme franțuzești de mai sus, pe lângă că sunt datorite poetului Paul Valery, reprezentantul modern al genului serios în Franța, care se bucură de mare prestigiu în presa valahă, mai au și avantajul că sunt lucrate în versuri à la Malherbe, care, oricum, sună plăcut la ureche. Și se vede bine că autorul lor și-a dat osteneala să le înzestreze cu tot ce-i trebuie unui aforism ca să devie maximă latinească, adică să circule. Totuși trebuie să recunoaștem că ele n-au a face, nici pe departe, cu: *De gustibus non disputandum*[5], sau cu: *Errare humanum est*[6] —

[3] 1. Soarele nu poate influența ceea ce nu mai e... (fr.).

[4] 2. Cel mai frumos dintre muritori nu se poate îndrăgi decât pe sine (fr.).

[5] 3. Despre gusturi nu se discută (lat.).

[6] 4. A greși e omenesc (lat.).

și alte cugetări mărețe, rămase din antichitatea clasică. Parcă le lipsește ceva. Nimeni nu se folosește de ele cu prilejul unei cuvântări festive sau în conversația zilnică. Cel mult dacă le-ai putea întâlni în albumul cu suveniruri al unei domnișoare culte, printre alte autografe selecte, deasupra iscăliturii vreunui snob de modă veche, ahtiat după trufandalele literare de sezon.

Banalitatea e glasul mare al generațiilor trecute, pe când paradoxul e numai vocea pițigăiată a unui ins care vrea să facă impresie. Omenirea știe de mult acest lucru.

Ca să devie maximă latinească, un aforism trebuie în primul rând să spună ceva. În al doilea rând, acel ceva trebuie să fie un adevăr elementar, o idee care-ți sare în ochi, de la prima vedere, cu amândouă picioarele odată. Soarta lumească a unui aforism atârnă, așadar, de evidența adevărului pe care-l conține. Aici stă pehlivănia.

Veniți pe pământ mai devreme, cei vechi au avut norocul să dea peste o mână intactă de adevăruri sedentare, care abia așteptau să fie formulate în latinește ca să pornească razna în lume. Atunci filozofii lor, poeții, oratorii și marii lor dignitari s-au pus pe atâta: au început să fabrice de dimineața până seara maxime latinești, pentru folosința generațiilor viitoare. Și nouă nu ne-au mai lăsat aproape nimica... *tarde venientibus ossa!*[7]

Neavând fericirea să dăm ca ei peste o asemenea pleașcă spi¬rituală, nouă nu ne-a rămas decât să spicuim, ici-colo, pe urma marelui seceriș, câte un mic adevăr care se ascunde cu îndărătnică modestie în dosul unor aparențe echivoce și care, pe deasupra, nici nu încape bine în corsetul unui aforism. Căci un astfel de adevăr bicisnic simte mare nevoie de comentarii și explicații, iar un aforism cu

[7]5. ... celor care vin mai târziu nu le rămân decât oasele (lat.).

coadă nu poate să circule: se împiedică în ea, la tot pasul.

Ca să-și satisfacă totuși nevoia de a rosti și el decrete filozofice valabile pentru toți (căci omul se naște și moare cu această nevoie), cei moderni au recurs uneori la observații cu desăvârșire gratuite, cum ar fi: *Les affaires sont les affaires* [8], sau *Omul e om* — și alte tautologii mizerabile, vădit produse la mare ananghie intelectuală, după același tipar. Setea noastră de certitudine mintală e însă atât de imperioasă, încât le-am adoptat și pe acestea, pentru încurajare, oferindu-le, ce-i dreptul, un loc mai mic în stima noastră decât celor antice.

*

Am luat parte într-o zi la o serbare sportivă, unde știam că trebuie să țină discurs un profesor de gimnastică. Intenția cu care m-am dus eu acolo a fost numai să aud încă o dată vechiul dicton latinesc: *Mens sana in corpore sano* — adică să aștept cu palpitație (e și asta o voluptate) clipa când va trebui să fie rostit, după datină. Am urmărit cu multă atenție și smerenie tot mersul discursului, știind bine încotro se îndreaptă. Când oratorul a adus vorba, pe departe, cu mare dibăcie, despre binefacerile gimnasticii... despre sănătatea omului... despre agerimea minții... eu îmi țineam respirația. Acuș... acuș... trebuie să iasă... Gata! S-a făcut. *Mens sana in corpore sano*. Și m-am întors liniștit acasă.

Nimeni nu cunoaște însă puterea de sugestie a unei formule simple asupra omului, până când n-a făcut însuși experiență.

Pe drum, la întoarcere, și până seara târziu, cele cinci

[8] 6. Afacerile sunt afaceri (fr.).

cuvinte mi-au sunat în urechi și m-au urmărit pas cu pas, în toate părțile. Degeaba am încercat eu să-mi distrag atenția, să citesc firmele prăvăliilor de manufactură, să mă gândesc la alte lucruri, de mai încoace, din vremea renașterii sau măcar din evul mediu... Ca să se răzbune, pesemne, venerabila maximă latinească se cuibărise adânc în mine și nu mai vrea să plece. O simțeam cum mișcă și cum mă lucrează pe dinăuntru, ca o vietate autonomă. Cum să scap de obsesie? Am încercat, după metoda freudiană, s-o scot la lumină, să-i analizez conținutul, să mă pun bine cu ea... uite ce maximă latinească frumușică și plină de înțelepciune — îmi ziceam eu, umblând de colo până colo, fără să-mi aflu loc. Ne-au mai rămas nouă și alte maxime înțelepte de la strămunii noștri romani... care erau toți niște oameni foarte înțelepți și frumoși și plini de virtuți antice... dar parcă nici una nu conține ca asta un adevăr așa de sublim. Și niciodată n-au existat pe lume atâtea societăți sportive, atâtea ștranduri, atâta football și rugby, atâtea meciuri de box, de înot și de alergătură pe gratis ca-n zilele noastre. Contemplând această sănătate robustă, de obicei goală până la centură și extraordinar de păroasă pe picioare, te apucă groaza când te gândești la capacitățile mintale pe care trebuie să le ascundă (cu atâta grijă) un jucător de football sau la cantitatea de înțelepciune care trebuie să zacă în fundul unui campion de box...

Nu, nu merge! Se vede că i-am dat o interpretare greșită, dacă mă persecută înainte. Dar așa-mi trebuie. Cine m-a pus să mă duc la serbare? Ce interes aveam eu, până pe acolo, să ascult cuvântarea profesorului de gimnastică suedeză, când știam bine că asta nu se face?

Să vedem. *Mens sana in corpore sano...* Când zici că

numai într-un corp sănătos stă o minte ageră, asta nu înseamnă că în toate corpurile sănătoase stă negreșit o minte ageră. Când zici că toate vacile sunt mamifere, asta nu înseamnă că toate mamiferele sunt vaci. Mai există și capre, de exemplu, care sunt tot atât de mamifere. Ba am văzut eu una, odată, la o mânăstire de maici, care era mai mamiferă decât orice vacă... ce bine era pe-acolo în timpul verii, ce de măiculițe tinere și cu frica lui Dumnezeu, ce umbră și ce răcoare pe sub brazi... mai cu seamă noaptea sau pe vreme de ploaie... când turna câte trei săptămâni în șir, de credeai că s-a mutat tot Atlanticul în cer, ca să ude mănăstirea... Ce-are a face! *Mens sana in corpore sano*. Când zici: o minte sănătoasă într-un corp sănătos, aceasta însemnează doar atâta, că numai într-un corp sănătos, poate exista o minte ageră... Oare așa să fie? M-am gândit imediat la Blaise Pascal și la Darwin, la Spinoza și la Leopardi, la Jean-Jacques Rousseau, la paralizia lui Scarron, la insomniile lui Proust, la epilepsia lui Napoleon (m-am gândit la sănătatea dlui Bogdan-Duică), m-am gândit la numărul mare de intelectuali iluștri cu organismul minat de crocodilii microscopici ai unei maladii oculte — și aproape toată galeria oamenilor de geniu mi-a apărut ca un splendid azil de infirmități incurabile și de mizerii fiziologice ereditare... *Mens sana in corpore sano?* Uite ce belea îi poate veni omului pe cap din antichitatea clasică, dacă o caută cu lumânarea... Cine m-a pus să mă duc la serbare?

Dar poate că străbunul nostru latin n-a avut în vedere sănătatea intelectuală. Poate că el s-a gândit la sănătatea morală în genere. Moralitatea omului ar fi condiționată adică de sănătatea lui trupească, de corpul lui, oțelit prin viață sportivă... Oare?

Ca să verificăm și această aserțiune, n-avem nevoie să ne ostenim prea departe. E destul să aruncăm o privire de jur împrejur, la moravurile lumești din vremea noastră, cea sportivă. Purtat-a omenirea vreodată o rochie mai modernă ca astăzi? Arătatu-și-a ea o epidermă mai pârlită de raze ultraviolete, în văzul lumii? Ori a dansat ea vreodată dansuri mai strâns lipite și mai pe față ca-n zilele noastre? Cunosc eu o cucoană bătrână, căreia i s-au zburlit ultimele fire de păr ale generației sale când a văzut ea mai de aproape cum stă socoteala dansurilor noastre moderne... Încruntat, cu figura crispată de o preocupare unică și indiscutabilă, tânărul dansator își ține strâns tovarășa, de-a lungul persoanei sale sportive, ca pe o pradă, — iar ea, micul monstru, i se încleștează de umeri, având în gestul ei ceva de pisică sălbatică, de vampir și de caracatiță. Și amândoi tac. Abia dacă riscă un pas legănat, încoace și încolo, de frică să nu se disloce cumva blocul cu un milimetru din încheieturile lui esențiale. Și tortura asta durează ceasuri, nopți întregi, până la ziuă. Un tânăr de pe vremea romantismului, supus la această probă neomenească, ar fi fost în stare să lase toate baltă, să-și planteze dansatoarea în mijlocul salonului și s-alerge afară, la aer curat. Vezi că, pe vremea aceea, nu erau atâtea sporturi, care să întrețină igiena sufletească!

Mens sana in corpore sano... Mărturisesc că a început să-mi fie, cum zice țăranul moldovan, o lehamite grozavă de atâta înțelepciune latinească.

S-ar putea întâmpla ca prin mens sana legiuitorul să fi făcut aluzie numai la moralul omului, în înțelesul medical de astăzi al cuvântului... Este foarte adevărat că un om sănătos are și moralul ridicat, adică are chef de viață, pe când un biet bolnav, săracul, nu mai are gust de nimica.

Dar o constatare ca asta nu era nevoie să mi-o spui numaidecât pe latinește. Puteai s-o dai de-a dreptul pe românește, că totuna era. În orice caz, aș fi scăpat mai ușor, nu s-ar fi înfipt în subconștientul meu cu atâta tenacitate ca în forma ei latină.

Mens sana in corpore sano... Dacă scap și din asta cu bine, n-o să mă mai prindă nimeni în zilele mele pe la vreo serbare sportivă sau comemorativă, unde se țin discuri cu citații latinești.

Cine m-a pus?...

Evoluția unui ideal

Un poet adevărat, oricât s-ar feri de această nenorocire profesională, trebuie să facă parte dintr-o generație de muritori. Trebuie să întrupeze, măcar după moarte, când nu mai are încotro, forma sensibilității speciale a epocii în care a trăit. Chiar dacă poetul are ambiția să acape de sub tirania unor idealuri colective prea contemporane, în structura moleculară a operei sale vei regăsi infailibil expresia curentă și naivă a unor credințe și aspirații umane de-a doua mână, mai primitive și mai durabile.

Dar și acestea din urmă se schimbă cu timpul. Iar procesul obscur al acestor evoluții misterioase, desfășurându-se prea încet în vreme, trece de obicei neobservat. Este deci o fericire că diferitele lui momente se înregistrează automat pe placa sensibilității poetice și rămân fixate acolo pentru totdeauna. Comparând din acest punct de vedere două opere zămislite în mici deosebiri de structură, aproape imperceptibile, care trădează totuși că în răstimp s-au produs unele schimbări adânci în psihologia speciei

umane. Astfel, pentru cine știe să le descifreze, aceste semne microscopice povestesc lucruri interesante.

*

Toată lumea cunoaște, desigur, versul lui Eminescu:

... le stă bine laolaltă,
Ea frumoasă și el tânăr, el înalt și ea înaltă.

Fără îndoială că poetul, având nevoie să zugrăvească aci o pereche ideală de îndrăgostiți, a rezumat un minimum de calități care, după părerea lui, sunt necesare și suficiente în dragoste. El înalt și ea înaltă, i-a trebuit mai mult pentru frumusețea lor decorativă. Esențialul este: ea frumoasă și el tânăr. Așa trebuie să fie, după părerea lui Eminescu, cei doi parteneri, ca să se poată iubi reciproc. Iar această părere indiscutabilă coincide cu idealul amoros al întregii specii umane — masculine și feminine — din acea vreme.

(Observați și aici sobrietatea virilă, gustul infailibil de care dă dovadă marele poet. Altul ar fi spus poate și despre bărbat că era „frumos"... evocând astfel o imagine aproape scabroasă, care nici măcar nu s-ar fi potrivit cu idealul de bărbăție aspră după care suspină în realitate o adevărată femeie.)

Dar de la Eminescu până astăzi, o schimbare adâncă trebuie să se fi produs în întunericul de jos al naturii umane. Mi-am dat mai bine seama de lucrul acesta într-o zi, când am auzit din întâmplare, cântate de o domnișoară cu sprâncene foarte subțiri, niște stihuri naive în care un poet modern anonim zugrăvește, la rândul lui, o pereche ideală de îndrăgostiți din zilele noastre. Mi-a rămas în minte strofa esențială:

La un bal, odată, ei s-au întâlnit.
Șoapte de iubire dânsul i-a șoptit,
Și din prima noapte s-au simpatizat.
Ea era frumoasă...

Vedeți, ca și pe vremea lui Eminescu, Ea trebuie să fie frumoasă. Altfel nu merge. Numai la mare ananghie, un bărbat ar putea „simpatiza", din treacăt și cam la repezeală, o urâtă. În privința aceasta, nici o schimbare nu s-a produs pe lume.

Dar El, cum era? Cum trebuie adică să fie un bărbat, pentru ca o femeie modernă să se lase simpatizată de el, și încă „din prima noapte"?... Nu, oricât și-ar bate capul cineva care nu e poet, nu cred să ghicească. Iată:

Și din prima noapte s-au simpatizat.
Ea era frumoasă, el era bogat...

Să nu se creadă cumva că bogat a fost pus aici numai pentru rimă. Limba noastră conține un mare număr de rime în -at, începând cu democrat și sfârșind cu... aceea care v-a venit în minte din primul moment. Putea deci poetul să găsească aici altă rimă, dacă ar fi avut nevoie. De exemplu:

Ea era frumoasă, el era titrat...

cu toate că un titlu academic nu mai însemnează azi mare lucru.

Și parcă în loc de simpatizat nu s-ar fi putut găsi altceva, echivalent?

La un bal, odată, ei s-au aranjat...

Sau, și mai bine:

La un bal, odată au pus chestiunea pe tapet.
Ea era frumoasă, el era discret...

Văd și eu că primul vers e prea lung... dar, să mă ierte

cititorul, n-am avut intenția să fac o nouă operă de artă cu subiectul dat, ci numai să lămuresc lucrurile.

Rămâne deci bine stabilit că dacă poetul a spus despre eroul lui numai atâta, că „era bogat" — apoi a știut el ce spune. Această idee nici nu putea să-i treacă prin minte, fără o sugestie precisă din afară, din văzduh, din ambianța impalpabilă care-i alimentează inspirația.

Femeia e seismograful speciei noastre. În materialul plastic al instinctelor sale, interesul speciei înregistrează toate schimbările pe care evoluția enigmatică a societății umane le aduce condițiilor în care se dă lupta pentru viață.

Pe vremuri, omul avea nevoie în această luptă numai de brațe tari, de vigoare trupească. Un bărbat tânăr și înalt, adică voinic, avea cele mai multe șanse de izbândă.

Deci: ea frumoasă și el tânăr.

Astăzi însă așa s-au întors lucrurile, că voinicia nu mai ajută la nimic. Pasiunea tinerilor de azi pentru sporturi, iscată nu se știe cum și întreținută ocult, mi se pare numai un tertip diabolic inventat de cei care aveau interes să le deruteze atenția, ca să le înlăture concurența. Căci lupta cea mare și adevărată se dă astăzi cu capul. Lungimea fizică a unui personagiu nu-i mai aduce absolut nici un folos în afacerile lui bănești; iar tinerețea e mai degrabă un indiciu de permanentă jenă financiară (și femeile au cam început, încă de pe vremea lui Eminescu, să miroase acest trist adevăr).

Alte calități se cer omului modern. Pentru izbândă în fața vieții, el are nevoie în primul rând de șiretenie, de pricepere în afaceri, adică de inteligență practică și de experiență matură. Iar semnul concret al acestor calități invizibile este bogăția materială, cu tot cortegiul ei de seducțiuni.

Și nu se poate spune că femeia a tras numai cu coada ochiului la această nouă stare de lucruri, ci a privit-o îndelung, cu ochi mari și serioși, până când în inconștientul ei s-a elaborat o concluzie organică, o idee activă, care s-a îmbibat în anatomia ei delicată până în toate colțurile și i-a orientat instinctul în sensul unei urgente adaptări la situație.

*

Pentru o femeie onestă din toate zilele noastre, prezența unui om bogat în anturajul ei constituie o permanentă primejdie. Simpla lui apariție provoacă instantaneu în organismul femeii o tulburare vizibilă, o excitație de natură bine caracterizată, în privința căreia soțul legitim nu trebuie să-și facă nici o iluzie.

Mutra unui mare bogătaș e afrodiziacă. Pentru o fată inocentă de școală, ea echivalează cu o lectură pornografică. Iată pentru ce suntem de părere că o mamă cu simțul răspunderii ar trebui să-și ferească fata de orice ocazie în care ea ar putea să dea cu ochii pe neașteptate de un personagiu bogat — cel puțin înainte de căsătorie. Fetele nu trebuie să vadă lucruri de astea...

Un arhimilionar, recunoscut ca atare, nici n-ar trebui lăsat să apară pe unde sunt femei. Apariția lui în public este un adevărat atentat la bunele moravuri. Numai cât vede un automobil de lux venind spre ea, femeia modernă își pierde capul și se zăpăcește până într-atâta, că poate fi călcată de el, acolo în stradă...

E ușor de înțeles că, în asemenea condițiuni, ceilalți muritori sunt obligați să renunțe la orice ambiție sentimentală în dragoste, mulțumindu-se numai cu ceea ce mai pot apuca și ei, din când în când, pe de lături.

„Tinerețea" și „înălțimea" fizică sunt, biologicește, lu-

cruri prea demodate. Femeia de azi nu se mai uită la asemenea fleacuri. Un lungan de doi metri, când n-are decât atâta, o lasă absolut rece, chiar dacă s-ar sinucide de dragul ei... A iubi astăzi un bărbat tânăr e ceva anormal, ceva împotriva naturii. E o aberație sexuală. Numai o doamnă din aristocrație își mai poate permite, în goana după senzații rare, capriciul unei astfel de perversități. Dar o burgheză normală și serioasă, cu simțurile intacte, e la adăpost de asemenea surpriză... Se vede și de aici că burghezimea e clasa care susține cu putere stindardul moralității publice, conducându-se în toate chestiunile gingașe de acest fel numai după indicațiile naturii. Și trebuie să adăugăm cu mândrie că, printre femeile de alte nații, romînca noastră se arată îndeosebi sensibilă la aceste indicații venite din adânc.

O urmare naturală a acestei stări de lucruri e ușor de întrevăzut:

Rasa oamenilor săraci o să dispară de pe fața pământului. În curând, nu se vor mai naște decât oameni bogați. Și copilul va purta, încă de la naștere, semnele și stigmatele acestei rase privilegiate: el se va naște cu un mic început de burtă, cu o intenție de chelie în creștetul capului și cu un automobil de lux la poartă.

Mă întreb însă, ce se va întâmpla dacă în evoluția vertiginoasă a omenirii, împrejurări viitoare, necunoscute încă, vor aduce într-o zi la modă alte însușiri bărbătești necesare pentru luptă și izbândă... De pildă, facultatea pe care o au deja unii sectanți religioși de a se mutila benevol, sau — mai știu eu — o inaptitudine firească de a cădea în păcat, măcar la zile mari... Așa-i că bietele femei vor trebui să se adapteze vrând-nevrând la această situație nenorocită, adorând mâine ceea ce detestă astăzi, fără ca

nici ele singure să știe pentru ce?

Și parcă aud de pe acum corul poeților:

Ea era frumoasă, el era patern...

Dar când vom ajunge aici, specia umană va fi atins de mult idealul ei ultim de purificare morală, despre care unii filozofi cred că e însuși scopul vieții pe acest pământ — și zilele ei vor fi numărate pe degete.

Articole, cronici, recenzii

C. Hogaș: Note din călătorie

...Fără multe marafeturi, făcurăm cinstea cuvenită borșului de chitici, din care începurăm a sorbi cu iuțeală, înghițind repede și încreținд sprâncenele deasupra aburului fierbinte și mirositor. Cina fu scurtă.

După ce ne ospătarăm astfel, Axinia își ghemui cum putu pe o laviță, lângă vatră, trupul ei sprinten și mărunt de țarcă ostenită, tovarășul meu așeză în tăcere la capătul tarniței o pernă vârtoasă și dispăru numaidecât sub o pocladă uriașă, potrivită parcă anume pe măsura persoanei sale lungi și deșirate, iar eu ieșii în cerdac și de acolo coborâi în livadă, ca să mă pot încânta în voie de priveliștea măreață a nopții aceleia.

Din înalta împărăție a umbrelor, luna și stelele care înotau în negrele și depărtatele adâncuri ale Nemărginirii, până dincolo de hotarele ochiului, umpleau văzduhul străveziu cu o pulbere diafană și viorie. Sub mângâierile ușoare și nevăzute ale unui vânt de răsărit, fânațul adânc se mlădia în valuri molatice, pe înclinarea lină a costișei, iar prin rariștea frunzișului mișcător treceau adieri răco-

roase și ușoare, ca fâlfâitul unor aripi fantastice și nevăzute. Spre dreapta, munți întunecoși cu piscuri pierdute în negură își topeau în aerul limpede și larg crestetele lor singuratice. Iar peste tainica însuflețire a florilor, care-și ridicau deasupra ierburilor subțiri și mlădioase potirele lor strălucitoare, din mozaicul verde-auriu al livezilor revărsate peste coline ca fermecatele grădini ale Semiramidei, se așternea ca un văl străveziu, țesut din fire de lumină, pulberea de argint a lunii. Mă ridicai de pe așternutul meu mirositor de fânaț moale, care rămase culcat sub neclintirea frunzișului negru, și intrai în casă.

— Scoală-te, nevrednic strănepot al lui Pitagoras, alungă din încăperea strâmtă și întunecoasă a ochilor tăi de motan somnoros fantasmagoriile molaticului Morfeu și spunemi în câte miliarde de ani ai fi în stare să numeri strălucitoarele alaiuri de stele cu care luna a găsit de cuviință să-și împodobească obișnuitul ei drum aerian în noaptea aceasta? zisei vârând o mână sub pocladă și alta în părul încâlcit și aspru al tovarășului meu.

Convins de tăria acestui argument, el scoase o clipă la iveală năsoasa și mirata lui persoană, mormăi ceva clipind cu iuțeală dintr-un ochi, apoi dispăru în întregime sub pocladă și numaidecât începu a sforăi ca un cal nărăvaș. Părea că toate lighioanele pământului și toate păsările cerului și-au dat întâlnire și se sfădesc în încăperea neagră și păroasă a nărilor lui uriește. Făcea ca gaița și ca mistrețul, ca ursul și ca pițigoiul. Aci slobozea o notă ascuțită și plângătoare, ca o primadonă oftigoasă, aci cârâia iute și scurt ca o găină spărietă de hultan, și melodia se ridica apoi de la bas până la soprano, când pizzicato, când tremolo, de dârdâiau giurgiuvelele ferestilor. Flaute și lăute, piculini și tromboane își amestecau atunci sunetele haotice în în-

tunecoasele guri de tartar ale nasului supranatural cu care Cel-de-sus împodobise făptura somnoroasă și hulpavă a tovarășului meu.

Alungat de această orchestră vrednică de urechile răbdătoare ale ucenicilor lui Hefaistos, am ieșit afară din odaie, am smuls câteva brațe de fân proaspăt dintr-o căpiță și m-am lungit cu fața-n sus, în lumina plină de taine a călătorului disc al Dianei.

Problema râsului și humorul românesc

I

Ce e humorul? Când zicem despre un scriitor că are humor, înseamnă oare că avem a face cu un scriitor vesel?... În privința asta e foarte semnificativă o anecdotă, pe care-i plăcea lui Caragiale s-o povestească în momentele lui de pesimism acut, adică la un pahar de vin — anecdotă pe care unii din d-voastră o cunosc, poate, din Anatole France sau din alt autor. Se zice că la un mare psihiatru, la un doctor de nervi din Roma, s-a prezentat într-o zi un pacient necunoscut, un om cu figura tare tristă, care se plângea că, de multă vreme, e atins de o afecțiune sufletească deprimantă, de o melancolie cronică.

Rând pe rând, marele psihiatru i-a prescris diferite leacuri: odihnă..., aer curat..., băi reci..., șpriț la gheață... Degeaba! Pacientul se întorcea de fiecare dată tot mai trist, mai sinistru, mai... incurabil decât oricând. În cele din urmă, doctorul i-a zis:

— Am încercat cu d-ta toate leacurile, toate procedeele, toate mijloacele de înveselire. Nu mai rămâne să-ți

recomand decât unul singur...

— Care?

— Am auzit că s-a stabilit în orașul nostru de câtăva vreme un tip fenomenal... Un actor care-și joacă pe scenă propriile-i improvizații comice, un mare creator de veselie, care face pe toată lumea să râdă cu lacrimi. Du-te să-l vezi... Și dacă nici ăsta nu e în stare să te vindece, să te facă să râzi, eu unul nu mai am nici o putere, nu mai știu ce să-ți recomand — înseamnă că melancolia d-tale este incurabilă.

— Și.. ăsta e ultimul d-tale cuvânt? întrebă pacientul.

— Da.

— Atunci s-a isprăvit cu mine. Trebuie să mă sinucid.

— Pentru ce?

— Pentru că omul la care mă trimiți, tipul fenomenal care face pe toată lumea să râdă... sunt tocmai eu, sunt chiar eu, domnule doctor!

Această mică întâmplare, chiar dacă nu e adevărată, e cât se poate de verosimilă. Ea ilustrează și subliniază adevărul că un humorist nu e întotdeauna un om vesel prin natura lui, că humorul nu se poate confunda cu veselia.

Pe de altă parte, un om poate foarte bine să fie vesel de la natură și, totuși, să nu aibă darul de a-i face și pe semenii lui să râdă. Și cu cât el, cel dintâi, râde mai tare de propriile-i glume, cu atât cei din jurul lui se lasă mai greu contagiați, mai greu convinși să râdă și ei.

Când e vorba de un scriitor, se cuvine să facem aici din treacăt o observație, să relevăm un curios fenomen de psihologie pe care istoria literaturii ne dă ocazia să-l constatăm adeseori, când confruntăm opera unui scriitor cu biografia lui. De pildă, un scriitor care duce o viață foarte castă, o viață de om cuminte, poate fi foarte erotic,

foarte senzual în plăsmuirile lui literare — ba uneori poate chiar să frizeze pornografia prin felul arzător, colorat și amănunțit în care descrie unele scene de dragoste și toate realitățile fizice ale erotismului, de care el pare obsedat.

Și invers: un autor îndeobște cunoscut ca temperament erotic prin excelență, cu o viață plină de aventuri amoroase, scrie numai lucruri surprinzător de pudice și de caste, e foarte rezervat în expresii, ba uneori exclude cu desăvârșire amorul din opera lui literară. Un sentimental naiv în viața de toate zilele face pe grozavul în scris — și invers, un cinic dezordonat, un Don Juan în practica vieții face, în versuri și în proză literară, pe sentimentalul, credincios unei singure femei. Un om foarte timid în viața practică de toate zilele poate fi un polemist violent și un pamfletar plin de o aprigă bărbăție în scrierile lui.

S-ar părea că ne aflăm în fața unei legi a compensațiilor: omul cheltuiește, trebuie să-și cheltuiască, în fantezii creatoare de artă, surplusul unei anume forme de energie vitală pe care o economisește în viața de toate zilele. Să nu uităm mărturisirea lui Goethe că a scis romanul lui Werther numai ca să scape de sentimentalism — și că, după ce l-a scris, s-a vindecat în adevăr pentru totdeauna...

De aceea, când observăm că, de obicei, humoristul nu e un om vesel, nu trebuie să ne înșelăm: tristețea lui poate să însemneze numai că, făcând pe alții să râdă, el își canalizează în acest mod și își cheltuiește pe această cale toată rezerva lui de bună dispoziție firească — și nu mai rămâne cu nimica. Dar înainte de a o cheltui, el trebuie să aibă această rezervă de vitalitate, poate chiar în grad mai mare decât semenii lui. Căci, fără a se confunda cu veselia, cu buna dispoziție, humorul trebuie, totuși, să fie grefat pe un exces de vitalitate, pe un fond autentic de veselie nativă,

oricât de mascată ar fi ea — deoarece humor amestecat cu duioșie sau cu melancolie poate să existe, dar *humor trist* nu există, e o contradicție între termeni.

Bergson, marele filozof și subtilul psiholog din zilele noastre, încearcă să definească humorul ca un simplu procedeu de fabricație a comicului pe cale artificială. După el, humorul și ironia sunt două procedee ușor diferite pentru obținerea efectului comic ce poate rezulta pe urma unei confruntări glumețe între ideal și realitate. „Ironia, zice el, constă în a enunța ceea ce ar trebui să fie, prefăcându-te a crede că tocmai așa este; iar humorul constă în a zugrăvi amănunțit ceea ce este, prefăcându-te a crede că chiar așa ar trebui să fie...” Precum vedeți, Bergson reduce humorul la o simplă atitudine intelectuală. Dacă ar fi așa, atunci orice om ar putea să aibă humor, numai să vrea — căci o atitudine intelectuală, că și una fizică, materială, poate fi luată sau imitată de oricine, după voie. Dar se știe că, în realitate, lucrurile nu stau tocmai așa. Nu oricine poate fi spiritual și, mai cu seamă, nu oricine poate avea humor.

Greșeala vine de acolo că marele filozof a dat cuvântului humor un înțeles prea restrâns, adică alt înțeles decât acela pe care suntem înclinați să i-l dăm noi. Și apoi, se pare că el s-a gândit numai la humorul englez și, mai ales, la o caracteristică a lui, la care a încercat să reducă tot humorul.

O explicație diametral opusă ar fi aceea a lui Gabriel de Lautrec, traducătorul lui Mark Twain în limba franceză. „Humorul, zice acest autor, e o chestie de temperament. Fiindcă totul e să prinzi raționamentele și icoanele sub un unghi particular, ca acei pictori care găsesc atitudinea cea mai potrivită ca să-și așeze modelul într-o lumină nouă.”

<...Ați înțeles d-voastră acum, din aceste cuvinte ale

lui Lautrec, ce e humorul? Vă mărturisesc că nici eu...> Ceea ce francezul pare să afirme aici mai clar ar fi ideea că humorul este o chestiune de temperament. Firește. Dar aceasta nu e o explicație, aceasta are numai aerul unei explicații...

Nici Mark Twain, vestitul humorist american, nu e mai explicit în privința humorului. Iată ce ne spune el: „Efectul povestirii humoristice atârnă de chipul cum ea este povestită: al celei comice atârnă de subiect. Povestirea humoristică trebuie povestită grav; povestitorul se silește să ascundă punctul ce i se pare în stare să provoace râsul."

Mille, autorul unei antologii a humoriștilor francezi, ne spune în prefața lui: „În englezește, orice scriere care are scopul să provoace râsul se numește humoristică." Se poate să fie așa, în englezește. În românește, însă, pentru ca o scriere să fie humoristică nu-i de ajuns să aibă numai scopul de a provoca râsul; ea trebuie să aibă și mijloacele, adică darul de a-l provoca... Și apoi, să nu uităm că există unele încercări literare care provoacă râsul, adică sunt humoristice, deși autorul țintise la un efect cu totul de altă natură. După cum vedeți, problema e mai complicată decât își închipuiau savanții și specialiștii.

II

Nu voi avea imprudența și pretenția să vă prezint și eu o definiție a humorului. Și poate că nici nu e nevoie, până pe acolo. Există în jurul nostru atâtea lucruri pe care nu le putem prinde într-o definiție , dar pe care le cunoaștem totuși îndeajuns ca să putem vorbi despre ele cu folos, când avem nevoie, și cu legitimă încredere. Toată lumea știe ce e un cățel — dar câți dintre d-voastră ar putea să- mi

dea acum o definiție exactă a cățelului..., o definiție după care, dacă am avea absolut toate mijloacele de laborator la îndemână, să putem fabrica un cățel în întregime, cu toate ale lui, fără să-i lipsească un fir de păr? Tot așa stau lucrurile și cu humorul.

Fără să-l putem defini, noi știm cu toții cam ce înseamnă acest cuvânt. Când zici despre un om — fie el scriitor, fie simplu cetățean — că are humor, toată lumea înțelege că acel om are *darul* de a face, cu intenție, cu bună-știință, pe semenii lui să râdă. Humorul, în vorbirea noastră practică, este, prin urmare, un dar natural, o predispoziție specială, o aptitudine înnăscută. El nu e numai o stare de suflet, pentru că atunci orice om vesel ar avea humor; el nu e nici o simplă atitudine intelectuală, voită și obținută prin mijloace conștiente, pentru că atunci orice om inteligent, în orice stare sufletească s-ar găsi și fără alte însușiri înnăscute, ar putea să aibă humor, numai să vrea.

Cum am putea caracteriza acum, după cele expuse mai sus, humorul românesc?

S-a spus despre humorul anglo-saxon că e grav, despre cel german că e greoi și exuberant, despre cel francez că e ușor și spiritual..., caracterizări ce par a se referi mai mult la *veselia* acestor popoare decât la humorul lor. În același mod, prea schematic și destul de convențional, am putea să caracterizăm și noi în două cuvinte humorul românesc, spunând despre el, de pildă, că e senin și cumpănit.

Dar noi nu urmărim să închidem această caracterizare a humorului românesc într-o formulă lapidară și impresionantă, care să aibă aerul să spună aproape nimic.

Noi credem că humorul unui popor se poate caracteriza : 1) după mijloacele de care se folosește, în creațiile

lui literare, pentru a provoca râsul, și 2) după lucrurile de care lui îi place să râdă și să-și bată joc de predilecție.

Mijloacele de care se folosesc humoriștii, în chip natural și inconștient, pentru a provoca râsul, mijloacele pe care fantezia lor creatoare le găsește la îndemână în momentul inspirației, sunt de o diversitate extraordinară. Nici un pshiholog până astăzi nu a reușit, decât foarte parțial, să le identifice și să le clasifice. O catalogare a acestor mijloace, cînd e vorba de un popor, ar fi laborioasă, chiar dacă nu ar presupune în prealabil o inventariere universală a fenomenelor comice.

Cel mai comod criteriu, așadar, pentru caracterizarea humorului unui popor este acela al împrejurărilor în care el râde și al lucrurilor de care lui îi place să-și bată joc de predilecție.

Aici subiectul nostru ne pune față-n față cu problema râsului. Căci dacă întrebăm: ce anume ne face pe noi, românii, să râdem mai adeseori și mai din toată inima? — ar trebui să răspundem mai întâi la întrebarea: de ce râde omul?

Iată o problemă de psihologie, foarte spinoasă și foarte complicată, a cărei soluție, în momentul când pare gata să fie prinsă, le alunecă printre degete celor mai ageri cugetători, după ce a jucat nenumărate farse spiritului de analiză.

Aș putea să vă expun aici, pe scurt, teoriile tuturor analiștilor care s-au ocupat cu această problemă, a râsului.

Mă mulțumesc să amintesc numai pe cea mai venerabilă dintre ele, teoria lui Aristotel, după care râsul ar fi provocat de sentimentul de triumf pe care ni-l dă concepția subită a unei superiorități a noastre, în comparație cu inferioritatea altuia. În adevăr, spectacolul inferiorității

sau defectelor altuia ne face, în unele împrejurări, să râdem. Iar dintre defectele, dintre lipsurile care ne fac să râdem, pe primul plan stau cele mintale, fiind cele mai importante.

Lipsurile mintale cele mai frecvente se pot grupa în trei categorii mari:

1) Lipsa de instrucție, de învățătură propriu-zisă — adică ignoranța;

2) Lipsa de experiență, adică lipsa acelor învățăminte pe care i le dă omului experiența (deci naivitatea, sub toate formele ei) și

3) Lipsa de atenție, adică distracția — cu toate cauzele ei, cât de depărtate și cu toate efectele ei practice, materiale, cu toate măruntele neplăceri, gafe, accidente etc. la care sau o nebăgare de seamă a momentului pot duce. Aceste trei cusururi întrunite în același individ seamănă mult cu prostia — deși fiecare în parte nu însemnează numaidecât prostie. În adevăr, un gură-cască veșnic distrat, care pe deasupra este și ignorant și pe care nici experiența de toate zilele nu-l poate instrui, se numește în toate limbile un prost — și mare parte din manifestările lui, fatal neadaptate împrejurărilor, ne fac să râdem.

Calitățile corespunzătoare celor trei cusururi (la care aș adăuga și lipsa de memorie practică, elementară — căci un om care uită de la mână la gură, un ramolit, de ex., ne face, de asemenea, să râdem) — calitățile corespunzătoare, adică o minte pururi trează, înarmată cu multe cunoștințe, din cărți și din experiență — se numesc inteligență.

Numai cât, fiecare popor pune un accent deosebit pe cutare latură a inteligenței mai mult decât pe alta. Noțiunea de inteligență are nuanțe ușor diferite de la popor la popor, nuanțe care indică firea și gradul de civilizație a fiecăruia

— indicând asupra cărui defect mintal apasă mai cu deosebire atenția acelui popor și care anume calitate mintală i se pare mai prețioasă.

În mijlocul unei societăți foarte civilizate, lipsa deinstrucție, adică ignoranța, creează individului o stare de inferioritate cu mult mai gravă decât aiurea, cultura fiind o calitate mintală tot așa de necesară vieții practice, ca și atenția pururea trează asupra realităților cu care omul trebuie să lupte pentru viață. Acolo, pentru a putea trăi, fără a fi înlăturat, pur și simplu, de la festinul modest al vieții de mulțimea competitorilor, cunoștințele căpătate în școală sau prin o bogată experiență sunt absolut indispensabile.

Iar lipsa lor constituie o sursă foarte bogată de efecte comice: fiecare semn exterior de ignoranță e primit cu zâmbete sau cu hohote de râs.

Un popor tânăr ca al nostru, însă, nu râde de ignoranță, de incultură. Nu atâta pentru că el însuși, fiind puțin cultivat, e incapabil să remarce, de ex., o inexactitate științifică chiar elementară, cât, mai ales, pentru că o minte prea instruită nu era necesară până mai ieri omului ca să trăiască bine prin părțile acestea...

Spuneți unui țăran român că pământul are forma unui cilindru — el nici n-o să zâmbească măcar, *chiar dacă a învățat la școală că pământul e rotund.* Poporul nostru prețuiește, în primul rând, calitatea care a fost îndelungă vreme suficientă unui om ca să trăiască bine pe meleagurile noastre — de celelalte putând să se dispenseze cu ușurință, fără ca prin aceasta să-și pericliteze existența și bunul trai. Această calitate este inteligența practică a omului înzestrat cu o minte pururi trează, neadormită. E semnificativ în această privință faptul că cuvântul *inteligent*, care e un neologism, nu are în limba neaoș românească alt echiva-

lent decât cuvântul *deștept* — adică treaz, neadormit... Cu această singură calitate a spiritului, românul confundă toată inteligența.

Pentru el, un om lipsit de această singură calitate e un prost. Indiferent din ce cauză ar fi distrat, un om cu gândurile aiurea îi face românului nostru o impresie detestabilă. Și în judecata asta simplistă, el nu-și dă seama că ar putea uneori să greșească. Un Kant, un Newton, cu distracția lor proverbială, l-ar fi făcut să râdă grozav de stângăcia lor practică, de gesturile lor cam anapoda, și să-i taxeze în mintea lui drept mari gugumani, tocmai pe acești reprezentanți de elită ai intelegenței umane speculative. Căci românul, după cum am spus, nu înțelege și nu admiră decât inteligența practică. Și numai lipsa acestui fel de inteligență îl face să râdă, cu tot cortegiul ei de urmări comice, adică de pățanii neașteptate și hazlii — și cu toate rădăcinile ei: pasiuni, vicii, defecte de caracter, care fixează atenția subiectului într-o direcție și-i distrag mintea și simțurile de la realitatea înconjurătoare imediată.

III

Procedeul obișnuit prin care poporul nostru își exteriorizează humorul este, prin excelență, folosirea meșteșugită a aceluiași cuvânt primordial, pe claviatura căruia joacă în trei moduri deosebite, după împrejurări — și anume:

1) Inventează situații și pățanii comice, datorite lipsei de atenție sau de inteligență practică, pe socoteala celor de care vrea să-și bată joc — și povestește, pur și simplu, acele pățanii și întâmplări de haz (în această categorie intră toate snoavele și anecdotele în care românul își bate

joc de neamurile străine cu care se învecinează sau cu care trăiește laolaltă: ungur, neamț, bulgar, evreu sau țigan).

2) Sau afectând el însuși, vorbitorul, o nebăgare de seamă sau o naivitate prefăcută (ironia) spune cuiva indirect și fără să aibă aerul că o face dinadins adevăruri supărătoare — și în acest caz comicul stă, mai ales, în forma literară în care își îmbracă gândul. În această a doua categorie intră o mare parte din literatura populară cu formă definitiv cristalizată: acele curioase strigări la horă, care sunt uneori minunate epigrame rustice, mici juvaeruri de ironie mușcătoare:

Bade, nu mă săruta...

— strigă un flăcău în horă, uitându-se pe sub sprâncene la o fată cu buzele prea roșii —

Bade, nu mă săruta C-a fi rău de dumneata... Te-i trezi de dimineață Cu roșață pe mustață Și-i porni la arătură, Cu funingine pe gură! Și cum voinicul e cam mic de statură, fata pe care a ironizat-o îi răspunde la rândul ei, cu ochii în pământ și cu buzele subțiate: Câtu-i voinicu de nalt, Șede-n chicioare sub pat... În Sălișteˮ...

3) În sfârșit, cele două procedee se pot găsi combinate în una și aceeași povestire — în minunata povestire a lui *Păcală*, eroul nostru popular, plin de humor și de spirit inventiv, care își bate joc, prin vorbe și prin fapte, nevinovate în aparență, de toți dușmanii lui, și care e o figură unică în galeria personagiilor hazlii create de fantezia popoarelor.

În lumina celor expuse până acum, după ce am arătat care este esența tainică a humorului românesc, nu ne-ar rămâne decât <să dăm câteva exemple> să trecem în revistă câteva modele diferite de humor național. Dar această exemplificare, ca să fie completă, ar trebui să fie prea lungă, ne-ar cere prea mult spațiu.

Totuși, nu cred că ar fi prea de prisos să adaug aici <să completez analiza de până acum prin> câteva observațiuni secundare, dar nu lipsite de interes pentru cine vrea să-și facă o idee justă despre humorul nostru național.

Țăranul român — căci despre el a fost vorba și la el m-am gândit tot timpul, ca la adevăratul depozitar al sufletului românesc, — nu-și bate joc decât de acele defecte care pot fi remediate și care l-au făcut să sufere puțin, într-un fel sau altul. În străinii cu care vine în contact el ironizează numai defectul principal, care sare în ochi, dar aceasta nu însemnează că e xenofob: la muscal — darul beției, la ungur — fudulia, la bulgar — înțelegerea greoaie, la țigan — lăudăroșenia, calicia, mania furtișagului și-a minciunii gogonate, la evreu — șiretenia, spiritul de gheșeft și mai cu seamă lipsa de curaj fizic... Evlavios în adâncul sufletului, asta nu-l oprește ca în snoavele lui să-și bată joc chiar și de popă, atunci când preotul nu-și păstrează purtările lumești la înălțimea darului și a misiunii sale. De multe ori țăranul își exercită verva satirică asupra femeii, tovarășa lui de necazuri, împletind humorul cu minunate observații asupra naturii feminine și a defectelor ei milenare. Lenea, sulimanul, infidelitatea și șiretenia sunt defectele cele mai frecvente la femei, pe care el le subliniază de preferință și le ia în râs.

M-a impresionat întotdeauna, de asemenea, și atitudinea morală, justețea cu care țăranul român știe să aleagă și să lovească numai ce trebuie... În snoavele și povestirile lui humoristice, niciodată nu vom avea ocazie să vedem că se creează o situație privilegiată unui personagiu cu atitudine imorală sau suspectă. Să dau un exemplu curios și frapant. D-voastră știți ce figură ridicolă este pentru un francez un bărbat pe care-l înșeală nevasta. De câte ori

întâlnești un astfel de tip nenorocit în literatura humoristică franceză, el este invariabil un tip comic, ridicol.

În snoavele lui, povestitorul popular român nu-și bate niciodată joc de bărbatul pe care-l înșeală nevasta, ci mai degrabă de ea și de complicele ei. Oricât de surprinzător ar părea, faptul este exact. Când într-o snoavă apare un ibovnic, o femeie și un bărbat înșelat — soțul este acela care întotdeauna biruie până la urmă, iar femeia și amantul rămân ridicoli și păcăliți. Și simțul este atât de puter nic în firea povestitorului care creează snoava, încât covârșește celelalte cerințe artistice, de verosimilitate, de adevăr obiectiv: fie ibovnicul oricine o fi, boierul sau chiar preotul, snoava ni-l arată la urmă păcălit și ridicol, față cu bărbatul a cărui cinste a încercat s-o nesocotească... Se vede că așa se petrec lucrurile la țară .

Acest fapt, pe care nu-l întâlnim în literatura noastră cultă, această concepție de viață curată, pe care o găsim aplicată în povestirile lui satirice, indiferent de forma lor licențioasă și de vocabularul lor naiv pornografic, este proba cea mai elocventă de echilibru sufletesc și de inalterabilă sănătate morală a țăranului român.

Pe un volum de Eminescu

S-a zic că, din punct de vedere artistic, opera poetică a lui Eminescu e imperfectă. Acei care cred astfel confundă perfecțiunea tehnică cu perfecțiunea artistică. Orice om inteligent, care a ținut o prozodie în mână, poate face versuri perfecte. Semnatarul acestor rânduri nu e poet. Totuși:

Aseară, fix la ora 9, Trecând așa pe strada *Nouă* Sau

poate *Amzei* — nu importă! M-am pomenit cu o escortă De oameni beți ca niște bestii Vorbind — pe lângă alte chestii — Că monoplanul n-are cârmă, Dar totuși dacă tragi de-o sârmă Virează scurt — și prin urmare Aici e lucru foarte mare!

Toate rimele sunt bogate sau rare și vă desfid să găsiți o singură greșeală de ritm sau de măsură.

Nu oricare om inteligent, însă, poate face versuri *artistice* (și cu atât mai puțin *poezie*).

Așadar, încă o dată, una e perfecțiunea tehnică și alta e perfecțiunea artistică. Ele se condiționează poate reciproc, dar nu se pot confunda.

Eminescu a fost un artist atât de mare pe cât a fost poet.

Nici un critic însă nu a analizat definitiv structura intimă a poeziei sale; nimene nu s-a coborât în laborator să surprindă tainele acestui artist incomparabil.

Despărțind ad-hoc forma de fond, observăm că la unii poeți de ieri și de astăzi expresia formală întrece cu mult conținutul sufletesc.

Poetul are mania de a spune totul cât mai pe departe, cu ocol, cu diplomație parcă... E un labirint de întorsături precaute în care uneori te pierzi definitiv. Trebuie să dai cuvintele la o parte cu lopata, ca să descoperi o idee liliputană, care de obicei nu merită osteneala:

Nu vezi tu că-n înțelesul cel zadarnic și cuminte, Care tremură-n belșugul de zâmbiri și de cuvinte, E podoaba unei calde, dulci comori nerisipite De dorinți pe care ochii nu le lasă tăinuite Prin văpaia lor duioasă, rugătoare și senină Ca o rază ne-ntinată de sfielnică lumină?[1]

[1]Compuse ad-hoc pentru edificarea cititorului (n.a.).

Toate acestea vor să ne spună: „Nu vezi cum te doresc?"

Alteori, forma îmbracă exact, fără cute inutile, intenția poetului; e manifestarea onestă a talentului veritabil, mic sau mare:

Greu mi-i, dragă, fără tine Și te chem de-atâtea ori — Nu din zori și până-n sară, Ci din sară până-n zori...[2]

În sfârșit, câteodată, poetul face atâta economie de material, încât ajunge la acest ideal de exteriorizare: exprimă direct numai o parte din ce are de spus, lăsând pe cititor să completeze inevitabil restul. Acesta e Eminescu. El spune întotdeauna mai mult decât exprimă direct.

Conținutul sufletesc întrece covârșitor expresia formală...

De aceea el a avut, într-o măsură unică la noi, puterea de a evoca. Aleg, din epoca lui de maturitate artistică, două versuri — destul de simple în aparență:

Căci azi le sameni tuturor La umblet și la port...

Ideea exprimată de-a dreptul: „azi le sameni tuturor" cuprinde în sine ideea inevitabilă: „odinioară te deosebeai de toate". Așadar, în cinci cuvinte două idei opuse, ca două fețe ale unui obiect luminat dintr-o parte; iar ideea subînțeleasă, provocată de un singur cuvânt („azi").

Și luați seamă: convingerea că femeia iubită e singura pe lume (această iluzionare exprimată indirect prin subînțelesul „odinioară te deosebeai de toate") este ceea ce Stendhal explică pe zeci de pagini prin fenomenul *cristalizației*; e cel mai caracteristic efect sufletesc al amorului; e însuși Amorul...

„La umblet și la port..."

---

[2] Idem. Vezi nota precedentă (n.a.).

De ce a ales poetul (nu e vorba de-o alegere calculată) tocmai *umbletul și portul?*

A ales „umbletul" pentru că la ochi, la gură sau la frunte, se înțelege că nu ți-ar fi greu să faci deosebire între iubita ta și celelalte femei, *chiar dacă n-ai fi așa de înamorat.* Pe câtă vreme ca să poți deosebi o femeie de toate celelalte numai de pe umblet, de departe (să-i poți presimți apropierea), trebuie să iubești într-adevăr. Numai amorul singur îți dă putința de a observa o deosebire care scapă privirilor indiferente.

Tot așa în ce privește „portul". Ba încă aici poate fi vorba și de cunoscutul fetișism al înamoraților. Cine a iubit știe cât prestigiu capătă numai o panglică din părul iubitei. Rochia? Dar rochia ei nu seamănă cu nici o rochie din lume! Tot ce a venit odată în atingere cu iubita nu mai poate fi banal: a împrumutat ceva tulburător din ființa ei unică...

(Ceea ce a ajutat pe poet să găsească tocmai „umbletul" și „portul" e fără îndoială sinceritatea lui absolută, de care voi pomeni mai departe. Aici însă e vorba numai de procedeele artistice, iar nu de însușirile sufletești care au condiționat aceste procedee.) Așadar, la cele spuse în primul vers se alătură ceea ce versul al doilea spune lapidar și indirect: „Te iubeam atât de mult, încât eram în stare să te deosebesc dintre toate celelalte femei, numai de pe umblet și de pe port".

Deci ca să recapitulăm: primul vers indică un sentiment în cea mai caracteristică manifestare a lui, al doilea vers, concentrând esențialul în două cuvinte, arată intensivitatea acestui sentiment — și amândouă la un loc stingerea lui.

Adăugați la acestea regretul după amorul dispărut,

apoi *tonul* care dă acestui regret o nuanță de mândrie și, fără să vă mai gândiți la lumina care se răsfrânge în mod fatal din strofele anterioare asupra lor, vă puteți da seamă cât punea Eminescu numai în două versuri de câte cinci cuvinte, atât de simple în aparență.

Darul de a sugera e deci, în parte, coralul puterii de a găsi și de a exprima concis numai strictul necesar. Dar acest strict necesar, această parte luminată a unui tot rămas în umbră, e exprimat de-a dreptul cu toată claritatea permisă de subiect și posibilă mijloacelor artistului.

Se înțelege, prin urmare, că nu e vorba aici de procedeul acelor poeți care nu exprimă nimic de-a dreptul, ci vor să sugereze totul. Aceștia, fiindcă nu pot să ne comunice, prin procedee oneste și experimentate, ceea ce simt și gândesc (de gândit, mai ales, nici nu prea au obicei), își ascund neputința sufletească și artistică în cele mai nebuloase teorii estetice.

Ei au pretenția că ne pot sugera idei și stări sufletești numai prin imagini și prin șiruri de cuvinte, reduse la rolul de sunete.

Și astfel, în loc să ne arate, de pildă, în lumină convenabilă, cel puțin colțul unei săli, ca să putem completa restul, poetul ne poartă prin întuneric sau prin odăile vecine! Decât așa, preferăm să ne lumineze cinstit toată sala dacă poate, ori să ne dea pace. În literatura noastră, acest poet există, după cum vom vedea (ca un ecou tardiv al unor cenacluri literare din Franța), sub două aspecte diferite.

Când e sincer, el e victima unui bovarism inofensiv de care nu se va lecui niciodată.

Un soliloc. Singur el e în stare să-și priceapă opera pe care totuși o oferă cititorilor.

Procedeul lui, însă, nu exclude posibilitatea unor ima-

gini noi și câteodată admirabile. E și greu să bați câmpii așa, fără să găsești din întâmplare câte o floare rară, pe care n-ai găsi-o dacă ai fi nevoit să străbați drumul sever al unui șir de idei. Tocmai acestea derutează pe unii cititori.

Oricum, însă, cu toată aparența lui de farsor, poetul ni se pare, în fond, și mai naiv decât admiratorii lui...

În cele mai multe cazuri însă, poetul nu e sincer (al doilea aspect al „artei noua" indigene). În obscuritatea sonoră a producțiilor sale, e o mare doză de șarlatanism literar. El încearcă să ne sugereze un fond care nu există, sau care se reduce la infinitul mic până la proporții atât de microscopice, încât dispare cu totul.

Pe un nor de ametiste luna grea, halucinantă, Monoclează orizontul cu tergiversări de plantă. Voluptatea sepulcrală distilează-n mine seva Vesperalelor litanii, templele lui Saki-deva, Conturează nostalgia de fenol și de mister Și-mi pătrunde-acut în craniu, ca un vers de Baudelaire...[3]

Iar exhibiția acestui vid sufletesc e colorată apoi, după gradul de inteligență al fiecăruia, de dorința de a părea original și mare cu orice preț.

Unul e diabolic, altul e macabru. Unul suferă de *spleen* și caută originalitate în oglinzi și-n etajere, altul strânge în brațe schelete și vrea să ne epateze prin imagini de o hidoasă pornografie, exagerând o senzualitate de care nu e capabil.

Toți cred că fug de banal căutând subiecte bizare, și nici unul nu pricepe că adevărata originalitate, care se vede mai ales în tratarea unui subiect simplu, n-o poți vedea dacă nu te-ai născut cu ea. Și astfel, printr-o ironie a

[3]Vezi notele precedente (n.a.).

soartei, ajung toți să samene între ei fără să-i poți deosebi: goana după bizar devine foarte banală.

Ce spectacol amuzant pentru cititor!

Închipuiți-vă un om exasperat că s-a născut cu o figură de lacheu; în loc să se resemneze cu ce l-a hărăzit natura, el își pictează fruntea în verde și obrajii în albastru.

Nu e așa că omul a devenit interesant?

Închipuiți-vă acum că nu unul, ci mai mulți au avut această tristă fantazie. Vopseaua le-a luat până și cea mai săracă urmă de expresie individuală. Și nimeni nu simte ridicolul acestei originalități *en bloc*! Dacă te-ai apropia de oricare dintre ei, să-i treci cu buretele ud peste față, ai vedea ce mutră banală de burghez iese la iveală...

Totuși să nu te atingi cumva de Arta lui, de Principiile lui, de Teoriile lui estetice, că devine agresiv și rău ca un câine de sex, care-și apără puii ce n-au făcut încă ochi.

Originalitatea poeziilor lui Eminescu nu stă nici în bizarerie, nici în obscuritate. Subiectul celor mai bune poezii e luat din domeniul sentimentelor etern și general-omenești!

Iar obscuritatea relativă a unora dintre ele nu e deloc voită, ci e condiționată de însuși cuprinsul poeziei. Poetul a dat, pe cât i-a permis natura subiectului, cea mai clară expresie unor simțiri nelămurite sau unor stări sufletești complexe și pline de umbră.

Deosebirea e evidentă: Două ape cărora nu le vezi fundul. Dar una, deși e limpede, nu poate fi străbătută cu privirea în întregime, fiindcă e prea adâncă. Pe câtă vreme alteia, deși e numai de o șchioapă, nu-i vezi fundul, fiindcă e tulbure.

Rar întâlnim la Eminescu neologisme sau cuvinte abstracte și generale. Când întrebuințează de acestea, el le

concentrează sau le personifică, dându-le viață poetică:

S-a dus amorul, un amic Supus amândurora...

Uitarea le închide-n scrin Cu mâna ei cea rece...

Neologismul e necesar uneori și e justificat de natura subiectului sau de gen.

Altminteri, neologismul e prozaic, sec, sclipitor și sonor, ca o bucată de tinichea. El poate da unui vers mai multă lapidaritate: *primul* sau *prima* e mai sonor și mai scurt decât *cel dintâi, cea dintâi*. Dar într-o poezie lirică, unde un singur cuvânt e destul ca să strice impresia totală și efectul țintit de autor, *primul* sau *prima* îmi aduc aminte proza presei cotidiene: prima sesiune, primele investigații, primul recensământ etc. — și ajunge această picătură de proză în cupa poeziei, ca să-i altereze tot conținutul.

Neologismul e de obicei un cuvânt abstract și general.

El e lipsit de seva cuvintelor neoașe, care de veacuri și-au tot îmbogățit cuprinsul și s-au încărcat de acea tainică viață pe care nu o poate avea un neologism sfrijit. Sunt unele cuvinte vechi, care deșteaptă în sufletul nostru rezonanțe atavice inexplicabile. Dacă au răsfrângerea unui context potrivit, ajutorul unei vecinătăți unice, abia atunci ele dau la iveală toată bogăția lor nebănuită și impalpabilă.

Iar Eminescu a avut, ca nimeni altul, norocul să găsească asemenea geniale învecinări de cuvinte.

S-a spus că în opera lui Eminescu nu e aproape nimic ocazional și special. Totul are o semnificație eternă. El n-ar fi început niciodată cu: „Te-am văzut plângând aseară", ca să ne cânte un episod mărunt din epopeea lui sentimentală.

Chiar când pleacă de la motive speciale, poezia lui se înalță până la etern și general. „Pe lângă plopii fără soț"

nu e numai un oarecare amor stins al poetului, ci e însuși Amorul: e aproape tot ce cuprinde mai semnificativ pentru noi acest cuvânt scris cu literă mare.

Și această tendință de a se desmărgini face ca, în poeziile lui Eminescu, să întâlnim de atâtea ori și în atâtea forme splendide ideea de infinit (*„sure văi de haos”*; luna *„vis al negurii eterne”*; *„vremea cearcă în zadar din goluri a se naște”*; *„din ce noian îndepărtat au răsărit în mine”* etc.).

Chiar și în descrieri se observă uneori aceeași tendință:

Dar un luceafăr răsărit Din liniștea uitării Dă orizon nemărginit Singurătății mării...

Cine ar putea pune acest tablou în ramă?

Niciodată Eminescu nu sacrifică termenul propriu pentru frumusețea tehnică a versului.

Sinceritatea în artă e o însușire supremă. În ultimă analiză, ea mi se pare chiar condiția unică a poeziei lirice... Nu oricine însă poate fi sincer în versuri.

Eminescu avea această putere, unită cu o rară onestitate artistică.

El căuta cu patimă “cuvântul ce exprimă adevărul” și nu se putea hotărî să renunțe la el, atunci când necesitățile tehnice ale versului cereau alt cuvânt. Ar fi înșelat pe cititor; ar fi sacrificat o frumusețe sigură pentru alta dubioasă.

De aceea multe din versurile lui au greșeli de ritm, pe care le-ar putea evita astăzi oricare poetaștri de salon. Aceasta a făcut pe unul dintre ei, pe cel mai ritos, să declare că Eminescu n-avea ureche muzicală!...

Dar ar fi să cerem prea mult aceluia care, pe când literatura noastră răsuna încă de glasul dulceag al „filomelei”, a făurit limba literară și forme noi, pentru un fond tot atât de uriaș pe atunci, ca și munca istovitoare a acestui poet fără noroc.

Ce ar fi putut el să facă și pentru tehnica versului, ne-a dovedit-o cu prisosință în câteva bucăți, din care n-am nevoie să citez decât următorul exemplu de onomatopee fină:

Adormind de armonia Codrului bătut de gânduri, Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rânduri-rânduri.

N-avea ureche Eminescu? Grozav de lungi trebuie să le aibă acela care a îndrăznit să afirme această... negare — ca să zicem așa.

Deschiderea stagiunii. Săptămâna Caragiale

Dl M. Sadoveanu, directorul Teatrului Național, deschide stagiunea, în sara de 18 octombrie, printr-o cuvântare festivă despre Caragiale... D-sa evocă în câteva cuvinte calde figura și opera marelui dispărut și mulțumește publicului ieșan, care întotdeauna a iubit și a prețuit pe Caragiale, că a venit și de astă dată în număr mare ca să sărbătorească niște piese atât de cunoscute. Publicul acopere cu aplauze entuziaste cuvântarea dlui Sadoveanu, căruia i se fac ovații de simpatie, ca director și ca scriitor — și pânza se ridică asupra primului act din Scrisoarea pierdută.

Pristanda și cu Tipătescu vorbesc.

Avem în fața noastră două personagii foarte deosebite între ele mai ales prin modul cum le-a zugrăvit Caragiale. Prefectul Tipătescu e un om modern. Lustrul manierelor îi acopere fondul de necinste și-i dă aproape aparența unui occidental. El e mai cult și mai inteligent decât toți oamenii din *Scrisoarea pierdută*. S-a mai spus că el singur dintre toți e în stare să-și dea samă de situație. El e acela care într-un moment se ia cu mâinile de cap și exclamă:

„Ce lume, ce lume!" În lumea aceasta el pare un expatriat.

Tipătescu e mai general, mai puțin local și tocmai de aceea mai puțin intens decât Pristanda.

Vechiul polițai e o figură atât de populară, încât nici n-a deschis bine gura, și lumea începe să râdă. Polițaii de astăzi nu mai sunt așa. Pristanda nu mai există. De aceea publicul a găsit că piesele lui Caragiale nu vor putea trăi, că ele sunt deja demodate, fiindcă tipurile lui au dispărut...

S-ar părea că marele Caragiale trebuie să se supună acestei fatalități. Că opera lui pierde în durată ceea ce a câștigat în intensitate. S-ar părea că Tipătescu trăiește și astăzi, tocmai pentru că are prea puțină viață personală. Că Pristanda a murit, tocmai pentru că a fost odinioară prea viu. Că un personagiu viu împărtășește și soarta noastră: moare.

Să nu ne înșelăm însă.

Pristanda a murit ca *tip*, dar trăiește și va trăi ca om. Strigătul lui: „famelie mare, renumerație mică" e atât de omenesc, atât de puțin special! Grija lui pentru soarta acestei "famelii", dragostea lui mișcătoare pentru cele „paispce" suflete, pentru care fură și minte și-și încovoaie spinarea, e atât de etern-omenească! Pristanda niciodată nu m-a făcut să râd. El nu e numai un tip de comedie de moravuri. Sub cuvintele lui obișnuite Caragiale a pus o profundă tristețe.

Pristanda se încovoaie și râde prefăcut. Pristanda e mincinos și laș, fiindcă nu poate trăi altfel. Dacă nu s-ar purta așa, el ar fi aruncat pe drumuri împreună cu cele „paispce" suflete. Cinstea sau „famelia"! Din această dilemă, cred că 90 la sută dintre oameni n-ar ieși mai curați decât bietul Pristanda. Iată pentru ce cred că el are destul fond general-omenesc, ca să poată trăi.

Și tot astfel și celelalte personagii din comediile lui Caragiale (afară de două-trei excepții) — oricât de locale și de speciale ne-ar părea ele.

Cavaleri medievali nu mai există de 5 veacuri, dar Don Quijote trăiește. Doctori ca Argan nu mai sunt pe nicăieri, dar Argan trăiește. Tipuri ca exageratul Tartarin sunt foarte speciale și se găsesc numai într-o provincie din Franța, dar Tartarin trăiește...

Aceștia, firește, nu sunt tipuri din „comedii de moravuri"; dar nici eu nu vorbesc de opere, ci de personagii izolate. Intenția autorului de a zugrăvi mai mult caracterul sau sufletul decât moravurile mi-e indiferentă, întrucât nimeni nu poate determina cu siguranță proporția în care trebuie să se îmbine trăsăturile generale cu cele locale și speciale, pentru ca un tip să trăiască în veci și să poată fi înțeles pretutindeni.

Moravurile dispar. Dar întotdeauna ne va interesa o comedie de moravuri care au fost odată, dacă oamenii cu care au fost zugrăvite aceste moravuri au un fond general și etern sub pulberea specială a timpului și a locului în care au trăit. Și personagiile principale din teatrul lui Caragiale au acest fond.

Jupân Dumitrache Titircă inimă-rea din Noapte furtunoasă nu e numai un personagiu tipic social, reprezentantul unei clase; el e din întâmplare și tipul bărbatului pe care nevasta îl înșală chiar sub nasul lui, cu acela în care el are mai multă încredere.

Coana Veta e nu numai mahalagioaica tipică, dar e și femeia sentimentală, foarte puțin zvăpăiată, care a trecut de prima tinerețe și în urma unui adulter îndelungat și comod, își iubește amantul cu o iubire aproape conjugală.

Chiriac e nu numai sergentul din garda civică, dar și

tipul șarlatanului aciuat în casa omului căruia a reușit să-i câștige toată încrederea și pe care-l înșală fără rușine.

... Toate acestea vor să vă spună că, chiar dacă comediile de moravuri sunt menite să aibă în mod fatal numai o anumită durată, chiar dacă pentru comediile lui Caragiale am crede că această durată e relativ scurtă, întrucât el nu a zugrăvit nici măcar moravurile unei societăți definitiv clarificate, ci numai pe acele dintr-o epocă de tranziție — tot putem afirma că opera teatrală a marelui nostru scriitor va trăi, deoarece tipurile lui au destul fond general omenesc.

Deși distribuția rolurilor a fost cea mai fericită din câte se putea face, totuși, în general, interpretarea comediilor lui Caragiale în această săptămână închinată lui n-a întrecut așteptările. S-a impus cu putere însă un nou element câștigat pentru teatrul nostru: dl Vernescu-Vâlcea. E un actor de mâna-ntâi, cu un joc sigur și foarte personal, care a câștigat de la început pe toți spectatorii. D-sa a fost, din plin, un Jupân Dumitrache violent, credul și mai ales vădit amărât când povestește lui Ipingescu manoperele moftangiului de la "Union". Așteptăm cu încredere și curiozitate aparițiile d-sale în alte roluri viitoare.

Năpasta a fost un succes pentru interpreții ei principali. Montarea pieselor se face cu o extremă îngrijire, iar decorurile cele noi (ale pictorului Alexandrescu) sunt admirabile.

Eminescu și epigonii lui

Pentru generațiile care vin, Eminescu, așa cum ne obișnuisem a-l cunoaște, nu mai există. Există alt Eminescu — un poet

inegal, adeseori mediocru și incorect, care-și repetă unele figuri și întorsături de cuvinte până la saturație.

Aceasta se datorește tocmai unora dintre admiratorii lui entuziaști, care nu s-au mulțumit să-l admire de la distanță, ci s-au apropiat să-l pipăie, să se frece bine de el, pentru propriul lor lustru.

Se știe cum a început infamia.

A apărut întâi un volum timid de „postume" — adică poezii definitive care nu au fost publicate de poet în timpul vieții lui... Noi ne revoltam atunci că se dau drept „poezii postume de Eminescu" și se pun la îndemâna publicului mare niște bucăți de versuri pe care Eminescu însuși le condamnase. Acele bucăți nu trebuiau să servească decât cercetătorilor speciali, pentru lămurirea personalității artistice și sufletești a poetului.

A apărut apoi alt volum în care, printre poeziile definitive, publicate în timpul vieții, erau strecurate și câteva postume, fără indicația că sunt „postume"... Admiratorii își continuau opera. Publicul neprevenit primea acum niște bucăți condamnate de Eminescu, drept poezii *publicate* cu știrea și în timpul vieții lui!

Am suspinat iarăși după ediția clasică Maiorescu, singura care se apropie, credem noi, de ceea ce Eminescu însuși ar fi dorit să lase posterității.

Și iată că acum, când se împlinește un sfert de veac de la moartea poetului, se pune în vânzare un volum de „opere complete": ni se dau drept „poezii de Eminescu", fără nici o altă indicație, toate încercările lui neizbutite sau, după cum a arătat pe larg dl Ibrăileanu, bucăți din care părți întregi fuseseră utilizate de el, bruioane, note, ebosuri, simple aruncături pe hârtie, la un loc cu poeziile clasice care i-au făcut gloria. Ni se dă drept „roman de

Eminescu" o lungă bucată de proză, scrisă în adolescență, plină de naivități, greșeli de limbă și ardelenisme, din care el de asemenea a utilizat o bună parte. Se publică acest *material* literar, pe care poetul, deși ar fi avut destulă vreme, n-a găsit de cuviință să-l publice. Și se dau în vileag, drept pagini definitive de Eminescu, până și acele pasagii pe care el evident le condamnase definitiv, *ștergându-le cu creion roș*.

Astfel au scăzut pe Eminescu admiratorii lui. Dușmani să-i fi fost, și poate că i-ar fi respectat mai mult memoria!

Dacă unui poet din zilele noastre i-ai umbla prin saltare, ca să furi și să dai publicității drept opere definitive niște însemnări provizorii imperfecte, acest poet te-ar chema în judecată sau — *genus irritabile* — s-ar apăra cu pumnii împotriva unei astfel de injurii.

Eminescu însă, despre care se știe cât era de scrupulos cu propria-i producție, nu se mai poate apăra.

Și această injurie i se aduce tocmai acum, când se împlinesc 25 de ani de la moartea lui — ca un omagiu!

Într-o țară unde bunul-simț și priceperea nu pot ține, în publicistică, locul unei legi efective împotriva nechematilor și răufăcătorilor, știm că nu mai e cu putință să se remedieze răul înfăptuit. Altminteri, am cere Societății scriitorilor români să apere pe Eminescu împotriva admiratorilor lui.

Oamenii de gust vor ști desigur să aleagă și de aici înainte pe Eminescu cel adevărat, din Eminescu cel astfel pocit de admirația activă a epigonilor. Dar pentru cititorii cu un gust mediocru — și tocmai aceștia au nevoie de îndrumare — Eminescu cel clasic nu mai există.

În alte țări, opera marilor scriitori caută să fie limpezită, degajată și selecționată, cu fiecare ediție nouă. La

noi s-a întâmplat pe dos. Urmașii lui Eminescu i-au încurcat toată opera, așa încât criticii viitorului vor trebui s-o descurce din nou, ca să arate generațiilor care vin pe Eminescu *așa cum a fost*.

Partidul Conservator vrea să ridice un bust sau o statuie „aceluia care a fost ziaristul" Eminescu.

Acum, în preajma reformelor, când și poetul este la modă, s-a găsit că e bine să se amintească în mod concret conservatorismul lui teoretic.

Facem o reflecție banală: Ce bine ar fi fost dacă, cu jumătate din banii cheltuiți acum pentru bustul „aceluia care a fost ziaristul" Eminescu, s-ar fi ușurat atunci existența chinuitului ziarist! Și ce bine ar fi fost dacă, măcar cu a suta parte din acești bani, i s-ar fi înlesnit cel puțin repaosul acela „de trei zile" despre care vorbește poetul într-o scrisoare.

Dar, ce vreți, morții de la groapă nu se mai întorc. Și apoi, vina e a tuturor ș-a nimănui.

Inițiativa ridicării unui monument „ziaristului" a găsit în presă o aprobare deplină. Un gazetar, cuprins de un sentiment de colegialitate frenetică, a luat chiar apărarea lui Eminescu împotriva acelora care cred că poetul a fost gazetar numai de ocazie, silit de nevoi.

Ca să vadă cu câtă plăcere făcea Eminescu gazetărie la *Timpul*, îl rugăm să consulte *Amintirile* dlui Vlahuță sau chiar propriile mărturisiri ale poetului: „Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moralicește și că mi-ar trebui un lung repaos, ca să-mi vin în fire. Și cu toate astea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăieri și la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc. Aștept telegramele Havas, ca să scriu, iar să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe

mormânt și n-aș mai fi ajuns să trăiesc”...

Că Eminescu făcea gazetărie bună, e firesc. Dacă el ar fi fost nevoit să învețe ciubotăria, ca să trăiască, poate că ciubotele făcute de el ar fi ieșit minunate. (S-ar fi găsit și atunci oameni care să susțină că această activitate a lui are mai multă importanță decât cea poetică!)

Gazetari de talia lui Eminescu au mai fost — poate și mai mari. Poeți de talia lui, nu.

Adevăratul lui titlu de glorie este și va rămâne poezia lirică — acele minuni de armonie și simțire în care s-a închegat puterea hipnotică a geniului său.

Pentru acelea să-i ridicăm statui și monumente, iar nu pentru niște articole de gazetă, stoarse din mizeria nenorocitei lui vieți — articole care ne-au lipsit poate de câteva capodopere, secătuind, tocmai în timpul din urmă când geniul lui ajunsese la apogeu, o energie sufletească atât de rară și atât de scumpă.

Am văzut, mai ales cu prilejul aniversării, portretul poetului însoțit pretutindeni de Veronica Micle. Rare au fost articolele despre Eminescu în care Veronica să nu fi fost menționată. Eminescu și Veronica, peste tot; în timpul din urmă a fost o adevărată Veronicomanie.

Sunt oameni pe care această întovărășire perpetuă i-a lovit întotdeauna în chip neplăcut. Mai întâi, ea nu e tocmai potrivită cu admirația virilă pe care o datorăm unui om ca Eminescu. Cu prilejul ei avem neplăcerea ca, fără voia noastră, să ne aducem aminte de împerecherea, cam comică, a veșnicului „Jeanot avec sa Jannette”.

Și apoi, din scrisorile poetului către Veronica Micle, se vede clar, pentru cine are ochi să vadă, câtă dreptate avea dl Maiorescu când spunea că pe Eminescu o femeie cu greu l-ar fi putut prinde și reține în mrejele ei mai multă

vreme... Și, ca să fim drepți, Eminescu a avut mai multe, așa-numite, cu un termen drăgălaș, muze. Se știe acum că unele din cele mai bune poezii ale lui nu au fost inspirate de Veronica. Pentru ce dar să le nedreptățim pe celelalte? De ce, când am pornit-o pe calea biografiei indiscrete și picante, să nu dăm portretul poetului, înconjurat de *toate* muzele sale?...

Goana după senzațional și reclamă a făcut pe unii biografi să dea în vileag — *nulla ratio* — chiar și acele scrisori care conțineau pasagii cu desăvârșire intime și rușinoase.

Ba ceva mai mult.

Inocenții biografi nu s-au mulțumit să fie singuri ridicoli cu comentariile și extazul lor în fața prieteniei curate dintre Eminescu și Veronica, pe timpul cât trăia Micle.

Ei au reprodus, *fără nici o necesitate*, o scrisoare a lui Ștefan Micle către un prieten, în care spunea că are deplină încredere în cinstea soției sale. Și aceasta, alături de o scrisoare din același timp, în care Veronica se adresa amicului ei: „Mițicule, dacă vii la Iași, voi fi atât de blândă cu tine și te voi legăna pe brațul meu"...

S-a bovaryzat astfel, din prostie, un om cu totul străin de discuție — expunându-se ridicolului postum figura bătrânului profesor Micle.

Cabotinajul se întinde tot mai mult în publicistica noastră. Ceea ce caracterizează pe cabotin este mai ales dorința lui de a-și expune mutra, obiceiurile, preferințele, amicii și viața intimă văzului tuturor — și credința că publicul dorește să i le cunoască. Iar publicul — acest mare cabotin, cum i-a zis Lemaître, sau acest mare protector al cabotinilor, cum i-am zice noi, — aplaudă întotdeauna. Căci pe el îl interesează parcă mai mult *dessous*-urile vieții unui om mare, decât însăși opera acestui om.

Dar Eminescu, neînduplecat în mândria lui singuratică, om superior în înțelesul inaccesibil gloatei, n-a avut nici un atom de cabotin în ființa lui. El niciodată nu a comis indiscrețiuni, ca un Emil Isac oarecare.

De ce dar să-i scormonim cu atâta înverșunare intimitățile?

Lăsați-l să se odihnească așa cum a trăit: solitar și departe, ca luceafărul.

Căci dacă s-ar scula din mormânt, Eminescu ar trebui să se expatrieze acum, de rușine.

C. Hogaș: Pe drumuri de munte

Hotărât lucru că dl Calistrat Hogaș este un scriitor fără noroc. Volumul de față, afară de câteva bucăți, a fost scris acum vreo 25 de ani, și trebuia să apară atunci. Impresia pe care ar fi lăsat-o cititorilor ar fi fost mai puternică, firește — pentru că volumul, deși e scris de atâta vreme, pare că e scris astăzi...

Viața românească i-a republicat bucățile vechi și unele noi.

Acum doi ani volumul era tipărit, dar când să se pună în vânzare s-a văzut că avea atâtea greșeli de tipar, încât era imposibil să apară astfel în lume.

Dl Hogaș n-avea noroc.

Astă-toamnă, în sfârșit, volumul apare... în timpul războiului european și chiar în momentul culminant al preocupărilor noastre atât de puțin literare! O tăcere suverană l-a întâmpinat. Au tăcut nu numai cei care o fac din sistemă față cu scriitorii noștri puțin gălăgioși și cu operele bune, pe care nu pot să le guste, dar și acei care, în vremuri normale, ar fi fost în stare să prețuiască talentul

original și puternic al autorului nostru.

Dl Hogaș este o apariție cu totul surprinzătoare în literatura noastră. Câteva amănunte biografice ar îndreptăți și mai mult această surpriză.

Închipuiți-vă, acum treizeci de ani, un profesoraș de liceu într-un orășel de provincie din Moldova. Cu ce fel de oameni ar veni în contact și în mijlocul căror preocupări cotidiene ar trăi un profesor de provincie, astăzi, necum cu treizeci de ani în urmă, nu e nevoie să mai stăruim.

Profesorul citește totuși cu pasiune, și mai ales literatura clasică a antichității. Într-o bună zi, îmbracă un costum bizar, își caută un tovarăș de drum și-o pornește razna prin munții Moldovei. Iar la întoarcere, din propria-i pornire, dintr-o necesitate sufletească imperioasă și tainică, s-apucă cu răbdare să-și scrie impresiile... Dar ce impresii!

Câtă strălucire în stil, ce simț admirabil al realității vii în dialogurile cu țăranii, ce sentiment profund și debordant al naturii! Însemnările lui din călătorie te poartă, cu o putere de evocare uimitoare, prin munții Moldovei de acum câteva decenii, cu sălbătăcia și pădurile lor, cu satele văilor și cu schiturile de călugări pierdute în splendoarea acelor singurătăți fermecătoare. Hălăuca și Ceahlăul, Sihla, Durău, Râșca, Pângărații — toate frumusețile sălbatice, care împodobesc cu măreție crestetele Moldovei și fac mândria duioșilor ei admiratori, trec pe dinaintea cititorului captivat. Și câte tipuri memorabile, câți călugări și țărani, câte figuri gingașe și vii de țărance și de târgovețe, câte aspecte variate ale naturii, câte popasuri și peripetii, câte borșuri de chitici și nopți cu lună plină!

Dl Hogaș intră în literatură cu talentul barbar și primitiv, dar năvalnic și strălucitor al unui poet epic din an-

tichitate. Natura figurilor sale de stil, proaspete ca florile, sintaxa lui savantă, cu perioade largi și cumpănite, abundența mâncărilor și pornirea firească de a da proporții neobișnuite personajelor, toate îți fac impresia că autorul nostru e un mic strănepot, după o eclipsă de veacuri, dar în linie dreaptă, al lui Homer.

Dacă viața și împrejurările în care i-a fost dat să producă i-ar fi fost mai prielnice, am fi avut în dl Hogaș pe unul dintre cei mai mari prozatori ai noștri. Caragiale, rafinatul și exigentul Caragiale, vorbea întotdeauna cu entuziasm despre bucățile dlui Hogaș și mai ales despre acel minunat episod cu părintele Ghermănuță, din care știa fraze întregi pe de rost.

Ne-ar trebui însă cadrul unui articol, iar nu spațiul restrâns al unei recenzii grăbite, ca să putem spune tot ce se cuvine despre acest scriitor.

Fie ca aceste rânduri ale mele să atragă asupra lui atențiunea măcar a acelor puțini iubitori de literatură înaltă și autentică, pe care desigur că-i avem.

L. Rebreanu: Golanii

Subiectele schițelor dlui Rebreanu sunt simple și originale. În prima bucată a volumului (*Golanii*), asistăm la zbuciumul unui „întreținut" care și-a făcut o carieră din josnicia lui și care, ajungând în pragul bătrâneții, se vede părăsit pentru întâia oară de amanta întâmplătoare care-l hrănește. Tot atât de impresionantă e criza sufletească prin care trece acest tip, țesută din gelozie, tristețe sfâșietoare și spaimă pentru viitor, pe cât sunt de interesante viața pe care o duce și „concepția" lui asupra acestei vieți. Căci

tipul filozofează pe alocurea.

Cu această schiță (ca și cu alta, *Culcușul*) dl Rebreanu ne duce într-un mediu neexplorat încă de prozatorii noștri.

Întreținuții aceștia, de speța cea mai de jos, ca Gonea Bobocel, alcătuiesc un fel de breaslă aparte, certată cu morala și aproape întotdeauna și cu legile societății. Pentru ei lumea e împărțită în „șmecheri" și „fraieri". Șmecherii sunt acei care au înțeles rostul acestei vieți (!), au înțeles adică, din vreme, că trebuie să trăiască fără muncă pe spinarea altora, să tragă chiulul vieții.

Iar „fraierii" sunt proștii de oameni cinstiți, care muncesc și care au adeseori parale, sunt gâștele de jumulit ale șmecherilor, cu ajutorul femeilor de stradă. Șmecherii cu cocotele duc un trai foarte pitoresc din punct de vedere literar și cât se poate de straniu pentru înțelegerea noastră, a fraierilor, ca să zic așa.

Legăturile lor s-ar părea că se întemeiază numai pe interes: bărbatul are nevoie de bani, iar femeia are întotdeauna nevoie de protecție și călăuzire în viață. Totuși, oricât de ciudat s-ar părea, cine cunoaște lucrurile mai de aproape știe că aceste soiuri de concubinaje au întotdeauna la baza lor și un fel de dragoste sui generis, care se manifestează prin terorizare și bătaie din partea bărbatului, frică și supunere lașă din partea femeii. Margareta părăsește pe Gonea când vede că n-o mai bate...

— „Nu mă mai bați, tăticule... nu mă mai bați!" suspină ea cu voce mustrătoare.

Bătaia e oarecum simbolul virilității și al iubirii bărbatului, nu numai pentru Margareta, dar și pentru altă eroină, cam de același fel, a autorului nostru. Didina din Culcușul mănâncă bătaie cu un fel de voluptate sadică. Și ce bătaie!

— „Omoară-mă, tăticule!... Aș vrea să mor de mâna ta!...” șoptește ea, cu voce tremurătoare de plăcere. „Tăticul”, de rândul acesta, e un pușcăriaș respingător, care împreună cu alți golani și cu amanta lui își trece nopțile și mare parte din zi în “culcușul” de la „Trei gâște”, adică în iarbă, sub un nuc pântecos, la marginea orașului. Cântăreanu îl cheamă. El își bate amanta ca să-i dea bani, să joace în zaruri baboroasa cu tovarășii lui. Dar Didina se încăpățânează și nu-i dă. Și tocmai după ce Cântăreanu o lasă din bătaie, ostenit, o lasă lungită și plină de sânge și nu-i mai cere nimic, ea îi dă banii pe care-i ținea ascunși în ciorap. Iar târziu, când golanii adorm sub stele, în murmurul depărtat al orașului, amanta șoptește încă dulci cuvinte de dragoste, alipindu-se „ca un copilaș” de pieptul torturatorului ei...

Dar, cu celelalte bucăți, dl Rebreanu ne scoate din lumea aceasta pitorească a golanilor.

În *Dintele*, ni se arată tot zbuciumul „dăscăliței” Aglaia, când își pierde primul dinte și vede că îmbătrânește. E o bucată remarcabilă prin puterea analizei și prin semnificat ia ei.

Dintre celelalte, *Proștii*, *Ocrotitorul* și *Nevasta* ni se par cele mai bune. *Hora morții*, în care e vorba de doi rezerviști din Ardeal care se duc în război, e interesantă prin descrierea unei lupte cu muscalii și prin surprinzătoarea justeță a unor observații sufletești făcute cu acest prilej, căci pretutindeni autorul dovedește multă intuiție în priceperea sufletelor.

Cartea dlui Rebreanu îți lasă o impresie de copleșitoare tristeță. Oameni, mediu, întâmplări, totul e de o tristeță cenușie, mohorâtă, definitivă. Și pesimismul acestui scriitor ia forma literară a celui mai navrant realism. Ce poate

fi mai trist, de pildă, decât zbuciumul zadarnic al omului care-și dă seama deodată că îmbătrânește și își plânge viața dusă? Iar dl Rebreanu, în cele două schițe amintite, care au acest fond, oarecum predilect, nu ne cântă poezia melancolică a acestui sentiment, ci ne zugrăvește tocmai reversul lui prozaic, real, incolor, de o amărăciune terasantă.

Stilul dlui Rebreanu e simplu și uneori robust, potrivit cu subiectul. Dar dialogurile nu prea sunt firești, sună fals de multe ori. Autorul e mai tare când e descriptiv și narativ. Se folosește însă prea des și fără necesitate evidentă de unii termeni... cum să zicem? nici triviali, nici vulgari, ci pur și simplu urâți, urât-evocatori.

„Se zborși la dânsa", „se ropști dânsul" (de ce nu „el"?), „să se hoalbe", „se răpști", „lanurile gălbejite de soare" (de ce nu „îngălbenite"?), „o beteală de aur aprins se bălăbănea sub albastrul lăptos al cerului", toate astea sunt expresii care-i strică pagini întregi de descrieri sugestive și multe imagini în adevăr frumoase. De asemenea și comparațiile prea evocatoare în fiziologie nu ni se par potrivite, mai ales când sunt accentuate încă prin urâțenia cuvintelor: „capul i se înfierbântase ca un ibric în care clocotește ceva", „i se părea că-i clocotesc creierii", „doi dinți afumați și găunoși", „își frecă ochii până ce se roșiră ca două sfecle fierte" etc.

Încă o dată, nu e vorba de cuvinte tari, de expresii plebeiane — acestea erau chiar necesare pentru natura subiectelor dlui Rebreanu; e vorba de acele cuvinte, destul de comune, care înjosesc o frază, care nu spun nimic nou, putând fi înlocuite fără pagubă prin altele aproape corespunzătoare.

Am stăruit atâta asupra lor, fiind siguri că ele aduc

prozei dlui Rebreanu o pagubă cu mult mai mare decât și-ar putea-o închipui. Și e păcat!

Hortensia Papadat-Bengescu: Sfinxul

Sufletul femeii e o enigmă; femeia e un sfinx, o șaradă — spun adoratorii ei fervenți, care se cred totuși misogini.

Această concepție, datorită misticismului erotic al vremii, a intrat cu timpul în rândul adevărurilor curente.

Psihologii și romancierii au încercat s-o documenteze la infinit, poeții „anormali" au pus-o în versuri și i-au exagerat conținutul. Iar femeia a acceptat-o cu grație...

Sfinxul își intitulează și dna Hortensia Papadat-Bengescu noua sa carte de feminități. În treacăt fie zis, ceea ce vrea să sugereze acest titlu ușor ostentativ poate fi însă obiect de controversă pentru spiritul vremii în care intrăm. Se pare că omul acestei vremi va întinde, în sfârșit, antagonistei sale de până ieri o mână de împăcare și de ajutor: „Ai fost roabă umilită, ai fost sfinx idolatrizat. Fii de acum înainte om, și vino alături de mine..."

Idolatrizarea îngrozită a femeii nu se potrivește cu o structură virilă robustă și armonioasă. Pentru un bărbat echilibrat, femeia nu poate fi nici idol, nici enigmă.

Să ne înțelegem. Într-un anume sens, orice lucru e o enigmă. Enigma universului întreg se răsfrânge și se întrupează în fiecare parcelă a realității care ne înconjoară. Se zice că un chibrit, un banal și ridicol chibrit, în momentul când se aprinde a scos din haosul microcosmic al gămăliei sale un sistem întreg de lumi autentice, o puzderie de constelații adevărate, care se mișcă după legile lui Newton în infinitul câtorva secunde, deschizând ast-

fel minții noastre înspăimântate prăpastia unor analogii bizare, într- un ocean de mistere... Dar dacă mintea noastră se coboară în mijlocul relativităților care ajută să ne înțelegem unii cu alții, atunci chibritul devine iarăși un obiect, banal, ca oricare altul.

Tot astfel și femeia e o enigmă, întocmai ca bărbatul.

Sufletul feminin, în opoziție cu celalt, nu e însă mai enigmatic decât el. Același determinism le stăpânește deopotrivă. Fondul amândurora e același. De la cele mai de jos manifestări (nici o femeie nu râde când o doare) până la cele mai subtile emoții estetice, sufletele celor două ființe omenești de sexe diferite mai mult se aseamănă decât se deosebesc, și deci se pot înțelege, cât e dat să înțeleagă om pe om...

Există, firește, și deosebiri sufletești profunde. Dar și pe terenul acestora intuiția masculină se poate orienta, și înțelegerea rămâne posibilă, până la pragul psihiatriei.

Pentru Bianca Porporata, ca și pentru Adriana și Alisia — eroinele dnei Papadat-Bengescu din ultimul său volum, *Sfinxul*, — ni se pare un titlu excesiv, o caracterizare prematură cu care le gratifică autoarea, înainte ca noi să le fi făcut cunoștința. Și când, la urmă, simți că ele înfățișează sub trei aspecte felurite unul și același exemplar original de femeie, în ipostaza ei de iluzionistă arzătoare și spirituală, de pasionată naivă și de ibseniană dezarmată, ai dreptul să plasezi o mică impertinență de cititor, singur cu gândurile lui: — Sfinx?... Lasă-ne s-o spunem noi. Căci dacă o spui d-ta, e ca și cum Adriana, de pildă, ne-ar declara de la început: "Eu sunt un sfinx". În cele ce urmează am să vă documentez acest lucru... Și Adriana, și mai ales Bianca, lăsată de capul ei, n-ar face așa; pentru că spirituala Bianca ne încântă mai cu seamă prin distincție intelec-

tuală și delicateță de sensibilitate, însușiri pe care izolarea ei provincială i le păstrase intacte, departe de literaturism și de orice sugestie grosolană.

Pe Bianca Porporata, autoarea o plasează vag în timp și spațiu, dar în condiții de viață destul de precise, ca s-o putem înțelege. Claustrarea în care trăiește Bianca Porporata, ca orice femeie iubită, iubită cu legitimă pasiune de un don Camillo prevenitor și cuminte, lipsa ei de ocupație propriu-zisă, temperamentul vibrant și, în sfârșit, candoarea ei de fapt, care presupune o totală lipsă de experiență vinovată, ne explică nostalgiile-i arzătoare, puterea de iluzionare veșnic reîmprospătată, revolta și resemnarea alternativă și ironizarea dureroasă a propriilor aspirații... până și faptul că ea se adresează "lui don Juan", ca singurul destul de intrepid pentru situația ei, și i se adresează nu pe pământ, ci „în eternitate" — fiindcă Bianca Porporata e castă.

Dar condițiile în care a trăit Bianca Porporata, „în ciclul lunar al XVI-lea" și probabil în Italia, nu sunt unice.

Cu variații care nu schimbă fondul, ele sunt condițiile de viață ale mai tuturor femeilor oneste din aceeași clasă.

Biografia unei femei oneste e lipsită de evenimente. Istoria ei sufletească, însă, e cu atât mai bogată în nuanțe și în amănunte. Faptul că autorul de care ne ocupăm e o femeie explică în mare parte însușirile operei sale. Dl Ibrăileanu a caracterizat foarte just literatura dnei Papadat-Bengescu: lucrări de miniatură executate pe dimensiuni de frescă...Miniatură — din cauza evenimentelor liliputane pe care i le oferă viața; frescă, din cauza importanței pe care le-o dă impresionabilitatea pururi trează, sufletul lacom de emoții, imaginația promptă în amăgiri.

Caracterul subiectiv și liric al operei dnei Papadat-

Bengescu ne arată că avem a face mai mult cu un poet decât cu un prozator. Dna Papadat-Bengescu nu zugrăvește viața, ci o cântă. Și aproape în toate eroinele sale ai impresia că autoarea își expune propria-i personalitate, propriul ei suflet sub diferitele-i aspecte, ce-i dreptul nespus de fluide, de nuanțate și de schimbătoare, după anotimpuri, după momentul zilei, după o mie și una de împrejurări mărunte, care se întâlnesc, se întretaie și se îmbină, ca să dea unei clipe fugare caracterul ei unic, imposibil de regăsit.

În opera dnei Papadat-Bengescu e prea mult lirism pentru un prozator, prea multă analiză pentru un poet.

Analiza lirică, dacă ni se permite această alăturare de cuvinte, o duce până în domeniul celor mai subtile și rare senzații, a căror expresie formală e un straniu mozaic de imagini. Prin aceasta, dna Papadat-Bengescu stă mai aproape de poeții noștri "moderniști", care-și pun în versuri nu gândurile, ci senzațiile, decât de oricare dintre prozatorii noștri adevărați.

Partea anecdotică din bucățile dnei Papadat-Bengescu e redusă la minimum, uneori lipsește cu desăvârșire. Intrigă și acțiune nu există. Subiectul propriu-zis se reduce adeseori la un simplu pretext, la un banal punct de plecare.

Și lucrul e foarte explicabil. Fiind femeie până-n vârful degetelor, autoarea e excesiv de subiectivă: viața sa e lipsită de evenimente, iar viața altora n-o interesează.

Pe de altă parte, discreția și prudența, însușiri feminine înnăscute și de-a dreptul impuse de împrejurări, o fac să stăruiască numai asupra efectelor sufletești ale unui fapt material și să lase în umbră însuși faptul care le-a cauzat. Minunata îndrăzneală artistică a autoarei în ce privește mărturisirile pur sufletești dispare când e vorba

de fapte.

Și mai e încă ceva. Ca orice liric, dna Papadat-Bengescu e lipsită de imaginație constructivă, creatoare de viață.

Deci și din această cauză, d-sa evită faptele. Nimic epic în această operă de introspecțiune și lirism covârșitor.

Dar fiindcă dna Papadat-Bengescu scrie în proză, oricât de șubredă ar fi schela de care să-și agațe strălucitoarele pânze de paianjen, ea trebuie să existe. Și atunci când e silită să facă și arhitectură, să inventeze o intrigă oarecare, o înlănțuire de fapte materiale, în povestirea propriu-zisă așadar, dna Papadat-Bengescu pierde admirabila siguranță cu care își mânuia materialul propriilor gânduri și senzații. Povestirea e plină de ezitări. Compoziția e lipsită de gradație, ansamblul — de armonie între părți.

Cele câteva amănunte materiale, expuse parcă în silă, prea speciale uneori și fără semnificație pentru economia întregii bucăți, fac impresia că autoarea nu le-a inventat în vederea scopului anumit, ci le-a cules de-a dreptul din realitatea unui fapt divers, fără să le prelucreze artistic.

Dar obiectivitatea, imaginația creatoare de viață, stăpânirea și coordonarea materialului și meșteșugul expunerii sunt la urma urmei atribute masculine prin excelență.

Iar farmecul operei dnei Papadat-Bengescu stă tocmai în ceea ce-i constituie originalitatea fundamentală: caracterul ei eminamente feminin. În domeniul acesta, al feminităților pure, al stenografierii senzațiilor, al exprimării lucrurilor impalpabile și nuanțelor sufletești insesizabile, d-sa se mișcă cu amploare și grație, fără teamă de rivalitatea vreunui bărbat.

Ar fi nedrept să-i cerem mai mult. Și ar fi nedrept să-i judecăm din alt punct de vedere concepția asupra vieții și mijloacele artistice.

De o concepție largă și originală, de o concepție propriu-zisă asupra vieții nu poate fi vorba la această autoare.

În toată opera sa, luată în ansamblul ei stufos, se afirmă mai lămurit și cu mai multă putere o singură tendință dominantă: sete intensă de viață și revoltă împotriva stavilelor care o zădărnicesc.

Această tendință presupune, desigur, și o concepție mai abstractă: afirmarea dreptului, pentru femeie ca și pentru bărbat, la o existență liberă, dreptul oricărei ființe omenești la deplina dezvoltare a tuturor facultăților cu care a venit pe lume, dreptul naturii individuale la realizarea tuturor aspirațiilor și posibilităților înnăscute — dreptul la viață.

Toate scrisorile Biancăi Porporata strigă cu pasiune acest drept. Sub frivolitatea lor aparentă, se ascunde o suferință reală și profundă, o protestare de fiecare clipă, zbuciumul tragic al ființei care se crede oprimată, răzvrătirea zadarnică împotriva fatalităților care încătușează viața unei femei. Dna Papadat-Bengescu nu e o feministă, în înțelesul curent al cuvântului. Ca oricare dintre eroinele sale, Bianca Porporata nu are nimic sufragetic în ea. Bianca nu vrea drepturi pentru femei. (Ea doar își zice „Sfinx" pe copertă — iar un sfinx nu poate merge la vot...)

Dar dreptul la viață al naturii individuale este imprescriptibil.

Nefiind plăsmuită cu mintea, ci oarecum impusă de însuși complexul temperamental ca o expresie simplistă a lui, această concepție nu e nicăieri formulată direct, în mod discursiv, în opera dnei Papadat-Bengescu, dar străbate întotdeauna printre rânduri. O singură dată, ni se pare, autoarea a încercat s-o facă să răsară mai direct din structura unui subiect anume imaginat, în nuvela *Roma-*

nul Adrianei. Dar, conceput și condus la început parcă în vederea unei teze, subiectul nu dă până la urmă ceea ce făgăduise, și nuvela sfârșește prin câteva pagini, fermecătoare în sine și de o supremă delicatețe de execuție, în genul obișnuit al dnei Papadat-Bengescu.

Adriana amintește pe Nora lui Ibsen. Amândouă părăsesc „căminul conjugal"! Dar cum din piesa marelui dramaturg nu știm ce s-a întâmplat cu Nora după plecarea ei, s-ar părea că dna Papadat-Bengescu, începând cu deznodământul piesei lui Ibsen, căreia vrea să-i dea un epilog pesimist, a încercat să arate zădărnicia revoltei însăși, inexorabila fatalitate care pune pe o femeie în neputința de a-și crea singură condițiile unei vieți proprii, conformă cu aspirațiile... Dar poate că ne înșelăm. În orice caz, intenția autoarei rămâne mai confuză decât aceea din *Casa de păpuși*. La Ibsen, concepția reiese puternic și unitar, fiindcă el face pe Nora să plece numai după ce ne-a arătat limpede motivele pentru care pleacă, motive de ordin mai înalt și mai general, care dau piesei o largă semnificație socială. Autoarea noastră nu arată motivele pentru care a plecat Adriana din casa soțului ei. Faptul că i s-a părut că iubește pe altul lămurește puțin episodul în sine, dar îi scoboară mult semnificația, îngustează și întunecă teza — dacă e una.

Eroinele dnei Papadat-Bengescu au despre viață o concepție păgână.

Când însă viața îți apare ca un rezervoriu imens de bucurii și plăceri, ca un prilej unic de desfătare, și nu ca o „vale a plângerilor", e greu să nu te crezi mustrat și nedreptățit atunci când ți se pare că nu ai partea ta întreagă la ospățul comun. (Și aproape totdeauna omului i se pare acest lucru, dorințele lui fiind infinite.)

Dar nimic nu face pe om mai rău, în înțelesul creștin, ca nedreptatea. Nimic nu-i întoarce cu mai multă putere privirile asupra soartei proprii, făcându-l surd și orb pentru suferințele altora. Naturile impresionabile și pasionate, egoiste prin definiție, când se mai cred și nedreptățite, se revoltă împotriva universului întreg; iar revolta nu mai lasă loc pentru îngăduință și iertare.

Ați observat că în toată această operă de femeie, nu există aproape nici o urmă de duioșie sentimentală, de milă creștină, de compătimire cu suferințele altora?

În locul moralei curente, un estetism naiv, superb, inconștient servește eroinelor de îndreptar în viață. Fiecare dintre ele cugetă, simte, aspiră în încăperea ermetică a unui egoism ireductibil. Aproape fiecare se înduioșează numai asupra soartei proprii, își inventariază cu complezență propriul său suflet, își etalează numai suferințele sale, bucuriile sale, aspirațiile sale.

Dar cu câtă vervă! Cu ce fineță de simțire și de limbaj!

Dna Papadat-Bengescu posedă arta subînțelesurilor abile, întorsătura de frază care lunecă, atinge ușor ideea și lămurește fără să precizeze. Nici unul dintre scriitorii noștri nu are în așa grad curajul de a spune orice și talentul de a învălui totul în grația expresiilor alese, fără să lovească nici o susceptibilitate. Recitiți în această privință scrisoarea XVI-a a Biancăi Porporata...

Închipuindu-și că a fost ofensată de închipuitul ei corespondent, nefericita Bianca reacționează. Picătura de foc pe care i se pare că a primit-o peste rănile ei deschise îi redeșteaptă orgoliul, o face să-și mascheze durerea resimțită, sub ironiile și sarcasmul ripostei. Bianca alege, cu un discernământ sigur și fără să uite nimic, tot ce poate răni fatuitatea masculină a lui Juan, singurul lui punct

vulnerabil, muindu-și săgețile în cel mai subtil venin al răutății feminine. S-ar părea că fantoma sceleratului din „eternitate" anume a provocat pe Bianca, numai pentru ca dna Papadat-Bengescu să-și arate și această latură a talentului său. Dar ironia, care presupune o doză de răceală și stăpânire, e ceva incidental în opera aceasta de lirism cald și susținut, în care autoarea intervine necontenit și căreia i se împrumută cu întregul suflet. Chiar și descrierile de natură sunt animate, sunt umanizate, sunt colorate de pasiune, femeia neputând avea o atitudine imparțială nici chiar față cu lucrurile neînsuflețite.

Iar bogăția de senzații, căldura și pateticul debitului său poetic sunt potențate la dna Papadat-Bengescu de o minunată putere de invenție verbală. D-sa găsește întotdeauna cuvântul care exprimă nuanța. Cuvintele scânteiază de-a lungul frazei, ca mici explozii de praf de pușcă. Imaginile însă, cu strălucirea lor de piatră rară, se clatină în metalul frazei, nu sunt bine încrustate. Montura e inferioară nestematelor. Fraza e prea lungă adeseori, cu sinuozități multe: nu are contur precis, puritate de linii, nu e sculptată dintr-o bucată. Se vede și aici, în mic, aceeași lipsă pe care am observat-o când era vorba de compoziție: frumusețe de amănunte, în dauna ansamblului.

Femeia nu e nici sculptor, nici arhitect, prin natura ei.

Nu știe să construiască, nu poate să sculpteze. S-a zis că pe femeie o atrag și o interesează mai mult senzațiile, decât formele... Faptul se vădește încă o dată și prin observația măruntă pe care o facem mai sus.

Ascensiunea dnei Papadat-Bengescu în literatură a fost bruscă și surprinzătoare. Originalitatea d-sale e incontestabilă. De la Caragiale încoace, singur dl Sadoveanu

dăduse o îndrumare nouă prozei românești, prin personalitatea lui puternică. Iar după dl Sadoveanu, dna Papadat-Bengescu a izbutit să aducă iarăși o notă tranșant diferită... Mic sau mare, oricum ar fi socotit, talentul d-sale nu a adăugat o simplă nuanță, ci a proiectat o nouă culoare pe ecranul nu tocmai variat în culori al prozei noastre literare. Și asta înseamnă mult...

Exuberanța producțiilor sale, ca o izbucnire arteziană, a ridicat-o dintr-o dată până la un loc de onoare, după care alții tânjesc îndelungă vreme. Iar această bogăție ne face să nădăjduim că dna Papadat-Bengescu va mai dărui încă multe lucrări de preț literaturii noastre. E drept că în ultimul timp, în ceea ce a publicat prin reviste, d-sa nu s-a mai ridicat niciodată până la înălțimea de inspirație și de realizare pe care a atins-o în acele neîntrecute scrisori ale Biancăi Porporata către don Juan. Dar asta nu înseamnă nimic în privința talentului. Calitatea unei înfăptuiri literare nu depinde numai de talent. Izvorul inspirației, de pildă, e și el un factor destul de important. Talentul rămânând același, împrejurările din afară decid singure de gradul și de natura inspirației.

Este evident că un nour mânat de furtună îți trezește în suflet alt fel de ecouri decât, bunăoară, un măgar — să zicem.

Dar lumina aceasta fiind infinit de variată în aspectele ei, și viața infinit de fecundă în combinații de fapte, de împrejurări și de surprize, sufletul unui artist va fi necontenit solicitat în rezerva lui de forțe creatoare să aspire, să viseze și să producă.

Mihail Sadoveanu: Cocostârcul albastru

Cocostârcul albastru cuprinde o serie întreagă de povestiri, independente una de alta, dar legate între ele printr-un fin procedeu de compoziție. Fiecare în parte face impresia unei mici capodopere. Alăturarea formează ca un mozaic de pietre prețioase și farmecul lor sporește încă din ansamblu.

Este o armonioasă îmbinare de romantism și realism, o perindare captivantă de întâmplări din trecut și din vremea mai nouă, de oameni mânați de patimi care sfârșesc uneori tragic; o galerie variată de figuri, unele prinse în cadrul mai aspru al prezentului, altele evocate ca într-o lumină de vis din pâcla vremii și din liniștea morții.

Niciodată, chiar în opera dlui Sadoveanu, poezia naturii ș-a amintirilor, nostalgia și melancolia pătrunzătoare a lucrurilor dispărute pentru totdeauna nu și-au găsit o expresie artistică mai desăvârșită.

Cartea aceasta e cea mai pură esență de sadovenism.

Și toată poezia care plutește de-a lungul întregii opere a dlui Sadoveanu culminează în apariția aceea stranie și misterioasă, într-un amurg de primăvară, a cocostârcului albastru... Evocarea aceasta plină de grație simbolică ni se pare, în opera dlui Sadoveanu, realizarea supremă a marelui și fermecătorului său talent. Ea ne îndreptățește să facem încă o dată constatarea paradoxală că acest prozator este cel mai mare poet al nostru de la Eminescu încoace. Poetul dragostei sfioase ori pătimașe, poetul naturii ș-al trecutului sentimental, poetul duios al pământului Moldovei.

Nuvela *Bulboana lui Vălinaș* completează volumul. Su-

biectul ei, cu un ușor caracter tendențios, arată cum într-un sat de pe Bistrița în sus, din fundul munților, „civilizația" nouă prin reprezentanții ei strică armonia și poezia veche a vieții de acolo. E vorba de idila unui plutaș cu o fată din sat și de dragostea, aprigă și iute, a unui biet notar ticălos, pentru aceeași fată. Conflictul se angajează cu putere și sfârșește dramatic. Peripețiile lui țin atenția încordată de la început până la sfârșit. Figurile de al doilea plan, plutașii, femeile, viața și obiceiurile satului se proiectează cu mult pitoresc, în cadrul naturii grandioase. Iar tablourile din natură... Alăturați numai aceste două cuvinte — Sadoveanu și Bistrița. Vă închipuiți ce poate ieși de aici! Un tablou de noapte, pe malul apei, te urmărește ca o obsesie. Iar pe alocurea simți însuși mirosul de cetini, aerul umed de buhai, frigul văratic al munților...

Singur acest volum ar fi de ajuns ca să consacre pe un scriitor. Iar dacă unul din volumele dlui Sadoveanu ar apărea sub semnătura unui necunoscut sau chiar scriitor cu oarecare reputație, am avea un răsunător eveniment literar. Dar de la dl Sadoveanu ne-am obișnuit să primim atâtea creații fermecătoare, încât ni se pare acum foarte natural ca noi să așteptăm și d-sa să dea, infailibil.

Poate că și această atitudine a noastră l-a făcut să nu adoarmă niciodată pe laurii câștigați. Cu fiecare nou volum al dlui Sadoveanu, acel ce scrie aceste rânduri a avut impresia unui necontenit progres, în mânuirea savantă a mijloacelor de execuție. Maturitatea artistică i-a adus prozatorului nostru o rafinată sobrietate de stil, o desăvârșită siguranță în calcularea efectelor și o mai mare simplicitate de linii în compoziție.

Dl Sadoveanu nu creează tipuri, în această carte, ci oameni. Dar oamenii lui sunt cu atât mai vii. „Tipul" este

o creație mai intelectuală, deci mai artificială, care presupune un proces de creație mai conștient, prin abstragerea însușirilor comune unei categorii și înlăturarea elementelor individuale, care, mai ales, dau impresia desăvârșită a vieții.

Oamenii lui însă, din alt punct de vedere, sunt foarte reprezentativi: ei sunt români moldoveni, și nimic altceva. Sufletul lor, ca și faptele, ca și atmosfera și natura în mijlocul căreia trăiesc, sunt profund și exclusiv românești.

Din punctul de vedere al literaturii universale, scriitorul cel mai original este acela care poartă mai adânc imprimată în opera lui pecetea geniului rasei din care face parte.

Că acest lucru este, poate, adevărat din toate punctele de vedere, am avea o probă în faptul că dl Sadoveanu, chiar înlăuntrul literaturii noastre, este unul din cei mai originali scriitori. El a venit cu un fond absolut propriu de sentimente și observațiuni, cu un ton sufletesc nou și personal, cu o limbă proprie, fermă și, în același timp, deo mlădiere, de-o bogăție de nuanțe și colorit fără pereche.

Noi ne-am obișnuit de mult cu d-sa și cu imitatorii. Dar ca să ne dăm mai bine seama de puternica și fireasca lui originalitate, de însemnătatea apariției sale în literatura noastră, să ne închipuim un moment că dl Sadoveanu n-ar fi existat...

Aceste considerații însă privesc mai mult pe istoricul literar și depășesc cadrul unei simple recenzii.

Șt. O. Iosif: Patriarhale și cântece

Despre Iosif s-a spus la început că face parte din școala lui Coșbuc. Și de atunci așa a rămas. El a fost definitiv categorisit în conștiința publicului, după critica grăbită de atunci, sub această etichetă sumară și precisă. Ceea ce părea că justifică această apropiere a fost faptul că amândoi poeții aduceau în opera lor subiecte și atmosferă de la țară, și anume din Ardeal, iar Iosif venea în urma lui Coșbuc cu câțiva ani. Dar tot așa s-ar putea spune, de pildă, că păunul seamănă cu vulpea fiindcă amândoi au coadă lungă.

În afară de valoarea lor prea inegală, cei doi poeți sunt profund deosebiți: prin temperamentul lor poetic, prin atitudinea în fața vieții, prin subiecte și natura inspirațiilor ca și prin însăși realizarea tehnică, nu numai stilistică, a acestor inspirații. Coșbuc era mai ales un mare artist al cuvântului, un poet expresiv și aproape deloc sugestiv și liric, Iosif — tocmai dimpotrivă: un poet sentimental liric, reflexiv.

Despre Coșbuc, cu clasicismul lui cronologicește exotic, s-a spus de atâtea ori că e un fenomen literar straniu, o apariție unică în literatura modernă. Putea oare acest poet să aibă imitatori de talent?... Ca să fie viabilă, poezia coșbuciană de după Coșbuc trebuia să purceadă măcar în parte din complexul acelorași condițiuni multiple și excepționale, cu neputință de regăsit de două ori în același veac. Și nu e nevoie să străbatem șirul de cauze până la nebuloza primitivă, ca să ne dăm seama pentru ce melancolicul și timidul dezrădăcinat care a fost Iosif nu putea să aibă nu numai seninătatea sufletului mândru, sprințar și înalt al țăranului din Năsăud, dar nici cultura lui clasică

și gustul lui pentru clasicism. Vioiciunea artistică și temperamentală a lui Coșbuc, neastâmpărul sănătos, copilăresc, strălucitor, nu se găsesc nicăieri în opera unui poet atât de sfătos, de „cuminte", cum se zicea pe vremuri, și de amărât ca Iosif. Versificația bogată, ritmul săltăreț, rima abundentă, în cascadă, puteau fi mai degrabă imitate.

Dar Iosif nici pe acestea nu le-a imitat. I se face deci o nedreptate când e privit, sub un unghi de eclipsă, ca un satelit în orbita luminoasă a maestrului.

Iosif n-a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceeași familie. Între el și oricare dintre liricii de elită nu a fost deosebire ca între opaiț și lună, ci între stea și lună: o scânteie, dar o scânteie de foc ceresc.

Poezia pentru el a fost o mângâiere, versul — o necesitate. De aceea arta lui a fost lipsită de orice șarlatanism ascuns ori superficial, de aceea nu s-a încurcat el niciodată în teorii estetice și nu s-a înregimentat în școli. Instinctiv a înțeles banalul adevăr, pe care orice antologie îl ilustrează: că sinceritatea simțirii e singura condiție în poezia lirică, unde talent nu înseamnă altăceva decât posibilitatea de a fi sincer cel puțin cu tine însuți.

Am răsfoit cele două volume cu un sentiment curios de înstrăinare și melancolie. Fără să se fi „învechit" propriuzis, poezia lui Iosif pare departe în timp. De ea, ca și de tot ce-a fost atunci, ne-a despărțit războiul, cât un veac de întuneric.

N-am găsit în aceste pagni cele mai bune poezii ale lui Iosif, care au fost, printr-o ciudată contradicție cu natura lui subiectivă, niște balade cu caracter popular, legendar sau istoric: *Gruia*, *Doi voinici*, *Somnul lui Corbea* și altele. Am regăsit însă, și în *Patriarhale*, dar mai cu seamă în *Cântece*, cu aceeași emoție, o poezie curată, atingătoare și simplă

ca un suspin.

Dacă lui Iosif i-au lipsit vioiciunea și doza de copilăresc atât de necesare unui liric, dacă a fost adesea prea sfătos în ton și prea cuminte în expresii, e că a suferit prea de timpuriu în lupta aspră cu viața — suferință stearpă, mohorâtă, de nemărturisit, care taie aripile unui poet și imprimă în toate manifestările lui o timiditate fără leac.

Iosif a fost naiv și dezarmat, ca om. Pe deasupra, i-a venit pe cap și nenorocirea unui amor — cu deznodământul fatal al oricărui amor — care pe oamenii de această natură îi sfarmă infailibil. La treizeci de ani Iosif iubea ca un adolescent și se plângea ca un copil. Cu sensibilitate de poet bolnav — bolnav în însăși structura adâncă a organismului — a trebuit să suporte durerea hărăzită unui bărbat...

Și nici ca profesionist n-a avut satisfacțiile pe care le au mai sigur cei din arena de jos a literaturii. Căci deși era mic, era totuși poet autentic și asupra lui apăsa blestemul care apasă asupra marilor damnați.

Panait Istrati

Nu cunoaștem încă proza literară, de creație propriu-zisă, a dlui Panait Istrati, fenomenalul proletar român din Brăila, căruia Romain Rolland i-a deschis drumul celebrității în literatura apuseană. Am urmărit însă cu viu interes articolele lui din *Adevărul literar*. Cu tot fondul lor ideologic, adesea naiv și uneori confuz, articolele lui Istrati, prin căldura sincerității lui impresionante, atrag ca orice manifestare liberă a unui viguros temperament de scriitor. Până și vocabularul lui cam plebeian sau jemanfutismul și

fudulia cu care-și narează succesul nu sunt lipsite de un oarecare farmec *bonenfant*, care „îl prinde""...

Deprinși până la saturație cu proza beletriștilor noștri din ultimul timp, încărcată de o pretențioasă etalare de erudiție într-un stil fad, pomădat și pedant, era gata să uităm că, la urma urmei, chiar atunci când scrie numai articole și spune prostii, talentul e ceva mai rar și mai scump decât o arhivă sau o bibliotecă ambulantă. De la o viață sufletească intensă, generoasă, tot se mai pot înfrupta și cei de pe delături cu câte ceva, — pe când de la egoismul ascet, oricât de cultivat ar fi, nimenea nu s-a ales niciodată cu nimic.

Am mărturisit de la început că nu cunoaștem încă opera literară a lui Panait Istrati. Cuvântul lui Rolland și mai cu seamă succesul larg și spontan, pe care l-a obținut în Occident, sunt însă chezășii mai presus de îndoială că ne aflăm în fața unui mare talent de povestitor și-a unui puternic creator de viață.

Ar fi inutil — și mai rău decât inutil — să stăruim în anumite rezerve ori să negăm realitatea, cum fac unii confrați bucureșteni. Cu voia ori fără voia noastră, acestui vântură-lume i-a fost dat să spargă cel dintâi zidul de indiferență care desparte lieratura română de spațiul larg al literaturii universale. Am avut totuși până acum cel puțin un poet și doi sau trei prozatori în stare să înfrunte comparația cu marii creatori traduși în toate limbile civilizate.

Prin spărtura făcută de Istrati ei vor pătrunde, poate, în marea incintă, trăgând în urma lor și pe alții mai mărunți care vor avea norocul să poată prezenta străinilor altceva decât ceea ce străinii aveau deja la ei acasă.

Iată pentru ce, în loc să-l îndepărtăm definitiv de la

noi prin zeflemeaua de vulpe care nu ajunge la struguri sau (breaslă păcătoasă ce suntem) prin graba cu care-i aruncăm piatra din mâna altora, — ar fi mai bine să-i trimitem lui Istrati salutul nostru unanim de dragoste și încurajare și să-l revendicăm, cît mai e vreme, literaturii franceze care l-a încetățenit cu atâta grabă.

Ioan Slavici

Cu Slavici a dispărut cel din urmă sol, întârziat printre noi, al unei generații strălucite de scriitori, al literaturii de dincolo de *Sămănătorul*, cea din urmă legătură vie, peste decenii, cu vechea tradiție literară. Bătrânul părea lăsat anume în urmă de către *ceilalți*, sentinelă de ariergardă, să privească în juru-i, senin și treaz până la sfârșit, ca să poată duce din lumea aceasta a noastră vestea supremă marilor lui prieteni, trecuți de mult în împărăția liniștii.

Puțini cititori de literatură românească din generația lui l-au prețuit de la-nceput și l-au urmărit cu dragoste. Dar cititorii mai tineri, de azi, ori nu-l cunosc deloc, ori îl cunosc prea puțin, din ultimele lui scrieri, de aceea nu-l prețuiesc cum se cuvine. Căci opera literară a lui Slavici a fost cam inegală: ca să trăiască zi cu zi, scriitorul a fost nevoit să producă necontenit și, desigur, nu s-a oprit la vreme.

Adevăratul Slavici se găsește numai în cele două volume de Nuvele, cu care a debutat. Acolo e Popa Tanda, acolo e Budulea taichii, acolo sunt Scormon, O viață pierdută și Moara cu noroc. Cine nu cunoaște mai cu seamă această din urmă nuvelă nu cunoaște pe Slavici și nu cunoaște una din cele mai puternice creațiuni ale literaturii române

în acest gen.

Ne-am delectat în copilărie cu *Budulea taichii* și cu *Popa Tanda* și le-am recitit mai târziu, cu acea indulgență și lipsă de rezerve mintale cu care răsfoim cărțile îmbibate de farmecul unor amintiri personale, deci cu aceeași plăcere. Dar aceste două nuvele, de care pomenesc predilect toți criticii lui Slavici, nu mi se par totuși cele mai izbutite creațiuni ale lui. Genul în care a excelat talentul lui Slavici este, fără îndoială, nuvela tragică. *Moara cu noroc*, care nu poate să placă atâta în copilărie, recitită de câteva ori mai târziu, la intervale, cu toată blazarea necruțătoare a unui spirit saturat de literaturism, lasă aceeași impresie puternică. E povestirea unor fapte dramatice pe care autorul le plasează cu vreo cincizeci de ani în urmă, în preajma unui orășel din Ardeal, într-un colț de lume evocat cu o mare putere de sugestie. Caractere tari, de oameni primitivi, se ciocnesc violent într-o atmosferă tragică impresionantă, zugrăvite viguros și nuanțat în același timp, cu o pătrundere psihologică surprinzătoare. Intriga e condusă cu aceeași măiestrie. Toate sunt fericit îmbinate, până și tonul sfătos și stilul cam greoi al scriitorului ardelean pare potrivit anume, ca să contribuie la impresia aceea de tragic, de trecut, de fapte întâmplate aievea, de „viață adevărată" intensă. Locurile și personagiile îți rămân pentru totdeauna în minte. Drumul care urcă dealul dinspre Ineu, hanul acela izolat, frecventat de drumeți pitorești la anumite epoci ale anului și la anume ceasuri ale zilei, Ghiță hangiul și soția lui Ana, Pintea căprarul de jandarmi, fost tâlhar, Săilă boarul și Buză-Ruptă — și mai cu samă acel neuitat, cinic și inteligent Lică *sămădăul*, personagiu unic în literatura noastră, exemplar de om straniu, care te urmărește ca enigmaticul Svidrigailof din *Crimă și pe-*

deapsă. *Moara cu noroc* nu-i numai o nuvelă bogată, e în același timp un mic roman de moravuri, tot atât de interesant, prin fondul de viață locală pe care e proiectată acțiunea principală, prin tipurile de al doilea plan sau abia întrezărite, prin pitorescul lui special — ca și *Bordeienii* dlui Sadoveanu.

Slavici are meritul că a inaugurat în literatura noastră nuvela realistă, — a scris nuvele realiste pe vremea *Sărmanului Dionis*, cu mult înainte de *Sămănătorul* unde a înflorit mai târziu, totuși, nuvela romantică și țărănistă. Aceasta se datorează desigur faptului că Slavici era scriitor ardelean, că avea altă psihologie decât scriitorul român din Regat.

Fecior sau nepot de țăran, ca toți intelectualii de dincolo, Slavici a păstrat toată viața lui, în fond, ceva din psihologia specifică a țăranului din Ardeal. Așa se explică până la un punct și atitudinea lui din viața publică de mai târziu și calvarul pe care l-a îndurat; la noi, a intrat în pușcărie fiindcă nu era patriot român — iar în Ardeal a făcut pușcărie tocmai fiindcă era patriot român, adică fiindcă era, la fel cu țăranul ardelean, împotriva ungurilor — cu încredere în „drăguțul de împărat". Acest din urmă sentiment, profund ardelenesc, care i-a dăinuit în fundul conștiinței, spre norocul bătrâneților lui, până la sfârșit — a fost completat poate de siguranța convingerii pe care i-a înfipt-o în minte continuitatea politicii externe a Regatului, unanim susținută patruzeci de ani în aceeași direcție sau, poate, de încă un sentiment înrădăcinat în inima lui cu puterea instinctului de conservare: sentimentul spăimâ ntătoarei primejdii care ar amenința neamul nostru dinspre Rusia. [...]

Toate aceste însă n-au fost, după părerea mea, pentru

soarta lui Slavici decât niște capcane ale destinului, niște mijloace deghizate prin care marele Necunoscut a găsit de cuviință să-l lovească mai profund și mai sigur.

Slavici a fost un scriitor de valoare, adică un suflet deosebit și încă — un scriitor *român*. Trebuia să-și plătească vama. Trebuia să-și îndure partea lui de chin, hărăzită celor aleși, asupra cărora apasă parcă, de la începutul lumii, un inexorabil blestem. Târât la bătrânețe în închisoare, cu sensibilitatea sângerată de ofense, umilit și scuipat, Slavici poate că n-a înțeles totuși niciodată, clar, pentru ce anume suferă. Dar a înțeles marea taină că trebuie să sufere, înainte de a intra în istoria literară alături de cei mai aleși fii ai neamului său. De aceea a putut să treacă cu resemnare și cu seninătate marele prag.

Cuprins

Amintiri din luptele de la Turtucaia **1**

În așteptare 5

Focurile 13

Un asalt 19

Pe malul apei 25

La pontoane 29

În foc 35

În apă 43

Clipe de groază 47

Încheiere 51

Minunile Sf. Sisoe **55**

În Rai 57

La un țintar 69

Sisoe se pogoară pe pământ 83

Sisoe începe să facă minuni 99

Domnia lui Ciubăr Vodă 111
Predoslovie 112
De amestecăturile care au fost în Țara Moldovei după moartea lui Alexandru-vodă cel Bătrân 113
Nakazanie, adecă învățătură sau certarea celor mari 114
De domnia lui Ciubăr-vodă, cum au fost de au agiuns de au fost domn 115
De începutul domniei și sfîrșitul unor boieri, carii au uneltit împotriva lui Ciubăr-vodă 116
De o stea mare cu coadă, ce s-au ivit pe ceriu în vremea lui Ciubăr-vodă 118
Când s-au războit Ciubăr-vodă cu leșii, văleatul 6958 121
Când face nuntă Ciubăr-vodă cu domnița Catrina, fata lui Vlad-vodă Dracul cel Bătrân, domnul Țării Muntenești 124
De un grămătic minciunos la curtea lui Ciubăr-vodă 126
De sfârșitul domniei și moartea lui Ciubăr-vodă 127

Scrisori fără adresă (1930) 129
Pirin-Planina 129
Țara de dincolo de negură 135

Într-o dimineață de primăvară 147
Amintire 153
O aventură 160
Civilizație locală 172
Focul de la Moreni 178
Literatură de Crăciun 183
Despre duel 187
Mens sana in corpore sano 192
Evoluția unui ideal 199

Articole, cronici, recenzii 207
C. Hogaș: Note din călătorie 207
Problema râsului și humorul românesc . . 209
I 209
II 213
III 218
Pe un volum de Eminescu 221
Deschiderea stagiunii. Săptămâna Caragiale 230
Eminescu și epigonii lui 233
C. Hogaș: Pe drumuri de munte 239
L. Rebreanu: Golanii 241
Hortensia Papadat-Bengescu: Sfinxul . . . 245
Mihail Sadoveanu: Cocostârcul albastru . 255
Șt. O. Iosif: Patriarhale și cântece 258
Panait Istrati 260
Ioan Slavici 262